

Dio IV.

Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine.

Prokazalo nam se, iz božićnih obreda, mlado Sunce, koje kraće k vratima nove godine. Kazivanje i običaji naroda našeg hoće da nam pred oči sad iznesu još druge slike Sunca godišnjega. Dvanaestoro braće, sinova Vidovih a Sunaca mjesečnih, sastavljaju i grade godinu, na svijetu božjem. Ta je godina tvrgjava prejaka, svetom brazdom ogragjena od čestog napadaja tamnih dušmana, od zime, od gladi, od bolesti, oda zla svakog. Preko godine regja se volja i nevolja, te se iz božjega grada boj bije neprestano na sve zlovarne i zlorade duhove, na jade i bijese. A kako godišnje Sunce, od svoga zimnog prvog kreta sve više i više napreduje, uzlazeći do jeka ljetnog, pa i dalje vladajući do radosne jeseni, u onome boju odlikuju se, mimo drugare svoje. Sunčani bogovi ponajsvjetliji i ponajjači. S toga se, u našoj mitičnoj tradiciji, hvata i prikazuje kolo različito, gdje od dvanaest, gdje od devet, gdje od sedam, a i manje bogova, pri pobjednome trku godine.

Mitična utvara o godišnjemu bogu Suncu, osobito dvanaestostručnom i sedmostručnom, stara je, koliko i arijski rod. To nama svjedoči jedna himna iz Rig-Vede, nešto pozna, pa hrapava, nepjesnička a gdjegod i mutna, ali važna sa kosmogonične sadržine.¹ Pominje se tu poznato nam svjetsko drvo,² i neki "otac dvanaestogubi na odaljenom prostoru neba".¹ Za godišnje se Sunce pak veli: "Sa dvanaest žbica kolo vječitoga reda kotrlja se okolo neba, a da se nikad ne istroši; o Agni, nanj uspelo se sedamstotina i trideset sinova blizanaca".² Opet u himni, opremaju Sunce neki sedmorci, ili sedmorci se voze na sunčanim kolima, ili kola vozi sedam konja, ili ih vozi konj jedan uz sedam imena, ili kola imaju sedam točkova^{2a}, ili kola susreta sedam sestara.³ Cijela ova vedična himna raspravlja godinu, godišnja doba, mjesece i dane, oličuje ih i privezuje Suncu.

¹ Rigv., I, 164.

² Ib., v. 20. O svjetskome drvetu kazano je u **Dijelu III**, na str. 10 (154)—15 (159).

¹ Rigv., I, 164, v. 12.

² Ib. v. 11. "Trista i šestdeset dana i noći", tamači H. Grassmann; te i zbilja, u ovoj istoj himni, i drugdje dani su oličeni, trista i šesdeset njih na broju (v. 48).

^{2a} I najstarije himne vedične spominju sunčanim kolima sedam točkova. Tako n.pr. u himni II, 140, v. 3, sunčani bog Pušan "tjera kola, što sa sedam točkova hite ajerom".

³ Ib. v. 2—3.

Prirodno vjerovanje Eranaca prelomi Zoroastar. U etičnoj duhovitosti i u abstrakcijama mazdejske vjere linjaju oblici godišnjega Sunca. Ali štovanju vremena, što ih sazdava Sunce, pa i sunčanoj dodekalogiji i heptalogiji, trag se sačuva i na Eranu. Često, u Avesti, zazivlju se, kao bogovi, i godine i dnevni i dnevna doba.⁴ Nad svakim od dvanaest mjeseci lebdi stanoviti genij; no, svakim mjesecom kao da upravlja i Sunčevo mlado biće, bog Mithra, jer je Mithri svet šesnaesti mjesečni dan. Po isti način, bogovi su i zodiakalni znameniti, dvanaestorica njih, dijelitelja vidnome svijetu svakojake blagodati.⁵ Nego, najglavniji pobornici dobra i tamanitelji zla jesu sedmori besmrtni svetitelji, **Amesha-čpentas**, i sedmori sudružni im **Yazatas**, koji boj biju na Daeve, a ime im znači koliko i **Baghas**, bogovi.⁶

⁴ Yaçna, passim. Za "kolo" sunčano, riječ u Vedama glasi "cakrám" ili "cakrás", s kojom Kuhn (**Herabk. des Feuers**, s. 49—51) istovjetuje grčku (ἡλίου) κυκλος. Sunce, shvaćano kao kolo, po tome je općenita i pradavna arijska misao.

⁵ Spiegel tvrdi (Avesta, I B., **Erster Excurs**, s. 275), da je eransko obožavanje zodiaka postanja docnijeg za to, što se spominje u novijoj knjizi, u Minokhiredu.

⁶ Glede sedmorice **Amesha-čpentas** znatno je i ovo, da im je, gdješto, epitet: "imajući sa Suncem jednu volju" (Spiegel, Avesta, III B. Einl; s. 8).

A čini mi se, da je i sama gradnja svijeta, u kozmogoniji i u historiji mazdejskoj. udešena prema gradnji božje godine. Vijeku i svijetu dosugjeno je, da traju 12 000 godina. Vrijeme ovo ima četiri zemana i dvanaest, velikih mjeseci. Za prvi zeman, od 3000 godina, zloduh Ahriman povukao se u zabit, a višnji Ormuzd stvara vidni svijet, dok u prvom mjesecu od 1000 godina kraljuje Jima, dobri

bog zime, u drugom zmijinski Dahak, u trećem Feridun. Pošto je zmija arijsko oličenje ognja, a Feridun (Traâtaona) vedični Trita, ili Traitana, treće Sunce,¹ prilika je misliti, da se ovim kazivanjem nagovješćuje nova godina, koja se u zaklonu od zlih duhova, kroz januarski čič i februarsku početnu toplotu, sazda moću martanog Sunca U zemanu drugom od 3000 godina, prvašnji ljudi živiše mirno i sretno, po pričanju eranskom, a taman su sretna tri proljetna mjeseca. Među Ormuzdom i Ahrimanom žestoka je borba, u trećem zemanu. Imaju proteći, pod zlamenom Ahrimanovim, oba posljednja zemana, od ukupnih 6000 godina: naime, u julu uštapnulo se Sunce, pa, kao boreći se, sve niže i niže naginje. Borba popušta u potonjemu četvrtom zemanu, u našem, pri početku kojega rodio se prorok Zoroastar, kaže ta čudna historija eranska. Rok je ovo viere mazdejske za 3000 godina, a mi čamimo i hrvemo se u njemu dotle, dok u zadnje dane ne bude svijetu došao već naviješteni spasitelj, Sosiosh (Çaoshjant) pobjedonosni. U oktobru, novembru i decembru, sve to veći mah uzimlje ljuta studen, ali, na svršetku godine, eto očekivanog spasa u novorogjenomu, slavnome Suncu. Ovako po Sunčevoj godini tumači se, mislim, lasno sav sustav božje historije eranske. Mit godišnjega Sunčeva toka proizvede mit drugi kozmičnoga toka svijeta.²

¹ Vidi na str. 139(237) **Dijela II** i na str. 25(169) **Dijela III**.

² Ovoj je kozmogoniji prvi zametak starodrevan, te spada, po svoj prilici, u blago arijske pomisli. Indi imadu četiri kozmične **juge**: u prvoj prevlaga je istina, a drugoj tri ognjene žrtve, u trećoj sumnja, a u četvrtoj grijeh. O neka četiri velika doba, o zlatnome, srebrnom, bakrenom i željeznom, gataju i Italo-Heleni. Sveto kolo dvanaest udesnih vjekova stezaše obstanak etrurskome narodu, koji ono kolo zar primi od Itala. Da kozmogonija eranska može biti sastavljena po arijskoj sunčanoj skemi, nigdje ne misli oglašeni prevoditelj Aveste, F. Spiegel. On ponavlja hipotezu o doticaju misli eranske i semitske, osobito glede spasitelja, koji bi bio hebrejski mesija. Semiti i Erani, istina, dodirnuše se; ali uporegjenje kozmogonije mazdejske s hebrejskim kazivanjem u knjizi postanja Spiegelu M. Müller pobija iz temelja (**Beitr. zum vergl. Religionsw.**, B. 135—50: **Genesis und Zendavesta**).

U Sunce dvanaestoliko, koje s pomoću Ognja gradi dvanaesmesečnu godinu, vjerovali su Srbi i Hrvati. O tome narod naš svejednako priča. Dvanaest braće, dvanaest džinova, dvanaest hajduka, dvanaest konja vilovnih, dvanaest sestara, a i dvanaest tvrdih soba, gdje je najzadnja obično i najtvrđa, te i najopasnija nekome junaku; pa ognjeni zmaj, ili ognjeni kralj, koji je u društvu dvanaestorice, a kašto zapire ga soba, ili bure, ili što takova, ili je okovan u gvoždje, te se zove i čelik-čovjek, čelik-baša; pa nedaća i daća one cijele dvanaestorice, ili jednoga od njih, a i njihovo prometanje u noćne simbolične životinje, dok se ruši tamni opčinjeni grad, a zigje se novi, ili dok se junak oprosti zamka: ovo sve pripovijeda se još u narodu, na trajni spomen Sunca pregaoca preko godine. Slabo je kad pričanje cjelovito, nego je na pretrge, kako je god uočena jedna ili druga zgoda te božanstvene drame. Manje je pak ili više prozirno, kako je deblja ili tanja nemična naslaga, što se položi po mitičnoj sadržini pričâ.

Dvanaestorci su naravi jednake: oni su jednorodni i jednosučni. Ovo kaže najbolje čobanska jedna priča iz Slavonije.¹

¹ Mijat Stojanović, 50: **Pučke pripoviedke i pjesme**, u Zagrebu 1867.

Bio velik spahija, koji je rado išao u lov. Kad se jednom vrati iz lova, spahijnica će njemu: "Oj vojno! čuješ, kakvo se čudo dogodilo. Na našem salašu biroševa žena rodila četvorke!" Ali gospođi spahijnici eto čuda većega. Ne progje ni godina, a ona sama rodi, kad joj muž gospodin bijaše u lovu, do dvanaestero muške djece: "sva dječica majušna, al i lijepa i krjepka, sva za život, sve donošci". Od srama i stida, jedanaestero njih, lijepo uređenih i povijenih, mati pometnu u kotaricu i izruči sluškinji, da ih baci u potok, ostavivši sebi jedno, koje joj se činilo najkrepčije. Kad je sluškinja do potoka blizu, gospodin spahija bahnu pred nju iz lova. "Šta to nosiš?" — "Nosim kućice u potok". Htjede viditi, i vidi djecu svoju. Zapovjedi sluškinji, da reče gospođi, kako je djecu bacila u vodu najdublju, lovac gospodin odveze ih na svoje spahiluke, i razdade ih dojkinjama. Dijete jedno u domu, a ostalih jedanaestero pritajanih po selima, otac gojio i učio jednako; a kad sva djeca odrastu do petnaeste godine, priredi im veliku gozbu. "Prostre se trpeza u velikoj trpezariji:" tu "svašta kao na božić". Sa svojih sela "svi došli u jedan trenutak. Tako je otac udesio. Svi su sinovi jednako odjeveni, svi jednaka stasa i uzrasta, i skoro svi i jednaka lica. Svi se skupe u velikoj dvorani; i kad su vidili jedan drugoga,

čudili su se, al i radovali se, kad su čuli, da su braća, pak se grlili i ljubili". Sad gospodin među njih dovede domaćega sina i ženu, te reče: "Ženo! evo nam mili gosti. To su sve tvoji i moji sinovi!" Nasta čudo, jecanje i veselje. Sinovi okupili majku, da je grle; ona molila oprost u njih i u muža, koji djeci ne dao da vjeruju majčinu tužnu ispovijed. Posjedaju svi, i goste se .

Po već kazanom u prijašnjim dijelima ovoga rada, ovaj veliki gospodin i veliki lovac ne može drugo da bude, do Vid-Odin. Gozba u trpezariji prilikuje gozbi u Walhalli, u Rajevini. Jednaka djeca, dvanaestorci, to su Sunčevi likovi, rođeni od Vida i Vide. Jedno je dijete u gospodskom domu, dok druga djeca izbivaju na selima, t.j. u svakom mjesecu vlada po jedno Sunce.

A o gradnji godine, radom dvanaestoraca, prilično je čista ova priča iz Vojvodine.¹

¹ Kojanova **prip.**, 14.

Iz nekoga sela djeca spaze, idući iz škole, na travi zmijče, vihorom predstavljeno iz svoje u tugju zemlju. Okupila zmijče roda, da ga odneae, i gjaci joj pripomagali; ali gjak jedan uzme zmijče, spusti sebi u njedro, pa ga hrani, davajući mu polu svoga jela. Kad se gjače počelo momčiti, zmijče zahvalno hoće da ga rodu svome odvede. Oba krenula na daleki put, dok naišla na grdnu šumu, "u kojoj zmije sve kao klade debele tamo amo na sve strane puze". Tu je kameniti dvor zmijinjeg cara, koji bijaše rođeni otac zmijčeta, i sina izgubio, kad ga ono vihor spopade i prenese k gjacima u drugu zemlju. Uzeo gjak zmijče na ruku, pa pristupio, preko zmijurina, kamenitome carskom dvoru i izišao pred cara zmijinjega. Gjaka ovaj svačim nudi, ali, po savjetu, zmijčeta, on drugo ne će, do "zlatan prsten, koji pod jezikom car čuva". Privoli na posljatku car, rekavši: "Evo ti prsten, kad ne ćeš blaga. Njim ćeš biti silan, jer ćeš moći učiniti, što god uzhteš, samo zviždni kroz njega, pa ko ti dodje, onom zapovedi". Dade mu uz to i pramečak svoje kose, kojim će se jednako pomoći, "samo da ga malo na vatri pripali". Gjaka se za tim vrati kući ocu i materi. U tom pukne glas po carevini, "kako su u cara dvori na mestu u šumi jednoj, koje još mesec i sunce obasjalo nije, i ko bregove i šumu oko dvora tako raskrči, da dvore sa sviju strana mesec i sunce obasjavati može, da će mu car dati svoju jedinicu i uz nju pola svoje carevine". Ponuda je velika, ama prijeti i veliko zlo: ko ono pokuša a ne učini, izgubi glavu. Odmah gjak zatekao se caru, preko matere svoje, da će to izraditi, a plačnu mater tješio: "ne plači, rnti; sve će to do zore biti gotovo!" U samu večer zviznuo kroz prsten, i eto mu džinovi, dvanaestoro njih. Preko one noći džinovi pokrčiše i raščistiše sve: "sutradan tek da zora sine, a to sunce od istoka obasja careve dvore". Obnovljeni dvori "iz daleka se svetle, rekao bi u plamenu gore"

Grdna neraskrčena šuma prikaznje ovdje, kao što i u opće u pričama arijskim,¹ tminu zimnu, a zmijinji kameniti grad istu zimu, koja oganj sapinje. O bogu Ognju, i o njegovoj zoomorfozi, ognjenom zmaju ili zmiji, odlažemo raspravljanje, kao što više puta to učinismo, do odnosnog dijela ove studije. Nego, i u ovoj priči iz zmije proviruje oganj, gdje se pramečak kose zmijinjeg cara ima "pripaliti na vatri". Druga moć od pomoći, prsten, često je, kod Arijaca, simbol sunčanog koluta.

¹ Gubernatis, **Myth. zool.**, passim.

I godišnji i noćni rad Sunca, za koji potonji mi već znamo,² nije rijetko nalaziti u priči cigloj. Primjera radi, prinosimo opet priču iz Vojvodine.³ Jedan car imao tri sina, i pred svojim dvorom zlatnu jabuku, "koja za jednu noć i ucveta i uzre"; ali voće od nje, svake noći, neko kradijaše. Prvi i drugi brat čuvali drvo, a ne dočuvali, jer zaspāše: kad se u zoru probude, nema jabuka. Treći brat ugleda u ponoći, gdje je jabuka već počela zreti, a dvori se zasjali. U onaj čas doleti devet paunica, jedna prišla k njemu, pretvorila se u zor-djevojku, i zagrlila ga.⁴ U to, ostavljaše ona mladencu dvije jabuke, njemu jednu, a drugu ocu caru.

² Gledaj u **Dijelu III**.

³ Vuk. **prip.**, 4.

⁴ Djevojčina je odjeća bijela kao snijeg, a rasvijetli se livada u sjaju kosa njenih, veli kajkavska priča iz Varaždina, nalična ovoj štokavskoj (Krausz, **Sagen**, I, 88).

Po nagovoru dvoje braće zavidne, jedne noći, vješticitina neka djevojci odreza pletenicu: zbog nedjela zla žena svezana je konjma za repove, ali nesta paunicā na zlatnoj jabuci. Onda mladi carević usjedne konja, i odluta u svijet za izgubljenim zlatom. Do svoje paunice došao na jedno jezero, gdje se

nad njim moli, pa i grabancijaševo odsuće traje za godinu dana. Zmaj je veliki krilati konj, što nastaje od ribe, od žabe, od zmije, a izvija se ispod zemlje iz blatušine, a gdje u zraku leti, izvodi i munje i vihor i grād. Ima starog i mladog zmaja. Grabancijaš gjak jeste čisti momak; on zauzdava zmaja, prije nego što njega zajaše.⁴ Grabancijašu red je izučiti do trinaest škola.

³ Vidi iscrpnu analizu dotičnih priča Valjavčeve zbirke u V. Jagića:

Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš djak und ihre Erklärung, Arkiv, II.

⁴ U legendarnoj povijesti grada Dubrovnika, pod g. 802, pustinjač sv. Ilirijon takogje zauzdava zmaja pripitomljena, vodeći ga iz pećine u more. **Annal. Rag.**, p. 13.

U crnu, trinaestu školu ne prima se na jedan put više od dvanaest gjaka. Kad je školska godina pri koncu, učitelj neki donosi megju gjake jedanaest knjiga, a dvanaesti gjak, koga knjiga ne dopade, ima tjerati zmaja, i za to on prima posebnu knjigu poučnu. Grabancijaši idu u Arabiju.

Vrzino kolo sa dvanaest žbica i dvanaest gjaka, svaki od kojih stupa na jednu žbicu, nije drugo, no sunčano dvanaestožbično kolo u Vedi. Daljeg dokaza ovdje ne bi ni trebalo, pošto glasom istim odjekuje i vedična himna i pričanje naše. Ali se i u ostalome potpuno sklapa misao Indâ i naših kajkavaca. U himni, uz kolo sunčano prizivlje se Agni (Oganj), koga Veda drugdje sazda je u silnog zmaja, što brekće jureći po ajeru;¹ a u pričama taman je zmaj do gjaka. Što bi se ljudi skončali od zime, da pod jezikom ne drže komadić od zmajeve kože, i u tome se odsijeva okrjepna moć ognja.² Zmaj postaje od zmije, t.j. od ognja, a i od ribe i od žabe, pa ispod barovite zemlje, što će simbolično reći, da se sila ljetnoga ognja izvija iz krila zime i mrzle zemlje.³ Stari i mladi zmaj oličuju starog i mladog boga Ognja. Da se kod grabancijaša izražava mit Sunca i Ognja godišnjega,⁴ pokazuje sav govor pričanja. Na zmaju oni odlijeću, svake godine, put sunčanog istoka, gdje se Sunce ragja. Grabancijaša je dvanaestero, ili trinaestero, kao što je dvanaest, ili trinaest mjeseci, u godini sunčanoj, ili mjesečno. Okreće im se kolo naokolo, a redom svaki gjak tjera zmaja, jal redom stupa na jednu od dvanaest ili trinaest žbica, kako ustopce, jedan za drugim, sljeduju mjeseci preko godine. Sunčevo ovo kolo jest kolo sreće godišnje, sreće svake. Po kazivanju njemačkom, šturu inače prema našem, od kola, jal koluta sreće (**glücksscheibe**), svake godine otpada zadnji gjak, te ga vrag nosi, a, kakogod i u nas, gjaka je dvanaest, to jednoimenih **Johannes**.⁵

¹ Rigv. I, 79, v. 1: "Zlatokos je on (Agni) u ajerskome prostoru, zmaj brekćući, šibajući kao vjetrna struja, Zori pouzdanik svijetla sijaja".

² Uporedi, u priči, navedenoj na str. 104, "zlatan prsten, koji pod jezikom zmijinji car čuva".

³ Gubernatis, **Myth. zool.**, passim.

⁴ I u germanskoj mitologiji Oganj je do Sunca, jer se oganj u drvetu zažiže krjepošću sunačne toplote (Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 509).

⁵ Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 724, 855 i **Nachtr.** zur s. 856.

U ovoj našoj mitologiji o kolu Sunca dvanaesmjesečnog ima i docnijega prirasta, koji nam je lasno odlijepiti. Sunca dvanaestora budu s vremenom gjaci, što idu u školu. Kako su gjaci i kod Nijemaca, biti će ova pretvorba dosta starinska: meni se barem čini, da ovdje zajma nije, niti našega, ni njemačkoga. Osim kajkavaca, gjake nam izvode i štokavci, kao što u pričanju o grabancijašima, tako i u pričama naličnim. Čusmo na više, u priči iz Vojvodine, da djeca, idući iz škole, spaziše zmijče, vihorom preneseno, koje gjak jedan uze k sebi i zamilova.¹ A vidićemo, gdje se i Momir preruši u gjaka, pa uči školu u manastiru. Gjačku navlaku kano da najradije na se metnuše sniženi mladi bogovi. Što su pak naši gjaci nazvani grabancijaši, ta im se riječ pridjede od praznovjerja sredoviječnog: **grabancijaš** je iskrivljeno od talijanskog **negromanzia**, te znači koliko i **negromante**²

Može biti, da i riječ **vrzino**, za koju neznaju kajkavci, štokavcima izruči isto praznovjerje, U tekstima staroslovenskim vijeka XIV vrzino kolo glasi **verzilovo** kolo, a u još jednome tekstu **vergiliisko**, što se odnosi na pjesnika Virgilija, smatrana u ono vrijeme kao veliki magjionik.³ Nego, ovo prilaženje tugjih riječi, i primisli novijih, mitu ne kviri suštine. To je, dašto, degradacija mita sunčanog, ali, i pored nje, mit postoji u svoj cjelosti.⁴

¹ Na str. 104.

² Jagić, **Volkss. von dem Grab.**, s. 451—2. 3 Id., s. 473—4 i 743—4.

⁴ Drukčije g. Jagić. On misli, da je pričanju o grabancijašima i sama jezgra novija i kao hristjanska, te da je legenda od popova uturena u narod. Grabancijaških dvanaest škola, to su četiri gramatikalne, pa dvije humanistične, dvije filozofične i četiri bogoslovne, po razdiobi, veli on, sredoriječnoj-jezuitskoj. Broj trinaest da zar dolazi zbog ominoznog mu značenja i kod južnih Slavena. Legendi da je središte u tvorenju tuče.

U svemu glavnome isto kolo gjačko nalazi se i u štokavaca, premda im se pričanje o grabancijašima ne razvede, koliko u najzapadnijem dijelu naroda. Na vrzinu kolu, kolu vilovnom, ima tačno dvanaest gjaka, koji, pošto izuče dvanaest škola, idu tamo, da ih dovrše i da se zakunu. Vrzino je kolo u odaljenoj zabiti, kao, n. pr., navrh Velebita, gdje stoji igralište vila, tako nazvano; pa, od istog imena, ima pod Velebitom i selo Vrzići. Drugari vila i gjavola, gjaci iz vrzinoga kola znadu mnogo koješta: "taj je bio i na vrzinu kolu", govori se za čovjeka, koji je mnogo učen. Ali su opet izdrpani, te je druga poslovice: "kakav je izdrpan, kao grabancijaš!" Gjaci vode oblake, kad je vrijeme olujno, ili pada tuča. A kad su na vrzinu kolu, pa čate nekakvu knjigu, od dvanaestorice nestaje jednog, a da drugovi to ne prisjete: nestaloga odniješe vile, ili gjavoli.⁵

⁵ Vuk. **Život i ob.**, str. 220.

Ima o tome i polupučka verzija. Jednom vidi neko dvanaestoricu grabancijaša na vrzinu kola, u gradu njihovu, što ga oni sazdaše, pomoću vila i zmajevskih nemani, na visokom vrhu, onamo preko mnoge zemlje i mora. Grad se sjao u plamenu, dok gjaci, svi gospodski i naočiti, čatijahu, oko okruglog stola, tajnu knjigu. Gvireći u knjigu, jedan drugoga nit gledahu, nit vigjahu. Čaćenje šumljaše više i više sve do glasa i duhanja gromotnog; od vrzina kola varnice vrcahu, gjaci plamahu, a grad se tresijaše, kadno gjak jedan odleti, jašući zmaja, sazdana od sama ognja. Nasta onda tišina, i pade tama. Izmoreni su grabancijaši, jedanaest njih što ostadoše; pa megu sobom tiho razgovaraju. Ali nad "velikima" gjacima još bijaše viditi neku plamenu strijeku.¹

¹ U **Danici** novosadskoj, g. 1864, br. 16 na str. 249 i br. 17 na str. 264—6. Ovo je jezgra o vrzinu kolu, u razvlačenoj mitologičnoj pripovijesti od Joksima Novića Otočanina. Jezgra ta čini mi se pučka, te je ja ne odbijam na ličnu fantaziju pisca; ali je, ipak, rekoh polupučkom, pošto se nalazi u priči umjetnoj.

Sve o vrzinu kolu pristaje najtješnje u okvir onoga, što bi doslije izloženo. Dvanaestorica sunčanih bogova kolo zavrzli, pa grad grade na visini; grade sjajnu i toplu godinu, pomoću ognja, zmaja ognjevitog, a uz silnu buku meteornih godišnjih pojava. Mjeseci i bogovi regjaju se tako, da jedan za drugim u svijet stupa, te i vlada; mjesečnog odabranika, po redu naivrsnijeg, pridigao i uzvinuo zmaj-oganj, poznijim izrazom vrag, dokle svi ostali, izmoreni, čute za to, što vrijeme navršiše, pa i minuše; jedanaest njih u tami borave, očekujući svoj novi skok mjesečni. Ovo čamanje izražuje se i drukčije, u pričanju: gjaci su u poderanim haljinama, ili idu u školu crnu, ili im je "verzilovo kolo" dolju u adu, megu mrtvima.²

² Ovako staro-slovenski teksti

Grabancijaška legenda zagje u Madžare i u Rumunje, pa i tamo jednako, gdje manje a gdje više, odaje bogove sunčane. Po pučkom kazivanju madžarskom,³ dvanaestorica stupaju na kolo sreće, koje se obrće naglo, dok jednoga od njih nestane. Odlutalog grabancijaša nosi zmaj u zemlju Maurâ, a "do sunca tako blizu", da se malne topi od njegova žara. Pripeklo u maurskoj zemlji; pa se ljudi onmošnji rashlagjuju, mećući pod jezik komadić od mesa zmajeva. Grabancijaš rado pije od crne krave slatku jomužu; tim nevarenim mlijekom i primiri se, najbolje, kad je ljutit.⁴

³ O. Asbóth, **Der Garabonczas diák nach der Volksüberlieferung**, Archiv, IV.

⁴ Više puta napomenućemo, da se arijski bogovi napajaju mlijekom svjetlosti.

Gdje je jedan odletio, jedanaestorica idu okolo, obrgjali. izmršani, izdrpani, a i oni prose mlijeko uz kruh; odbiju li se, navući će oluju. Nego, grabancijaši ponajviše su dobrotvori, te se žetva

od njih spori, i daju ljudima blago. Nose plašt na kola, kolastu hazdiju.¹ Čate knjigu, kad prizovu k sebi zmaja.

¹ Sunčevo obilježje.

Rumunjska tradicija² bavi se osobito tamom i mrazom grabancijaša. **Scholomonarâ** je deset, a pripravljaju led u oblacima; ama zmaj hoće sa smrzloga nekoga jezera led da otkloni. **Scholomonari** imaju svoje suprotnike, koji tvore tuču. Ovi **protu-scholomonari** nastoje, te se jedan gjak sa zmajem strovali; onda svi gjaci leže oboreni, pod silnom gromadom leda.

Božju nepriliku u tami, pri nestašici ognja, pričaju dosta razgovijetno pripovijetke kajkavske. Jednome kralju bilo dvanaest sinova i kći jedinica, koje sve progonjaše maćeha, druga kraljeva žena. Pastorci čuvahu svinje, a pastorka kućaše kuću. Nekoga dana nestalo odojčeta izmegju svinja, pa usljed maćehine kletve, dvanaestero braće prometnuše se gavranima i odletiše na stakleno brdo. Prvi brat bijaše sestri ostavio prsten. S ovim prstenom ode ona braći u trag po bijelome svijetu, od vjetra do vjetra pomamna, dok je treći blagi vjetar ne odnese na brdo, pusto prebivalište zaturene dvanaestorice. U nekoj kuhinji sakri se sestra za peć, i baci prsten u čašu punu vina, koju ispivši brat prvi, pa redom onako i druga braća, svi se pretvoriše mladićima, kao što su i bili. Nego su ti mladići sjetni, neveseli. Da ih riješi i ove čarobije, sestri je red za sedam godina nikomu ne pisnuti, niti se kome nasmijati. Za ovo vrijeme boraveći u šumovitoj gori, ona se vjenča, i rodi sina vuka, koji opet govoraše kao čovjek. Na posljetku, minuo i rok od sedam godina. Sestra se grohotom nasmijala, pa joj se od jada oprosti dvanaestero braće sumorne. I sinu spaljena je tada vučina, te zasja iz pepela divno momče mlado, negdašnji Vuk.³

² M. Gaster, **Scholomonar, d. i. der Garabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen**, Archiv VII.

³ Krausz, **Sagen**, I B., 45. Priča je iz Petrijanaca.

Gdje se god može, nama je kratiti, pa govor ove priče, već više puta drugdje tumačen, ne ćemo nanovo rastumačiti. Samo pokazujemo na djevojku kraj peći, što je ženska slika od nas vigjenoga liječitelja Ognja. Besjeda priče, svedena na običnu besjedu, glasi: Kralj nebesni ima dvanaest sinova, Sunčevih lica dvanaesmjesečnih, i ćer jednu, boginju Ognjenu, koje sve goni kraljeva inoča, crna mrzla Zemlja.

Istu dvanaesticu valjda i bolje označuje ova druga priča kajkavska,¹ koja s pričanjem o grabancijašima poteče iz vrela jednog.

¹ Id., ib. 28 Priča iz Zamladinca.

U Pustom selu živio pobožan zglob, muž i žena kojima se rodi, redomice, do dvanaest sinova, gojenika vila. Od radljivih momaka pomoć bješe gotova svakome, čim bi tko želio ili orati, ili žeti. Na to, otac im se prestavi. Ucviljenu obitelj hoće da utješi imenjaka pokojniku, pobožni Lacko, ništa manje radljiv od one braće s njim tijesno sprijateljene. Udovici mahom se javiše prosci, koje sve iz prva odbi; no na posljetku, oni odvrnuše majčino srce od rođenih sinova. Pet, šest li, tih nitkova zasjelo, s nekoliko starih ženetina, za sofru u kući udovičinoj, a sinovi, pitomci vilenski, gladovali; dok se nametnici o podne častili, braća, slomljena od napornoga rada u polju, lijevala suza groznih. Jednom, oni otjeraše iz kuće goste nezvane; ali mati, od dana do dana sve to većma opaka, poviknu: "Da ste prokleti! Vas dvanaest odnijelo dvanaest gjavola! Eto, pod njihovu vlast da potpadnete." Začu se huka, vihor provali u sobu, a djece nesta. Istom sada zaoriće vesela, razuzdana vika zlikovaca na okupu! Braća su opčinjena, daleko u nekom gracu, a u gustoj šumi. Gradac čuva glavom vrag, sa dva velika crna psa. Nego je još živ mladi pomoćnik Lacko. Doznao od vila, gdje su braća, i vile ga naoružale; ima vilovnog konja i jednu jabuku bogodanu, pa izgleda taman kao kralj; suviše, vila ga jedna prati. Kad do tvrdoga graca dogjoše, dva psa udare u bijes, rekao bi zemlja će se pod njima prosjesti. Onda se konj u zrak vine i zametne borbu žestoku dotle, dok propade vrag, te i pseto jedno, pa i drugo: vražja glava bačena je gore u peti kat. Njisnu za tim konj vitez, i provede mladoga Lacka kroz četiri prazne sobe do pete, u kojoj suznu u kolu sjegjahu dvanaestorica braće. Vратиše se, svi razdragani, u Pusto selo, gdje ih ljudi željno očekivahu. Moću pridošlih vila, sigje rudi oblak, te uznese na nebo ono

trinaestero odličnika. Već u večer toga dana bilo ih je viditi, gdje se sjaju na svodu nebesnom. **Lastari** prozvaše ih ljudi, a ovo je ime njima još i danas.

Jasno je ovdje božanstvo braće: oni su svetitelji, uzvišeni sa zemlje na nebo, oni su bogovi. A označno je i sve ostalo, u ovoj priči: Pusto selo, stari i mladi Lacko, razmetanje pet šest li zlikovaca, opčinjeni gradac s vragom i sa dva psa, konj vitez pod mladim Lackom, bogodana jabuka i pomoć vila. Lacko je Vladislav, t. j. vlasnik, mogućnik, pa stari i mladi Lacko kao da ovdje prikazuju starog i mladog Vida. A kako nam je, valjda, razumjeti ime **Lastari**, to ćemo dalje viditi. U priči je kratki ocrtni čitave povijesti božje godine. Sunčani bogovi vladaju kroz godinu, a iz zemlje izvode rod poljski. Nego, uz mijene godišnje, ima i godišnjih bijeda. Preko zimnog vremena, пусто je selo božje i ljudsko; zamire ostarjeli Vid, višnji vladar, te amo čamaju ljudi, kako i tamo bogovi, u opčinjenu gracu svome. Navaljuju onda Jadi, pet ili šest zlikovaca, koliko ima u godini mjeseca nevoljnih, tamnih, i tamom izješnih; vlada Vrag sa crnim poznatim psinama ada. Ali vrijeme se okreće, vijaju se gromorni oblaci, oblijeću vile, ojačani Vid javlja se s konjem. Vragu i Jadima red je propasti. Vid juri s konjem i s jabukom sunčanom, preko četiri prazne sobe, četiri doba u godini, u sobu petu, u novi zeman, pa svi božji vladari sjednu opet gore na čistinu razgaljenoga neba godišnjeg. Od pobožnosti prema ovim vladarima, možda više no od značenja ljudske moći, začestila u nas imena: Vladislav, Vladimir, Vladun, Vladoje, Vladeta, Vlatko, Vlaško, Vlado, Vlać, Vlaj, te i žensko Vlada. Pače Vlada kao da je ime jedne boginje, u ovom štokavskom pokliku: Tako mi Lade i Vlade i devet sjemena!¹ Uz dvanaestero braće mi već pripazismo sestru jednu.²

¹ Vuk. **rječ.**, pod Vlada.

² Vidi na str. 112.

Dievojka je jedna i dvanaestolika, kao god i Sunce, koje, budući jedno, prikazuje se ipak dvanaestoliko u godini. Kolo dvanaest djevojaka nije rijetko u našim pričama o Suncu, a i u obredima, ubaštinjenim iz stare religije.³ Njihovu jednoličnost najviše ističu naše bugarštice. U takoj jednoj pjesmi, koja u mnogom ponavlja mitično povijedanje pjesme Vukove o "ženitbi Dušanovoj", vjerenica ne razpoznaje se u kolu dvanaestorih djevojaka:

"Sve su mlade djevojke jedne slike i prilike,
kolik' da ih je jedan danak jedna majka porodila."⁴

Opet, u sličnoj bugarštici, zvuci kajda jednaka:

"I prid kralja izide dvanaes mladijeh djevojaka.
Sve mi one bijahu jedne slike i prilike,
iste slike i prilike u jednaku tanku ruhu."⁵

³ N. p. onaj, što se obavlja uz kužno doba. Vidi na str. 106.

⁴ Bogišića **pjes.**, 9, v. 56—7.

⁵ Id., 26, v. 23—6.

Koja je kraljeva zaručnica, razaznali ovako. Vojvoda Janko, što u ovoj pjesmi stupa na mjesto Miloša Voinovića,

"s sebe svuče svilenu dolamu svoju,
tere mi je prostire usred dvora sv'jetla bana (vjereničina oca),
i vrh nje je prosuo dvanaes zlatnijeh prstenaka,
golu kordu držeći u desnici ruci svojoj,"¹

pa

"koja bješe kraljica i kraljeva vjerenica,
stade nizat' prstene na svoju na b'jelu ruku."²

I u bugarštici o Novaku povrzmale se te mlagjane djevojke, dvanaest na broju, a jedne "slike i prilike."³ Povorku boginja, ili jedinicu Ognjenu drugu Sunca, mi ćemo češće susretati, slijedom našega izlaganja.

² V. 40—1.

³ Id., 39, v. 17. Slični motiv nalazi se i u ruskim **skazkama**. Starčini je iznaći, u kolu jednake dvanaestorice, mladog junaka (mlado Sunce).

Napomenusmo godišnje zlikovce. Po općoj slavenskoj mitologiji, **Bozi**, koji će biti naša Sunca, vladaju od ljeta mladog do jeseni, gdje ih u premoći zamjenjaju **Běsi**. Riječ je **Bijes** i naša. Kojšata zlo čini se "od bijesa", ili "od obijesti" ; a kad rećemo psetetu: "bijes te skolio!"⁴ iz izreke proviruje biće živo, koje opkoljava. Bijesi su godišnji zlikovci, što biju sunčane Bogove, a straše ljude. Isti su, valjda i **Jadi**, koji jednako perzonificirani izilaze iz pučkih kletava,⁵ a, u neku ruku, idu naporedo s Bijesima. Sudeći po etimologiji, proždrljivi Jadi kao da su posebiti Bijesi zimskih zatornih mjeseca.⁶

⁴ Vuk. **posl.**

⁵ Vidi **Dio I**, na str. 58(98).

⁶ Jadi od Korena **êd, jad**, jesti, a Bijesi od **bi**, biti, tući, po Miklošiću (**Etym. Wört.**), od **bhi**, strašiti, po Daničiću (**Kor.**). **Bêsas** u Litvina, **Bis** u Malorusa, jest vrag.

Najviše pod uzajmljenom tugjom riječi "Divovi", kruti i nezgrapni Bijesi goropade se u mnogoj našoj priči. Ima ih obično devet, ili da taj broj odgovara broju neljetnih mjeseca, kroz koje Divovima ukazuje se sila, kad cjelovita a kad polovična, ili da je ono devetanje broj neopredijeljen, kao što je u Vedi i u Avesti. Za sve priče ovakove neka bude primjerom ova podulja Vukova, u kojoj nam se ujedno izvodi Oganj, a i poznata nam noćna trilogija Sunca.⁷

⁷ Vuk. **prip.**, dodat. 1.

Car imao tri sina, i tri ćeri, ostario, pa umro, uz zapovijed, da braća djevojke podaju za prve prosiocce, inače biće prokleti. Jedne noći strašno zagrmilo i zapjevalo; sve se sijeva, a carski dvor drma se, dok uljeze čudno biće, čitavo ognjevito. Prosac je to prve sestre; ne dadu je dva starija brata, al je dâ najmlagji. Na polasku mladenaca, opet huka, buka i sijevanje, no to prolazi i osviće dan. Druge noći, s drugim takim bićem biva isto radi srednje, a treće noći radi najmlagje sestre. Za tragom sestara svojih išla braća u svijet, pa u jednoj planini, u noći, legoše spavati do nekog jezera. Stražu čuvaše brat najstariji, a spavahu dva mlagja, kad se na jednom zaljulja jezero, i strahovita aždaja navali na stražara, koji joj nožem glavu osiječe. Po isti način, u drugoj noći do drugog jezera, srednji brat posiječe dvoglavu aždaju, pa i troglavu najmlagji u trećoj noći. Pod silnim pljuskom od jezera aždajina, ugasi se braći noćna vatra. Nego, najmlagji junak ne htje braću da probudi, već zagje u pustoš onu još dublje, ne bi li ognja dobavio. Tražeći ga, naišao na jednu pećinu, gdje oko jedne vatre devet divova gotovljaše sebi jelo od ljudskog mesa. Dva se čovjeka peku uz vatru, a ključa i puna oranija isječenih ljudi. Hranio ljudoždere divove carski grad, te sada s divovima mora na plijeno ići i carević. Išćupali divovi jele, te naslonili jednu na gradski bedem, a dok drugu htjeli spustiti s bedema u grad, njih devetero, pri poslu prignutih, smače junak. U gradu sve pusto, i kano mrtvo, od divskog straha! Ali oživi sav grad, gdje mladić, iza poloma divova, ubi, u carskim dvorima, i jednu veliku zmiju, što ju nagje gdje mili niz duvar, te hoće carsku ćer megju oči u čelo da ujede. Svila i zlato krašaše djevojčiniu sobu. Carević uzme po tom vatre iz divske pećine, i vrati se braći, taman kad se svane i sunce ograne. Car onoga grada bijaše silan gospodar, ama plačan svakog jutra, kad mu ono divovi ubijahu i jegjahu čeljad; pa, doznavši sada za pregnuće i za viteza, pokloni mu ćer svoju. Sa ženom, dade mu i devet ključeva od devet soba, pod zabranu, da ne otvori devete. Carević, ipak, otvori i ovu, te nagje u njoj čovjeka, tvrdo zakovata u gvožgje; to bijaše Baš-čelik. Tekao pred njim iz zlatnog čunka u zlatno korito vrutak vode; do okovnika bio jedan krčag, ukrašen zlatnim kamenjem, ali žedan on ne mogaše vode da dohvati.¹

¹ Tantalova muka. Mit naš o Ognju, dok tumači helenskoga Tantala, usporeguje se i s mitom Prometejevim; ali nije zgoda, da se o tome ovdje govori. Baš-čelik ove priče "Gvozden" je "čovjek" u priči Vukovoj, dodat. 3; pa i ovaj opet, kako "sjedi u bunarini", nas opominje na Tantala.

Obećavši careviću tri života, očajnik triput ga zakune, da mu pruži krčag; a kad se dvaput njim napoji, i treći put zali mu se glava vodom, prsnuše okovi, te raširi krila. Ali pod krilo odmah uze ženu carskog sina, i vinu se otlén kao munja. Odlutao carević, da ženu potraži.

U putu našao najstariju sestru, vjenčanu sa zmajskim carem, pa drugu sestru sa sokolovskim, pa i treću sa orlujskim. Od svakoga od njih dobi po jedno perce od krila njihovih.¹ Napokon, otkri i ženu u pećini jednoj, Triput on pokuša nju izmaknuti, a triput na bijegu stiže ih Baš-čelik, koji carskome sinu svaki put oprostí život radi triju već darovanih mu života. Četvrtom, ovaj izvadi i zapali pera; na mah doletíše, sa carima, jata zmajeva, sokola i orlova; al carevića čas prije rasjekao Baš-čelik na dvoje i iz ljutog boja iznio ženu. No eto, u devet trenutaka, jedan od najbržih zmajeva donese vode s Jordana, pa njom tri cara svog zeta oživiše, koji ni sad ne okani se žene svoje. Od Baš-čelika ova izmamila tajnu, da mu snaga vanredna leži u tici, što je u srcu jedne lisice u planini. Hajku na lisicu, kojekako pretvaranu, digoše orlovi, sokoli i zmajevi, te je, na posljétku, i zaplijeniše. Rasporena je, pak joj je nagjena tica u srcu, koju spališe, a kako tica izgori, Baš-čelik poginu. Žena preporna osta careviću.

¹ Kako se ova pripovijetka razvlači i svoju mitičnu sadržinu ponavlja, sastavljena je, očigledno, od više ulomaka. Ali su joj ulomci, ipak, najviše starinski. Tako, n. p., ovo čaranje ovdje s perom čovjek bi mislio, da je neznatni potez, muha pripovjedačeva, dočim, naprotiv, već Avesta govori o istim čarolijama. U Khorda-Avesti (XXX, 35—6) pominju se pobožne čari, izvedene moću pera jedne čarobne tice. To je tica krilatoga Verethragne, boga pobjede. Pače je tica i sam Verethragne, a kad je god do nevolje viteške, neodoljivo ga se primami paljenjem tičjeg pera. Eranski je i "nemušti jezik" naših i njemačkih priča, jer ga taman taj bog poznaje (Khorda-Avesta, XXX, 21).

Prema broju od devet divova, priča se, ali rjegje, i o devet junaka, devet prelaznih soba, devet opasnih planinah.² Radi kratkoće, i pošto su skoro iste zgođe, mi to prelazimo.

Jednu ćemo pripovijetku, iz Bosne^{2a}, ipak ovdje prenijeti, zbog obilnosti mitskog prediva, koje se čisto odnosi na religiju Vidjela i Sunca, a nalazi se, u paralelnim pričama ostalih arijskih naroda, malne jednako. Bio neki kralj, i imao tri sina, kojima zapovjedi, da iza jedne noći sutradan njemu dokažu, što je koji sanjao. Usnio prvi, da će on biti kralj, drugi, da će biti veliki gospodin, a treći, da će mu kralj otac ruke prati i pri tome ga dvoriti mati i dva starija brata. Otjeran s toga od oca, lutajući svakud, nabasa na jednu pećinu u šumi, gdje prebivaše starina jedan čorav, koji je imao pri sebi kozâ. Jedno jutro starac daje njemu koze, da ih tjera na pašu, a sam ostane u pećini puru variti. Bilo onuda devet planina; mogao dobjegli kraljević koze pasti kroz osam njih, ali na devetoj nipošto, "jerbo tamo ima vila", reče starac, "pa su mi oči iskopale, pa se bojim, da ne će i tebi". Starac imao i jarca, koga bi jahao, a sad ga uzjaha kraljević.

² Na primjer, u **phalličnoj** priči, šestoj u zbirci **Bosan. prip.**

^{2a} **Bos. nar. priče**, 6.

Prekršivši zapovijed, naigje ovaj i na devetu planinu. Vile ga htjedoše odmah lišiti vida, no ih on zamoli, da "metne jedno drvo, pa ako ga one preskoče, onda da mu oči iskopaju". Kraljević "izabere jedno podebelo drvo, ter ga rascijepi na način procijepa, pak ga usadi u zemlju, a metne unutar jedan klip Kad to dovrši, onda se zatrči, ter onu kladu preskoči, pak onda rekne vilama: Dete vi to preskočite! Jedna se vila zatrči, te kad bude viš' procijepa, onda on onaj klip iztegne iz klade, a vila se uhvati u procijep". Kraljević tada od vila zaište, ako će im drugaricu oprostiti, da starcu oči izliječe. Dadoše mu one travu, kojom, kad su mu oči pomazane, starac progleda. Od starca sad kraljević dobije ključ od osam soba, ali nagje sebi ključ i od devete. Pa gle čuda! U toj sobi devetoj "stoji zlatan konj, zlatnimi pločami potkovan; kod njega stoji zlatan hrt, zlatna kvočka i zlatni pilići, zlatno proso zobljući". Zlatni konj bješe starčev, pa, kad kraljević na njem bježi sa hrtom, kvočkom i pilićima, hoće starac na jarcu za njim i za konjem u potjeru. Izmakoše, uz razna čuda, bjegunci. Eto je kraljeviću prosto i od starca, koji ga posavjetova još jednom. Kad ono puče glas, da kralj daje čer pregaocu najboljemu, kraljević preodjenuo sve svoje, konja, hrta, kvočku i piliće zlatne: na konja navukao magareću kožu. S ovakim konjem i hrtom preskoči ogromnu jamu, po kraljevu oglasu. Prividnog magarca i ružnog konjika, a i čer, kralj dao utamničiti, kad li eto sva tamnica sjajem sjala. Svome sinu onda otac opere ruke, dok mati i prva dva brata poslužuju. San se izvrši. —Ko je upućen u

sravnjivanje mitova arijskog roda, zna, da mi u ovoj priči pred sobom imamo božju historiju jutrenjega Sunca.

Pita se: mitologija slavenska mimo općenitu frazu o izmjenitome vladanju Bogova i Bjesova preko godine, može li o tome još nešto da kaže? Susljedna godišnja lica Sunčeva, božji porednici pučkih priča naših kajkavskih i štokavskih, razabiraju li se iz spomenika historijskih? Svjedočanstva otržito ne govore, jer su ona većinom tugja, a sva su i uzgredna; ali mršava historija slavenskoga mita više potvrđuje, nego li pobija, likove Sunca boga.

Valjda ih nalazimo kod Saksa Gramatika. Pripovijedajući propast Vidova bogoštovja na Rujanskom otoku, osim opisa Svantevithova kipa u Arkoni (Orekunda), daje nam opis i orijaškoga kipa Rugievithova u Karentinima (Korenica). Bogu Rugievithu¹ "na glavi", veli on, "bilo srašćeno do sedam lica ljudske prilike, koja se sva sklapahu površinom jednog samog vrha. A i onoliko pravih mačeva s korama, pripetih ciglome pasu, umjetnik bijaše pridao boku njegovu. Trgnuti osmi mač držaše u desnici..... Oni vjerovahu, da taj bog, snagom opasan poput Marsa, upravlja bojevima."² **Ruje-vid** (da boga izgovorimo slavenski)³ ne može drugo biti, do ime kakovo Vidovo, složenica, kao što i **Svante-vid**. Je li **ruje** od korena **rjũ**, onda bi Rujevid bio Vid ručući, Vid pokličići bojne, što bi i pristajalo Saksovoj izreci, da je bog "snagom opasan, poput Marsa." Nego bila etimologija imenu koja mu drago, ono sedam lica i sedam mačeva o boku kipa karentinskoga Vida nije slučajno, jamačno nije napravljeno samovoljom umjetnika, kao što nije slučajno, u vjerskoj ikonografiji starog Rima, dvojako lice boga Jana. A najnaravnije tumačenje sedam Vidovih lica i mačeva čini mi se ovo: Vid ima sedam sinova ratobornih, sedam naprednih Sunaca, od januara do julija, s kojima vojuje preko jačajuće i jake godine.

¹ Rugievithus, ili po drugoj lekciji, Rugiaevithus.

² Saxonis Gram. **Hist. Dan.**, p. 293—4: "... in ejus capite septem humanae similitudinis facies consedere, quae omnes unius verticis superficie claudebantur. Totidem quoque veros gladios, cum vaginis uni cingulo appensos, ejus lateri artifex conciliaverat. Octavum in dextra dstrictum tenebat... Hoc numen, perinde ac Martis viribus praeditum, bellis praeesse crediderant".

³ U ustima Germana, Rujevid, mislim, bude Rugievith, kakogod i otok Ruja, Rujana, bude Rügen. Bog se zvao i Ranovid (Ranowit), pa i Rujanski otok ima drugo ime Rana (Šafarik, **Slav. Alterth.**, II, s. 574). Po tome se vidi, da otkle otoku, otuda i bogu načinjeno je ime. Ranovid možda je **rani**, jutrenji Vid.

U istih Koreničana rujanskih, do hrama Rujevidova stajao hram i kip boga Porevida, pa, u hramu svojem, još kip boga Porenuta (?). Kip Porevidov pokazivao pet glava, no bio bez oružja; tako i Porenutov, samo što ovome peto lice bješe u prsi udjelano, a bog desnom rukom doticao sebi obradak, lijevom čelo.⁴ **Pore-vid** biti će Vid pòrèći, rogjajni.¹ Bogu značenje ovo kao da je nama nagovijestio i sam Sakso, pošto na Porevida i Porenuta privezuje kazivanje svoje o priapičnom bogoštovju Koreničana,² koje mi ispuštamo. Našemu čovjeku, gdje ustane iza trpeze, te, udovoljen, reče: "Bog da pomože i da **naspori**."³ možda izlanula se besjeda, što nekako sjeća na Porevida, boga pohote i sitosti.^{3a} Kao da svojim imenom njega pominje i glasoviti pobornik hrvatske neodvisnosti, veliki župan Porin. Pet glava Porevidovih pet mu je, valjda, djece, pet naspornih mjeseci, od marta, utvrjenog proljetnim istonočjem, do žetvenog julija.⁴ Kroz ovo vrijeme, sva priroda, pa i Vid sa svojim **Bozima**, radi o napredku.

⁴ Saxon. Gram. **Hist. Dan.**, p. 294: "Nec ejus (Rugievithi) excidio contentae, satellitum manus ad Porevithum simulacrum, quod in proxima aede colebatur, avidius porriguntur. Id quinque capitibus consitum, sed armis vacuum fingebatur. Quo succiso, Porunutij templum appetitur. Haec statua, quatuor facies repraesentans, quintam pectori insertam habebat, cujas frontem laeva, mentum dextera tangebatur"

¹ Od korena **por**, otkle naše poriti, discindo, a u nekim slavenskim jezicima i riječi, koje se odnose na rogjaj (Miklošić, **Etym. Wört.**).

² P. 294.

³ Vuk. **život i ob.**, str. 297.

^{3a} Isporedi **sporiti**, u poslovičnoj izreci: "Tugja ruka ne spori". "Spor" je i hljeb, koji dugo traje. A "spor" ili "sporiš", drukčije "paprac", čudotvorna je trava (vidi u **Dijelu 1** opasku na str. 120—2), te i čudno liječi. U Užičkome, u Srbiji, na šte srca neki jedu sporiš, od groznice (Miličevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, a. 143).

⁴ A što je, spram petoglavog Porevida, petoliki Porenut (Porenutius), čija ruka lijeva čelo, a desna obradak dotičaše? Je li ime ovo složenica Pore-nut, ili je deminutiv kakav, ili, valjda, iskrivljeno pisani bog Perun? Po tome, što Porenut imade pet lica, kakogod i Porevid pet glava, i što se raspušteni obredi na obojicu odnose, ja naginjem mnenju, da su to dva istosučna boga, uz neku izvanju razliku, koja se sada ne da više shvatiti. Figurativna simbolika u bogovskih kipova mnogo važi, a ta je u njih dvaju skoro jednaka.

Već u pričama naidosmo na često sedmanje, a i na petanje. Sedmero i petoro izilaze takogjer, kad se čini čine: bonome od vrućice "donese se iz pet bašta trave, i sa sedam izvora vode"¹. Ovo u Srbiji; a u Slavoniji, uharo i zdravo je sedmero, u ljetno doba kosidbe. Kod skupljanja sijena, žene, kad je podne, uzmu sedam slamaka i metnu u njedra. Kod kuće na večer, zamotaju ih u sedam krpica, pa sedmi dan opet, kad zvoni podne, izvade ih i sažegu, dok sedam puta pozdrave Gospu. Pepeo izgorenih slamaka lijek je za glavobolju, a i trudna žena, pije li od njega pomalo u vodi do sedam puta, lašnji će joj biti porogaj². Ovako se i u običajima drži sedmanje i petanje. Sedmaju često i svi Slaveni.

¹ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 145.

² Ilića **obič.**; na str. 179.

Pučka tradicija naša sačuva zar i boljih tragova, koji nas upućuju na bogove, štovane u rujanskoj Korenici. U Boci kotorskoj u Risnu, neka "Baba Korizma" ima sedam štapova. Nosi štapove na ramenu, dok vuče za sobom komoštre, kakav momak, što na čisti ponedjeljnik ide okolo i prikazuje Babu Korizmu, obukavši se u ženske haljine.³ Opet u Risnu, na bijele poklade, preobuče se jedan momak kao "Gjedova Baba", držeći u naručju kao povijeno dijete; drugi momci navuku na se kožnih rutavih haljina i repova, pa grle babu i dijete, a viče se: bu djede! bu baba!⁴ Za sedam štapova Babe Korizme kažu sada, da je to sedam nedjelja časnoga posta. Ali je sva ova igra, očevidno, kroja starog i poganskog, te, u istini, znači nešto, koje ne može da bude hristjansko. A što znači, od prilike znamo, evo kako.

³ Vuk. **rječ.**, pod **Baba Korizma**.

⁴ Id., pod **Gjedovi**.

U Risnu mlade prelje ljudi plaše Babom Korizmom, koja vuče komoštre, a u Srijemu te iste prelje plaše sa Babom Gvozdenzubom, koja nosi u loncu žara.¹ Dakle je žar pravo obilježje te pretvorene i hristjanstvom nakažene Babe: tamo, žar se nosi u loncu, a ovamo izrazuje se verigama ognjišta. Baba Korizma, jal Gvozdenzuba, biti će poganska "Baba od zlata", ili "Baba Zlata", kojoj sačuvaše ime naši pisci XVI i XVII vijeka, te je talijanski krstiše kao "Ecate nocturna."² Možda je noćna za to, što se uspaljuje još studenim početkom godine: u tu istu godinu početnu, te još tamnu, padaju bijele poklade i čisti ponedjeljnik, kad se momci igraju Babe Korizme, uz Djeda i uz sedam štapova. Mjesto sedam nedjelja, valjda su štapovi sedam mjeseci, sedam djece, niknute od rogjajnih Vida i Vide. Za nebesnu caricu, rosnu od suza joj **zlatnih**,³ čusmo, da je ljudi milovahu kao Leju,⁴ što je, sublizu, Tetka ili Baba Zlatna.

¹ Id., pod **Gvozdenzuba**.

² Akad. **rječ.**

³ **Dio I**, str. 73(113).

⁴ **Ib.**, str. 77(117).

Imamo opet mitičnu, a od pregjašnje čistiju tradiciju, o nešto čudno petero kod ove iste Babe. To su "Babini ukovi", ili "pozajmenici", ili "kozličići", ili "jarci". U vrieme blagovijesti, pričaju naši ljudi, "nekakva baba istjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla: Prc Marcu! ne bojim te se: moji jarići petorošćići. Na to se rasrdi Mart, pa uzajmivši u Februarja nekoliko dana, navali snijegom i mrazom, te se smrzne i okameni i baba i njezini jarići. I danas može se vidjeti u nekakvoj planini, gdje se to dogodilo, ono kamenje, što je postalo od babe i od jarića: baba stoji u srijedi i jarići oko nje."⁵

⁵ Vuk. **život i ob.**, str. 24—5.

Stari Grci, sa svoje strane, pričahu: Bila negda rodna Niobe, žena kralja i glasbenika Amfiona, čija lira kretaše kamenje. Do sedmero sinova, a i sedmero ćeri, dičilo krasnu majku, koju, ipak, obijest upropasti: ona se veličala nad Latonom, majkom samoga Apolona i Artemide. Strjeljači ovi uzorni prostrijeliše joj petero muške djece, gdje se oni jačahu u palestri Od jada Niobe okameni se; pa duhnu vjetar, uze vihornim vrtlogom kamen, i uzvitla ga do zavičajne planine Sipila, na megji Frigije. Tu, na brdnome vrhu, stoji kamen, mati plačna: još jednako iz onoga kamena cure suze. Niobu obesmrta kiparsko dljeto helensko, dok Baba nama leži u teškome povoju početne mitopoiije arijske; ali je naša Baba čisto ono, što i Niobe. Mi ovdje nalazimo sunčani mit, koji se odigrava kroz prvo doba godišnje, pri odvoju zime i ljeta. 'Αμφίων je Sunce, što ide okolo, a ηιοβη kao da je, značenjem imena, u odnošaju sa snijegom i mrazom. Od sedam joj muške djece petero ustrijeljeno, poginuli naši "jarci petorošćići", kažu nam, tužnim svojim udesom, jednu čestu nedaću godišnju. U sjevernijim krajevima, gdje se, bez sumnje, prvom začeo naš i grčki mit, može u maju mjesecu, poslije mekoće proljetne, sve o jednom zastuditi, može iznenada udariti ljut vjetar, božje vrijeme, te mrazom i snijegom u cvatu uništiti nadu ljetine. Uz povraćenu zimu, onda se opet kameni priroda; pa će isto čudo snaći i božju Babu sa pet jarih, nu nedospjelih njezinih sinova. Sa žara ljetnog oni su "jarci" i "kozlići", s prelaznoga pojava "pozajmenici", sa sapinjanja "ukovi". Vrijedno je pripaziti, da Helenima mit dogje iz Frigije. Još jednom evo nam se ukazuje tijesna srodnost mitičnih zamišljaja, grčko-frigijskih i naših.

Tu malo prije razložismo grabancijašku školu dvanaestorice, kao mitično kolo Sunčevih likova. U priči jednoj iz Slavonije¹ nalazimo školu istu, sa sedmoricom. Seljacima negdje, mužu i ženi, bio sinčić bistre pameti, pa u sedmoj godini dali ga u školu na nauku k čudnome učitelju. Školu tražeći i vodeći sinčića, otac srete "vremešna gospodina, s palicom i knjigom u ruci: šeta se gospodin, postoji i čita iz knjige". Ovaj učitelj bio glavom vrag. Od oca uze sina u svoju školu; školski je rok od sedam neprekidnih godina; za to vrijeme, otac i majka ne će svoje dijete vidjeti. Kad se rok navrši, seljak ode po sina u planinu u učiteljev gradiu. Oca snašlo čudo: ne može da pozna sina. Ima u školi "sedam djaka jednovršnjaka, svi momčići u petnaestoj godini, svi jednaka uzrasta, stasa i obraza, svi podjednako obučeni". Zablehne se seljak tim više, što, u toj sedmorici nepoznavajući sina, bilo reda pustiti ga tamo za još sedam godina. Nego, sin dogje k ocu u gluho doba noći, kaza mu sve, i trećeg jutra, na treće ugleda, po dogovoru namignu okom na oca, te se oprostio učitelja. Za tim sin obogati roditelja svoga, pretvarajući se u ugojena brava, pa i u lijepa vola i konja. Učitelj, koji mu je uvijek po tragu, kupuje ga redom za skupe novce, a vražje se zamke svaki put mladić rješava, jer otac diže s njega k sebi ular. Ali kad se trećom pretvori u lijepa konja, osta ular na njemu, te podpade na novo pod vlast učiteljevu Zaredilo opet kojekakvo prometanje megju njim i vragom sve dotle, dok najposlije djak nadmudrio učitelja i oženio se nekom krasnom gospodskom djevojkom. Mladiću, već majstoru, otac uzviknuo: "Sinko! ti si mi izučio grabancijašku školu!"

Ako je autentična jedna pjesma, zabilježena od Ilića², mi bi imali i potpuni dokaz, da svekoliko sedmanje, koje nam sačuva tradicija, baš poteče od Sunca sedmostrukog³.

¹ Stojanovića **prip.**, 15.

² **Obič.**, na str. 182. Ilić piše, da je Tovarnička.

³ Pritvrdila bi se moja hipoteza o sedmostrukom Suncu tim jače, što, prije izložene hipoteze, Ilićeva pjesma ne bijaše meni poznata. Evo pjesme:

"U visokoj kuli Ivanovoj
tužno zlato leži zatvoreno,
zatvoreno pod sedam zatvora.
Zlato kuka kako kukavica,
i nabraja kano lastavica,
da b' ju tkogod u tavnici čuo.
Ali sužnja nitko i ne sluša.
Sam je čulo Sunce u po dana,

s sedam neba, kroz sedam pendžera.
Smilova se Sunce u po dana,
smilova se sa sedam žarova,
pak joj pusti do sedam žarova
s sedam neba kroz sedam pendžera,
da se zlato malo pokrijepi,
pokrijepi i s zdravljem sastane"

Na otoku Rujani, osim sedmero i petero likova na bogu Vidu, oglašuje nam se, neizravno, i broj dvanaest. Hroničar Helmold, na svršetku povijedanja svoga o padu Svantevidovu i o pobjedi Hristove vjere, kaže, da na zemlji Rujana bi tada podignuto dvanaest crkava.¹ Možemo, dašto, pri

ovome misliti na dvanaest apostola. Ali nije izvan svake prilike misliti i to, da je dvanaest hristjanskih bogomolja sazidano prema nekakvome broju rujanskih bogova. Uči nas osobito historija obraćaja Germanâ s poganske u drugu vjeru, da obratitelji često privezivahu nove običaje i nove naredbe za stare i predajne, eda bi se ovako srca, okorjela u neznaboštvu i priljubljena adetu otaca, laglje svikla uzvišenome, ali teškome hristjanstvu. U ostalom, ovo naše svogjenje broja crkava na broj bogova nije drugo, do puka hipoteza.

¹ Helm. **Chron.**, 1. II, c. 12: "erecte sunt duodecim ecclesie in terra, Rugianorum".

Nešto kao hipoteza biti će i ovo, što sad kanimo reći. Mi rado ne pretresamo slavensku mitologiju, te se i ne mičemo sa stope srpske i hrvatske, već ako to od nas zahtjeva potreba neke koordinacije našega sa slavenskim mitom. Ta nam se potreba nanovo nameće i ovdje. Gatnje naše o množini Sunaca, Ognjem zapaljenih, a sinova Vidovih, kao da će nam odgaliti Svaroga, Svarožića i Horsa. Saski hroničar prve četvrti XI vijeka, Thietmar, govoreći o Riedegostu, svetom gradu polabskih Ljutica, spominje tu hram, gdje stoje mnoge boginje i bogovi rukotvoreni, a među njima da je prvi i najštovaniji Svarožić.¹ Grad Riedegost ima troja vrata, pa je hram do vrata iztočnih.² Hroničareve riječi ja shvaćam ovako, da kipovi bogova i boginja "stojahu u redu", bijahu poregani, te se božja rednja počinjala od Svarožića, a među tima porednicima da se nalazio i Radogost, što je inače pravo ime, jednome bogu, više nego gradu onom, koji se zove Rethra.³ Pošto se grad otvarao na troja vrata, a do vrata istočnih bio hram, može se iz toga izvesti, da se u Rethri proslavljalo božje Sunce, u trilogiji mu noćnoj i zar u dodekalogiji godišnjoj. Sin je Svarogov, t.j. Svarožić, taman Sunce, po starim tekstima ruskim, u kojima se veli: "Sunce car, sin Svarogov, koji je Dažbog."⁴ A kao da ima i više Svarožića, jer isti ruski spomenici Svarožićem nazivlju Ognja, ili Ognjeve u množini. Meni se sve čini, da je, u mitologiji sjevernih Slavena, Svarog i Svarožić ono, što je u našoj Bog i Božić, biva to Car nebesni i Sunce, njegov sin, koji se uždio na Ognju mlade godine.⁵

¹ Thietmari **Chron.**, 1. VI, c. 17: "(deae et) dii stant manufacti, quorum primus Zuarasici dicitur, et prae caeteris a cunctis gentilibus honoratur ac colitur". Ime "Zuarasici" susreta se opet, u pismu sv. Brunona na cara Henrika II.

² Id. ib.

³ Kod drugih pisaca, Rethra je ime Thietmarovu gradu Riedegostu.

⁴ Jagić: **Mythol. Skizzen — Svarog und Svarožić**, Archiv, IV. ⁵ **Dio III**, str. 57(201)—73(217) — **Svar-og** biti će još jedno ime Svantevidu, smatranu uza Sunce na prostoru nebesnom, od **svar**, nebo, ili sunce (kor. **sūr**, **sūl**, Mikl. **Etym. Wört.** pod **Svarogū** i **sūl**), i sufiksa **og**, što izrazuje prostorni pojam. Što se tiče Ognja ili Ognjeva, valjda ih glose ruske, drugdje, iznose pod imenom Чѣръсъ, te se čini, da ih razlikuju od Dažboga-Svarožića. Po mitu srpskom i hrvatskom, Oganj se, svakako, od Božića razilazi, premda se ovaj pri njem pali. Odkle Чѣръсъ, ruski Bog Чоръ, da li od kršnaŭi, pa je li moguće Чѣрсu, ili Chorsu, primaknuti starosl. riječ krêś, sunčane uvratine, novosl. **krês** i našu **krijes**, vatra što se svečano o nekim mjesečnim godovima loži: o tome slaviste prepiru se. Protiv Hilferdinga, Jirečeka i Kreka, Jagić (**Mith. Skiz. Svarog**, 8.91) ono primaknuće odlučno odbija, a i Miklosić (**Etym. Wört.** pod **Chorūšū** i **Kres-**) strogo rastavlja početno **ch** od **k**. Što Srbi negda imahu, kao na spomen boga; lično ime Chrs (u hrisovuljama XIV vijeka), ono je Jagić sklon izvoditi od bizantijskoga imena Χρυσης, Χρυσος. U ovu raspru ja ne mogu ulaziti. Opažam samo, sa mitičnog gledišta, da su naši kresovi nesumnjivi ognjevi neznabožački. Pada mi u oči i tu, da od kresa dobismo riječ uskrunuti, valjda po analogiji uskrsnuća sunačnih bogova, moću vječnog Ognja. Pa i sami ruski bog Чоръсъ kao da se uvrije, te osta u našem adverbu "tokorse": to-**korse** sinonim je za to-**bože**, dakle u nas Kors kao da znači ipak bog neki.

Glavni je Božić jedan, Božić počinjući; ali po svemu bih opet rekao, da je u rednji godišnjoj toliko Božića, koliko Sunaca mjesečnih. Ta božja povorka kao da je još, muklo i otajstveno, svetkovana u sjevero-iztočnom dijelu našega naroda. Ljudi seljaci po Srbiji, malne svuda, štuju od davnih vremena nekih dvanaest **velikih** Petaka, i hoće da ih slave preko godine.¹ Poteže se ovi običaj i do spljetskih Poljica, gdje, bar u selu Jesenicama, od pamtivijeka je tvrdi zavjet svetkovati svaki prvi petak od mjeseca, "a to za dobar plod polja."² A do oličenih muških Petaka postoji u narodu i neka

sveta Petka, očevidno poganska. Ona je mlada, a javlja se sa svakim mladim mjesecom. "Naudila mu mlada Petka,"³ reče se o zlu, za koje se misli, da ga prouzroči prvi petak iza svake mijene. Dakle je dvanaest tih Petka, kao što je dvanaest Petaka. U pomenutoj izreci, petka je sada što i petak dan; ali iz prva ono bijaše božje lice. Iz govora, i običaja pučkih, ispada nam Petka sušta boginja. Gdje god puk Petku pominje, tu je kret misli mitičan:

"Vako Dejan tijo popijeva;
Sveta Negj'ljo odr'ješi mi ruke!
Sveta Petko, razigraj mi doru!
Sestro vilo, naoštri mi ćordu!"⁴

ili:

"ne svetkuju Petku ni Negjelju,
ni Iliju koji gromom bije,
ni Mariju koja munjom pali"⁵;

ili još: ..." oče, molim te, kaži mi, je li ovo kakvo privigjenje, ali je sveta Gospoja, ili sveta Negjelja, ili sveta Petka, ili ognjena Marija?"⁶ Petka je neznano ime svetačko, a ipak učestale, u narodu, crkve svete Petke. K njoj, a i "dobroj vodi" do nje, nosili, i nose bonike, svake mlade nedjelje i petka, eda bi se u to doba izliječili.⁷ Živo ovo bogoljublje zasvjedočavaju i pučka lična imena: Petak, Petko, Petkana.

¹ M. G. Milićević, *Život Srba seljaka u Glasniku srpskog učenog društva*, knj V 1867, na str. 90-3. Pregioše čudnovati Peci i u apokrifne sredoviječne, gdje se priča, kako tih dvanaest Petaka treba njegovati. Po staroj jednoj zapisci, iznesenoj od Milićevića, "Pjatok prvi" slavi se mjeseca marta.

² Poljički dopis u spljet. *Narodu*, g. 1886, br. 76.

³ Vuk. *rječ.*, pod **Petka**.

⁴ Krasića *pjes.*, knj. I, 10, v. 104—7.

⁵ Vuk. *pjes.*, knj. 11, 36, v. 119—21.

⁶ Vrčevića, *Niz: prip.*, s. 285.

⁷ Vuk. *rječ.*, pod **Dobra voda**.

A sadašnji Rumunji kao da upravo kažu, šta je ta sveta Petka. Petak je i njima svetački dan, pa, na taj dan, slave svoju "sūnta Vinere," sveticu časte osobito ženske, koje ne rade, bojeći se nesreće u poslu.¹ Rumunji su, dakako, latinskoga roda; ali od Slavena sredoviječnih mnogo šta pozajmiše, te mislim, da je njihova sūnta Vinere više slavenska, no latinska. Mislim takogje, da su imena Petak i Petka naša izvorna, i da ne nastadoše uticajem hristijanstva. Ali, pošto ima dvanaest Petaka i Petka otkuda im ime, koje je u oštroj oprjeci s tim brojem? Ja odgovora ne znam, osim ovoga zar slabačkog: dvanaestorica bogova jesu Peci, a drôge su im Petke, jer je u krugu njihovu petero probranih, petero naspornih,² od stojnoga marta do radosnog julija, pa ime tješnjega kola prionu i kolu ukupnom.³

¹ Slavici, *Die Rumänen*, s. 65.

² Vidi istom prije rečeno, na str. 119.

³ Tješnje kolo boginja kao da muklo pripominje i ovaj dosta čudni pripjev: "Pošetalo je pet gjevojaka: — Šiperpeana, Šikombojana, — i Gjuzelana, Mimoprosava, — peta gjevojka Vipiruzana".

Starenici arijski, Indi i Eranci, bijahu nam dovlen na ruku gatanjem svojim o godišnjim likovima Sunca, te nastojasmo, tom pripomoću, zaći do jezgre sličnim gatanjama našega naroda. Nego je dvanaest Sunčevih prilika mit svega roda arijskog. U mitičnoj svojoj pohrani, drže ga i zapadni Arijski evropski. Kod Helenâ, mladi pregalac Herakle, gonjen maćehom Herom, muči dvanaest ljutih muka;⁴ u kolijevci ima do sebe zmiyu (Ognja), koju on guši; ide na zapad (kao noćno Sunce trolično), da rastupi stupove, Kalpu i Abilu, i da pobere tri zlatne jabuke Hesperida, noćnih ćeri; bori se, onamo, i s noćnim Troglavom, s grdosijom Gerionom; prokušan i promučan, na posljatku spalio sebe na veličanstvenoj lomači, (u požaru večernjem); ipak, svijetli otac, Zeus, vječnoga svoga sina uzeo na nebo, i vjenčao ga s krasnom Hebom, s neumrlom mladošću. Pri daljem razviću grčke religije, Apolon, lik Sunca proljetnog, otisnu s Olimpa Herakla dvanaestolikog; ali, opet, ostade Grcima, i u

mitu Heraklovu i drugdje, bar blijeđa uspomena davne dvanaestorice bogova. Toj dvanaestorici Argonaute, prije nego što će premetnuti strašne Simplegade, dižu oltar.

⁴ Reklo se, da je broj najljućih dvanaest Heraklovih kušanja samo plod umjetnog probira, učene poznije klasifikacije. A reklo se i to, da Feničani, pošto od XVII do XII vijeka pr. Hr. znatno utičaše na kulturni razvoj Helenâ, ovima dadoše i Herakla, boga svoga Baala, koji naporno prelazi preko dvanaest godišnjih znamenâ, preko dvanaest mjeseci. Ali ni prvo, ni drugo, nije nipošto dokazano. Što je mit takogje semitski, tim se ne ruši svježi, a općeniti, mit arijski. Glede pak naglašenog probira, Heleni, očovječivši Herakla, lokaliziraše mu, dašto, i u neku ruku prenačiniše mu muke. Nego, mitični zamišljaj dvanaestomućnog, ili dvanaestolikog boga, za to nije novo umovanje, pa, i u samim mukama, koješta drevno je, ako i navraćeno na mjesnu tradiciju raznih helenskih plemena.

U Ateni bogoštovni čin, u slavu dvanaestero nekih bogova, bijaše jedan od najsvećanijih.¹ Pače, u zaostaloj, u natražnoj Makedoniji, svegjer svetkovao se Herakle, kao vrlo uzvišeni bog. Sunčanog Herakla, svoga Herkula,² koji probija, na Aventinu, tvrdu pećinu crnome zlotvoru Kaku, imaju i Latini. Tri su glave Kaku, lupežu krava Herkulovih (krava sunčanih); trojna su vrata, **porta trigemina**, gdje se goropadni boj bio megju junakom i zloduhom, do koga stoji neka Ognjena sestra, al ga izdaje; najveći od oltara, **ara maxima**, pominje, navijeke, Herkulovu pobjedu; dvanaestero Salijâ svećenikâ hvataja se u kolo, pa pjesmom i pantomimom predočuju, o svakome godu, božju onu pobjedu. Isti Saliji čuvaju do dvanaest **ancilia**, svetih štitova, izmegju kojih jedan jeste oni pravi štit, što pade s neba u trenu, gdje prosinu sunce s istoka. Mladi Saliji, s proljeća ranog, igjahu okolo slaveći mjesećnog Marsa, i pripijevajući starog Mamurija, božjeg kovača onih štitova. S kovačem Mamurijem ide nekud naporedo kovač Svarog, u mitičnom jednom potezu kod sjeveroistoćnih Slavena. Mamuriju pade s neba **ancile**, po izgledu kojega on skova još jedanaest jednakih; a ognjenome Svarogu padoše s neba kliješta, s kojima on bude na zemlji prvi kovač oružja. Pa taman **duodecim dei**, koji su nazvani **consentes**, ili **complices**, štovalo se kod Latina, osobito u vjeri pućkoj, kako nam se ova objavlja iz zavjetnih natpisa. Rijeći **consentes**, susutni, i **complices**, sapleteni, savezani, dok potjeću iz drevne latinštine,³ naglašuju nekakovo kolo, po velikoj prilici kolo dvanaest Sunaca. Kad se i u ovome, kao što i u drugom kojećemu, predriješe konci sustavu latinske religije, a cjelovito ostade jedino bogoštovje, u ono kolo ugjoše, mudrovanjem poznijih naućenjakâ, kojekakvi bogovi.

¹ Herod., VI, 108.

² M. Bréal, *Mélanges de Mythologie et de Linguistique*, Paris 1882 — **Hercule et Cacus**. Jedno je biće 'Ἡρακλῆς i Hercules, pače je nekima ovaj potonji uzajmljen u Grkâ, premda se čini, da se ta dva imena ne mogu, usprkos zvućnoj velikoj sličnosti, etimologićno isporegjavati. **Hercules** kao da je deminutiv **Herculus**. I naše **Hrelja** (od tamnog **Hrel**, Miklošić, **Slav. Personenn.**, s. 112) glasi sazvućno.

³ I kad ne bi drugo bilo, sami ovi nazivi starinski pobijaju mnenje Prellerovo (**Röm. Myth.**, I, 8. 69), da su ti bogovi od Latina skalupljeni po konfuznoj skemi grćke dvanaestorice bogova.

Nego, u Laciju starom, kao da ono bijaše zgojino kolo mjesećnih bogova, smatranih kao **consentes**, u godišnjem sjaju sunca, a kao **complices** u uzi, u čami zimskoj¹ Dvanaest oltara pominje se i u religiji davnašnjih Sabina. A u vrlo znatnoj jednoj prići o Sabinu Numi, opet je tu kolo dvanaestorice. Rimski kralj Numa ne znajući, kako je red k zemlji primamiti i umilostiviti gromovnog Jupitra (**Jupiter Elicius**), sazna tajnu od dvanaestero čistih (**casti**) mladića. Pritajala se dvanaestorica do izvora u lugu aventinskom, gdje dolazaše bog Piko sa svojim sinom Faunom. Svaki od mladića držaše u ruci lanac; Piko i Fauno opojiše se vinom i medovinom, što nagjoše kod izvora; zaspala dva boga dvanaestorci svezaše, pa doznaše od njih tajnu o gromu, koju po tom dokazaše Numi.

¹ "Hos consentes et complices Etrusci ajunt et nominant, quod una oriantur et occidant una" (Arnobius, *adv. gentes*, I. III — Grimmov navod, **Deutsche Myth.**, Nachtr. zur a. 17). Gledom na **complices**, mi se dobro sjećamo naših "zauza Hristovih" (**Dio III**, s. 57 [201]).

Poput rimske, slaba je i mitologija skandinavskih **saga**. Razgrajena je i ova; pa leže pred nama sami trošni njeni ulomci, njeni krnjaci. Ali nas, opet, u čudo dovodi skoro potpuna jednakost mita germanskog i našeg o kolu dvanaestorice božjih bića i o njihovim dušmanima. U južnome toplome kutu svijeta stoji **Asaheimr**, bijela krajina Aesirâ (njem. Ansâ), dvanaestero a gdješto i trinaestero² njih, kao što je dvanaest ili trinaest naših Grabancijaša. Pomlaci i drugovi Odinovi, to je kita odabrana, no da je nekako i svezana, kaže im ime **âs_ans**, klada, pa i njihovi odlični nazivi **höpt** i **bönd**, sveze,³ naši "zauzi" i "poklade" božje,⁴ u latinskom mitu **dei complices**. Bogovi i čovječji pregaoi zajedno, Aesiri, u Eddi, biju vječiti boj s divovima iz **Jötunheimra**, iz protivnoga, iz sjevernoga kraja svijeta. Drugim izrazom, ovo je **Nifelheim**, jer se onamo razastire, pa otud tišti, magla i veliki čič, dok je stan Aesirâ **Muspellsheim**, otkud nam oganj, toplina i bjeloća vasiona. Ako bogovi i divovi postaju, jedni i drugi, miješanjem mraza i ognja, opet je oganj više do bogova, kako je to i kod ognjenog Svaroga u slavenskom pričanju.

² Grimm, **Deutsche Myth.**, Nachtr. zur B. 287.

³ Id., s. 20—1 Pri ovoj činjenici mitičnoj, Grimm misli, ali izvan prilike, na δεω, διος, deus, i na filozofičnu neku opću vežnju svijeta.

⁴ Vidio **Dio III**, na str. 58 (202).

Jötuni ragjaju se kao mrki vukovi. Oni su zimni, orijaški, drnovni, kradljivi, a nada sve izješni: skandinavskomu divu ovo potonje znači i ime **Jötunn**, edo, onis,⁵ što je, po svoj prilici, naše **Jad**.⁶ Svakako, žderanija najviše označuje i našega diva, ili džina. Izmedju "nastupa" najopasnijih, jekavsko praznovjerje spominje nastup "na džinovu trpezu."¹ Germanskih Jotuna ima tušta, neopredijeljeni broj devet naših divova, ili ima dvanaest njih,² što biva gdjekad i u nas. Skandinavski divovi borave u kamenjacima, jesu vukovi što imaju kameno srce, razmeću se sve dotle noću, dok ih skameni bijelo jutro, ili ih ozledi oružje od zlata; pa i divovima naših priča stan je uvijek kamena pećina, grozoviti rad i ršum im je u noći, dok ne zaglave od sunčanog kojeg junaka³: imamo i vukova "kamenjaka", u našem jeziku. U Skandinaviji, uz divove pominju se divkinje, uz Ase ženske Asine. Tako i na našoj mitičkoj zemlji, do muškog kola dvanaestorice igra i žensko, onome poredno; a prikazuju se u pjesmama i divkinje, makar i rijetko to bilo.⁴

⁵ Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 429 - 30.

⁶ U švedskom jeziku **Jätte**, a u danskom **Jette**, bez n (Grimm, ib.). Već rekosmo, da se našoj dvanaestorici bogova opiru Jadi i Běsi. Čudno je, da se i druga riječ Běs, der **Böse**, nalazi, u germanštini, za vruga. A opazismo i to, da Běsi čine se kao dušmani ljetni, dok su Jadi zimni. U Eddi, divovi su i takozvani **Thursi**, kojima je ime od teške žegje (Grimm, B. 431—2). Dakle, i u skandinavskoj mitologiji, obe vrste crnih dušmana, kao što u našoj.

¹ Vrčevića, **Niz prip.**, str. 283.

² Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 440.

³ Megju Jötunima oglasio se Beli, rikač (Grimm, D. M., s. 439), koga smače Freyr-Ođinn; u našim pjesmama, smače Balu, Balešu (Balačka, rikača?), Vid-Strahina. Nego je ovaj uporegaj ponešto slab, jer može ostati pod sumnjom, da li je Baleš ono što i Balačko, i da li Balačko hoće reći rikač.

⁴ N. pr. "Džidovka djevojka", u zbirci **Hrvatskih narodnih pjesama** L. Marjanovića, u Zagrebu 1864, III. Od džidovke silno se prepadoše tri srpske vojvode: Relja Budimljijć, Miloš Obilić i Kraljević Marko.

Pri dubljem promatranju čini se da Tyr, u Eddi drugi bog rata uz Odina, a i sin Odinov, pripada u dvanaestoricu Aesira; pa se čini i to, da je ime **Tyr** u etimologičnom svodstvu s riječju **tívar**, vitezi, bogovi,⁵ te da su **tívar** svi Aesiri, pa i sam Odin. Istu ovu riječ mi zar nahodimo u našoj **davor**. U pričama, sabranim od Kojanova Stefanovića po Vojvodini, davori djeluju, uz nekog cara, uz slijepog staroga dešu, kao bića umilna, moćna, svijetla i vrhunaravna, kojima "pristoje zlatni krilati belci",⁶ a imaju na glavi "veliku zvijezdu".⁷ Jednom nazivlju se, deminutivno, davorići.⁸ Medju njima, najviše se ističe davor Rado, Radovan.⁹

⁵ Grimm, **Deutsche Myth.**, 8. 161—3.

⁶ Kojanova **prip.**, 3.

⁷ Id., 5.

⁸ Id., ib.: "Više davorića dohodiše, da preskoče reku".

⁹ To poglavito u prip.3: "Evo ti zlatnog krilata belca, koji nikome drugom, razma tebi (Radovanu) jednomu davoru, pristoji". — Paziti je i na ove rečenice: "Po tome sa svojom vojskom i veliki davorovi, kakono megju njima što najveći beše (car Milovan), sretno doma carici dogje" — "Stari na mah i tad progovori Radovanu: Eto, Dešin davore ..." — Sretno čedo, davorovi Rado!" — "mani rukom davorovom" — "davorski junak".

Od tih propalih, ali negda prečesto zazivanih davora, ostade nam, u govoru starih pisaca i u sadanjemu pjesničkom, usklik: "davor!" "davori!" ili udvojeno: "davori, davori!" ponajviše, ovako, u bogmajućoj množini;¹ pa je ponešto čudno, da u Eddi tîvar ne iskazuje se nikad u jedini.² Ako je prilika misliti, da su **tîvar** i **davori** isti sunčani bogovi, prilika postaje izvjestnost glede dvanaest naših grabancijaša gjaka na kolu čarobnom i njemačkih istobrojnih Johannesasa, gjaka ili landsknehta, na kolu sreće; rekoh, postaje izvjesnost, netom objašnjenja zaištemo od mita skandinavskog. U Eddi, Sunce je **Fagrahvel**, sjajno, lijepo kolo,³ a Sâilda, Sreća, te i Odin, "uzimlju k sebi djecu u krilo svoje".⁴ Sunčevo je, dakle, kolo sreće i sunčana su lica djeca na kolu, to Odinova, po našoj riječi Vidova. Sunčane mjesece, i inače, sazda je u božje likove mitologija germanska, barem je ovo sasvim dokazano za velikoga Maja, pobjednika Zime.⁵

¹ "Davori!" da je čisto bogmanje pokazuje, rek, bih, i usklik "davorito!" u pjesmi 18 Marjanovićeve zbirke (v. 30 i 81). "Davori-to" biti će sastavljeno istim načinom, kojim i "to-bože", "to-korse", u smislu molitvenom ("davori to dali!" jal "ne dali!"). Od ratnih davora udrža nam se riječ davorija, pjesma ubojna, pean, i odnosni glagol davoriti. I stari naši pisci mutno pominju bar jednoga ratnog davora (Ak **rječ.**, pod **Davor**).

² Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 161.

³ Id, B. 585. Usporedi naše: "Tvoja se sreća rodila, — sunčanom ždrakom povila", koje se često pjeva.

⁴ Id., s. 724.

⁵ Id., s. 737. Nekome visokome bogu dvanaestolikom kod Germanâ ima skoro čisti trag i u poznatom svjedočanstvu Tacitovu (Germ., 9): "Deorum masime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant". Izmegju trojice spominjanih bogova, Hercules dvanaestomučni ovdje dolazi odmah na drugom mjestu, a to, u ustima Tacita, koji promišlja i tegli svaku riječ, znači mnogo.

A i sama heptalogija, čistija u nas, rekao bih da vezuje govor Germana uz naš mitični zamišljaj sedmorice izboritih bogova u onome kolu dvanaesterom. U pričama njemačkim, blago zakopano čuva zmaj, a brani oganj; ono "se šunča", ono "cvjeta", te ga iskopava i diže nevina ruka, nakon **sedam** navršenih rokova. Nakon **sedam** vremena, biva i drugo koješta sretno: želja ispunjena, oslobodjenje, dobit. Istim brojem **sedam** Germani, i u životu gragjanskom, najvoljahu brojiti: sedam dana, sedam mjeseci, sedam godina.

Ne samo Skandinavima, nego i Anglosasima, poznato je kolo dvanaestorice, pa je stavljeno u odnosaj s Wôdanom, ili Odhinom. To je vidjeti iz jednog običaja, koji se po svjedočanstvu Waltera Scotta¹, držao u Engleskoj u staro doba još onda, gdje Anglosasi već davno bijahu postali hristjani. Kad bi se sklapale zaruke, to neki zaručnici činjahu pred Wôdanovim oltarom. Taj oltar bio jedan krug kamena, boga posvećenih, te oko njega stajahu dvanaest momaka raspletenih kosa. Od dvoje zaručnika ko bi zadanu vjeru prevjerio, njega bi ukleli, neka ga dvanaest mačeva posiječe, a neka mu jadi budu veći, nego što bi ih dvanaest djevojaka govorom i pjesmom moglo oplakati. Ovi nam je običaj spojiti s mitom skandinavskim, kojeg čas prije privedosmo. Angli su Germani suevijskog porijekla, a Anglosasi najbliži susjedi Skandinavima.

¹ U **Grofu Pariskom**, knj. II, gl. 4.

Kako vidjesmo, vijesti o sjevero-zapadnim slavenskim bogovima, priopćene od njemačkih hroničara, dadoše nam neko uporište, na koje mogosmo donekad nasloniti dvanaesticu, sedmoricu i petoricu čudesnih prikaza u našoj pučkoj tradiciji. Ali za devetero prikaza, ili likova, u slavenskoj mitologiji nije govora. A opet devetanje, u nas Srba i Hrvata, ističe se veoma: ima ga svakojaka, ide posvuda, i po svojem tragu prosipa povećé ostatke nesumnjivog mita.

Već čusmo pričanje o devet divova, pak i ono o devet opasnih planina i o devet soba što kroz njih prolazi treći brat, koji je, u arijskoj mitologiji, treće Sunce noćno. Spram devet divova i devet opasnih planina i soba, često se u pričama spominje devet braće ili devet sinova, pa ovi u opće rade ono, što i dvanaestorci. A u jednoj priči¹, pripovijeda se o čudnom nojevu gnijezdu: zmaj proždire nojčad sve do devete godine. U Srbiji, prije sedme ili devete godine, djeci muškoj ne oblače gaće². U Crnoj Gori, devetanje ulazi u veliku jednu kletvu: "Zakleću ti se u devet jutara na dvanaest muškijeh glava, u crkvi i pod čivot svetog Petra³!" Ulazi i u bajanje, sada šaljivo, ali bez sumnje nekad ozbiljno. Naime u Srbiji, kad se ko potuži na čir, reknu mu u šali, da oko njega probaje ovako: "Čire, mire, oko tebe devet braće bilo⁴!" A u svemu našem običnom govoru, koliko je često devetanje, dosta je to samo spomenuti.

¹ Kojanova **prip.**, 9.

² Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, na str. 176.

³ Medakovića **živ. Crnog.**, na str. 138.

⁴ Vuk. **posl.**

U jednoj narodnoj priči, iz Bačke⁵, ima ova zagonetka: "Tri hrane i napajaju devet, a devet nemogu tri, a svi su jednaki, svi vršnjaci i parjaci: tri šarena, tri zlačana, tri bogata, tri zubata". Ta se zagonetka tumači: "Tri proljetna mjeseca hrane i ostalih devet. Ako Bog u ona tri mjeseca kišom i rosom, podobom i ugodnim zrakom usjeve okrijepi, bude rodna godina; ako li ne, bude gladna: to je: tri mogu hraniti devet, a devet ne može tri". Iz ovog pučkog tumačenja izlazi, da devet, a odnosno i dvanaest braće jednake, u ranijoj, u inicialnoj zamisli naroda, prikazivaše mjesece u godini. Od mjeseca, uobražena u lice nekoje, do Sunca boga, koji tim mjesecom vlada, nema pak do samo korak jedan.

Vrijedno je, da se zabilježi i ovo. U jednoj pjesmi slavonskoj čitamo ove stihove: "Der saveži Šestokrilovića, — koji nosi do devet mačeva, — i desetog pernog buzdovana, — koji važe za stotinu oka⁶". Nije nam ovdje znamenit Šestokrilović, ako je baš i čudan, pošto ne znamo, što je on. Neki Šestokrilović još gdje god u pjesmama. izlazi, no nije поближе označen, te mu biće ne razabiramo.

⁵ Priča 9, u Stojanovićevoj zbirici.

⁶ Ilica **obič.**, na str. 286—7, v. 114—7.

Ali slika od devet mačeva, što ih on ovdje nosi uz deseti buzdovan, nama je posve poznata. Mi čusmo Saksa Gramatika, gdje na ostrvu Rujani opisuje slavenskoga boga Rujevoda, čiji kip nosaše do sedam mačeva u korama pripetih ciglome pasu, uz još osmi mač, koji on držaše trgnut u desnoj ruci¹. Slika u Saksu i u našoj pjesmi jednaka je; samo što je tamo sedam, dok je amo devet mačeva, a, mjesto desetog povagjenog mača, stoji amo buzdovan od stotinu oka.

Devetero braće, ili devetero sinova, i u pjesmama na vidik izlazi. Dapače je pjevanje o toj devetorici, kako široko, tako i općenito. Čuje se s kraja na kraj srpske i hrvatske zemlje, pa oni ili ovi stih dotičnih pjesama zvuči otajnim nekim glasom.

Sljepačke su pjesme, nerijetko, davnoga kova. U Slavoniji, po pazarima slijepci raznose jednu². koja počinje ovako:

"Hrani majka do devet sinova,
sve preslicom i rukom desnicom;
a kad ih je jedna othranila,
svih devet ih tada oženila.
Onda vele svih devet sinova:
Hodi, majko kud je tebi drago,
sada nami za potrebu nisi".

¹ Saxonis Gram. **Hist. Dan.**, p. 293—4: „ gladios, cum va ginis uni cingulo appensos, ejus lateri artifex conciliaverat Octavum in dextra dstrictum tenebat

² Ilića **obič.**, na str. 79—81.

Majka, otpuštena, ode u goru crnu, da "tamo pase tri godine travu, — travu pase, a rosicu pije". To je Bogu žao, i pošlje k njoj svetitelja Petra, koji s majkom ide da vidi, što braća rade.

"Uzme Petar letkinju mladicu,
pak mi idu dvoru bijelomu:
Bog pomози, svih devet sinova!
Prekriži ih letkinjom mladicom,
stvoriše se od devet sinova
sve do devet tvrdih kamenova,
a od ono sve devet snašica
stvoriše se devet ljutih zmija.
Al' govori svetitelju Petar:

Bi li rada, sirotice stara,
da ti koga opet dignem sina?
Al' govori sirotica stara:
Digni mi Petra najmlagjega.
On prekriži letkinjom mladicom,
i diže joj najmlagjega sina.
Al' govori svetitelju Petre:
Evo tebi, sirotice stara,
devet hvala, a u jednom hrana".

Ove je pjesme malo različita verzija ona pjesma, što ju pjevaju u jugo-istočnim krajevima naroda, a počinje: "Hrani majka devet milih sina. — devet sina ka' devet sokola³". Othranila ih, izenila ih, pa jednom, kad bijahu na lovu, utamani ih "crna nesreća"⁴

³ Stojadinovićeve zbirke knj. II, 1, v. 1—2.

⁴ V. 18.

Neki kesedžija Korun posjekao ih, odveo im devet ljuba, i posječenih objesio glave na jeli, pred dvorom svojim: "na jeli devet suvih grana, — na granama devet suvih glava"¹.

Čemerna majka u jauku je za devet godina,

"dok se Bogu vrlo ražalilo,
te joj dade sina iznenada.
Lijepo mu ime nagjenula,
nagjenula: dijete Nenade"².

Čudno dijete raste kao iz trave: u dvanaestoj godini latilo se oružja, i pošlo, da traži razbojnika. Umori ovoga, oprosti devet robinjica, snaha svojih, i poskinu devet suvih glava.

Iz okolnosti, što sinovi, umirući, ostavljaju majku sirotu, razvi se, u našem epu, još slika sporedna od devet neblagodarnih sinova. Mater sinovi otjerali u planinu, a poslije toga, božjom kaznom, oni se skamenili: "Devet sina, devet kamenova, — devet snaha, devet ljutih zmija"³. Ojagjeloj ženi onda se smilovala dva mlada putnika, ili, po verziji druge pjesme, dva joj mlada unuka; prikazivani su ti unuci kao "dva zlatna goluba: — oni lete od stene do stene"⁴.

¹ V. 109—10.

² V. 131—4.

³ Vuk. **pjes.**, knj. I, 204, v. 35—6.

⁴ Id., ib., 205, v. 26—7.

Pogibija devetero braće nigdje se ne pjeva savršeniije, kao što u mukloj i tajnovitoj pjesmi Vukove zbirke, pod naslovom: "Braća i sestra"⁵. Pjesma začinje:

"Rani majka devet milih sina,
i desetu šćercu mljezinicu;
ranila ih, dok ih odranila,
dokle bili sini na ženidbu,
a djevojka bila na udaju"⁶.

Tri prosca prose djevojku; braća je daju banu iz preko mora, i njoj vele:

"Mi ćemo te često pohoditi,
u godini svakoga mjeseca⁷".

⁵ Id, knj. II, 9.

⁶ V. 1—5.

⁷ V. 14—5.

Pošla onamo sestra,

"al' da vidiš čuda velikoga!
Ja Bog pušća od sebe moriju,
te pomori devet milih brata,
sama osta samorana majka.
Tako stade tri godine dana⁸".

Jetrve iz preko mora kore novu svoju drugaricu, da je vrlo brzo braći omrznula, što braća eto ne će da nju pohode. Sestra ljuto pišti,

"al' se milu Bogu ražalilo,
pa on posla dva svoja angjela:
Id'te dolje, dva moja angjela,
do bijela groba Jovanova,
Jovanova, brata najmlagjega,
vašijem ga duhom zadanite,
od groba mu konja načinite,
od zemljice mijes'te kolače,
od pokrova režite darove,
spremite ga sestri u pohode¹".

⁸ V. 19—23.

¹ V. 34-43.

Hitro to izvršila dva božja angjela, te uskrsnuti najmlagji brat došao sestri u pohode. Pita ga sestra:

Što si tako, brate, potavnjeo?
Baš kan' da si pod zemljicom bio?
Besjedi joj nejačak Jovane:
Šuti, sejo, ako Boga znadeš!
Mene jeste golema nevolja,
dok sam osam brata oženio
i dvorio osam milih snaha;
a kako se braća iženiše,
devet b'jelih kuća načinismo;
za to sam ti pocrnjeo, sejo²!"

Tu ostao brat sa sestrom "tri bijela dana³", pa se sestra. sprema na put i oprema darove braći. Brat je ustavljaao, ali ona ne će da tamo ostane.

"Otale se Jovo podigao
i sa njime sestrica Jelica.
A kad blizu dvora dolaziše,
kod dvora je prebijela crkva,
pa besjedi nejačak Jovane:
Ti počekaj, moja mila sejo,
dok ja odem za bijelu crkvu:
kad smo srednjeg brata oženili,
ja sam zlatan prsten izgubio.

Da potražim, moja mila sejo⁴!"

Brat povrati se u grob, a sestra čekala te čekala, dok se jadu dosjetila. Brzo ide bijelome dvoru, ali u dvoru kuka sinja kukavica, ostarjela majka:

"Jadna majko, otvori mi vrata!
Id' odatle, od Boga morijo!
Devet si mi sina umorila,
i men' hoćeš ostarilu majku⁵?"

Ipak majka otvorila vrata ćerci Jelici:

"zakukaše, kano kukavice,
rukama se b'jelim zagriše,
obje mrtve na zemlju padoše⁶".

² V. 66—75.

³ V. 76.

⁴ V. 87—96.

⁵ V. 111—5.

⁶ V. 121—3.

Priberimo iz ovih pjesama crte najoznačnije. Kad ih svetitelj Petar prekrsti ljetkinjom mladicom, skameni se devet braće; kad on opet prekrsti istom ljetnom mladicom, oživje brat najmlagji. Dakle je ljetna mladica braći zlamenje. Ako devetorci propadaju nakon ljeta, oni će na novo, rednjom vječnom, uskrsnuti svake u boga godine, uskrsnuti zelenilom i plodom prirode. Napram mladice ljetkinje stoji posve naravno, u drugoj pjeami, vješanje braće na devet suhih grana". U pjesmama braća se vješaju, ili se kamene: okamenjenje božanskih bića mi često susretamo u mitologiji arijskoj. Rekosmo, da braća postojanim redom pomiru i iz mrtvih se dižu. To nam kazuju, ako i različito, skoro sve pjesme: svetitelj Petar uskrsava brata najmlagjega; Bog stvara iznenada dijete Nenada; dva putnika, ili dva božja angjela, zadahnjuju u grobu nejačka Jovana.

Braća načinjaju devet bijelih kuća: sunčane kuće na nebu, po mjesečnom Sunčevu hodu, poznate su u mitologiji i u staroj astronomiji. Sunčev je simbol takogjer zlatni prsten. Nejačak Jovan izgubi ga, kada je srednji brat oženjen. Po pučkoj gore pomenutoj zagoneci o jednom skupu triju proljetnih mjeseca i o drugom skupu sviju ostalih, srednji brat bio bi ovdje Sunce, valjda u oktobru mjesecu, poljskim plodom opraznjenu. Nego, ako godišnja Sunca po mjesecima podijelimo u dva skupa od triju zimnih i devet ljetnih, što je i naravnije za priproste ljude, koji žive stojeći pod dubokim dojmom prirode tamne i vidne, tad bi srednji brat prije oličio Sunce u junu. Odskočilo onda Sunce do najveće godišnje svoje visine na nebu, no eno mu odmah i uvratina, s kojih će sve to više opadati: srednji brat izgubio zlatan prsten. Nakon navršenih devet ljetnih i pogodnih mjeseca, taj je zlatni prsten kroz tri zimna mjeseca kao zatopljen: devetero braće leglo u grob, desila se crna nesreća, napao i usmrtio braću oni crni zlotvor, oni zloduh, o kome nam govore pjesme. Zlotvor prevlagaše za tri razdobja, za tri godine dana, za tri bijela dana, kako pjesme kažu. Stalno je u svima pjesmama ovo primetanje, ova apozicija broja tri k broju devet braće, te je ne ćemo uzeti kao slučajnu. U ostalom, slavenska mitologija zna za godišnje zlotvore, koji se zovu Bijesi, a bore se protiv godišnjih Bogova. Ako se Bijesi uzalud bore kroz ljeto, a to kroz zimu prevlast je njihova. Osim same riječi bijes, valjda je u nas sačuvana i druga uspomena o njima. Kako to već čusmo, u pučkim pričama razmeće se devet divova, a u mitskom krugu pjesama o Momiru i Grozdi vigjamo devet crnih napasnika, devet crnih vezirova s poglavicom Todorom vezinom.

Dovde raspravljenoj devetorici neimenovane braće naših priča i pjesama ja sam rad primaknuti glasovitu devetoricu epskih Jugovića.

Devet Jugovića i otac im Jug Bogdan, po pričanju našeg epa, pripleteni su u one tragične prizore, koji se odmotavaju na pozorištu velike srpske propasti. Od Jugovića nema na Kosovu hitrijih, sjajnijih propadnika. Dika ih je vidjeti mlade, čile, prikladne tijelom i odijelom, okupljene oko ponositog oca, vlasteoskog Bogdana, a čudo ih je gledati, gdje na bijesnim konjima, dok pod njima tutnji zemlja, bezobzirce prvi srću u boj. Ali viteška ova četa, sva ova uzvišena porodica, valjda čitavim bićem svojim, ulazi, prije nego u historiju, samo u hram mita.

Mi devet Jugovića privezujemo mitskoj devetorici braće ili sinova, koju naprijed ispitamo, najprvo s ova dva razloga. U devetorki neopredijeljene braće pučkih priča i pjesama, ciglo jedno lično ime izlazi na vidik: brat najmlagji zove se Nenad. Opet Nenad ime je, u nekim pjesmama, što pripadaju krugu Juga i Jugovića, najmlagjemu Bogdanovu sinu. Drugi je razlog ovaj. Sa devet neopredijeljene braće baje se, kako vidjesmo: "Čire, mire, oko tebe devet braće bilo!" Jednako se baje i sa Jugovićima. U Srbiji, kad se kome ispela guka oko vrata, ukuva se dosta bijele repe, i njom vrućom obloži se vrat, pa baju: "Pošlo 9 braće, 9 Jugovića: svi su 9 izginuli, i samo je ostalo od 9, 8; od 8, 7; od 7, 6; od 6, 5; od 5, 4; od 4, 3; od 3, 2; od 2, 1; a od 1, nijedan¹".

¹ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 154.

S historijskim licima niko, u narodu, ne će probajati, dok hoće s mitičnima. Pri bolesti, u pučkoj iatriji, čovjek ne pomaže, a pomaže biće božansko. Nas o božjem značaju Jugovića uvjerava pak i sve ono, što ep o njima pripovijeda.

Kao što je u Juga Bogdana krasno kolo od devet sinova, tako je u njega i veliko gospodsko imanje "od devet zelenih livada" i "od devet vinograda", pa "sve mu loze l'jepo iscvjetale²". Ko da ovdje odmah ne pomisli na paralelni mitski pojam o devet "mladica letkinja", što ih nagjosmo u devet braće neimenovane? U pjesmama o Jugovićima naglašuju se svuda ti njihovi rodni vinogradi. Ali nesreća tako isto baje Juga i Jugoviće, kako crna sudbina upropašćuje devet sinova uz majku sirotu. Oni su vinogradi od dušmanina harani³, ili Jug se uvalio u dug, te "prodaje devet vinograda — i desetu crljenku jabuku, — ne bi li se duga odužio⁴", ili Jugovići "sve carevo prodadoše pivo⁵". Šta više, Jug hoće da proda i staru majku, pa, mjesto nje, prodaje ljubu teškim srcem "carevu haznadaru⁷". No je prodana ljubna haznadaru sestra, i eto čuda:

"Vedro nebo sa četiri strane
poklopiše crni oblakovi,
božje vrjeme udarilo biše⁸".

² Jukića pjes., knj. I, 5.

³ Vuk. pjes., knj. II, 39.

⁴ Id., knj. I, 725, v. 4-6.

⁵ Id., knj. II, 76, v. 114.

⁶ Id., knj. I, 725, v. 14—6.

⁷ Jukića **pjes.**, knj. I, 5, v. 61.

⁸ Id., *ib.*, v. 83—5.

Zbog svega toga Jug i djeca mu, po riječi pjesme, pravi sa "božji nesretnici¹". Pored velikog sjaja, kojim blistaju, i žestokog junaštva, kojim se odlikuju, Jugovići su, u gdjekojoj pjesmi, pučkome srcu zazorni. U Vukovoj pjesmi o "zidanju Ravanice", gdje je čudna smješa stare i nove vjere, Jugu i Jugovićima red je prihranjivati majstore i saraore. Car postavi

"Rada neimara,
a aščije (kuvare, hranitelje) devet Jugovića
nastojnika starca Jug-Bogdana,
da se gradi dvanaest godina;
a majstoru po dukat nadnice,
napojnica po tri oke vina,
da svetkaju Petku i Negjelja.
Započeše Ravanicu crkvu.
Kurve jedne devet Jugovića

sve carevo prodadoše pivo,
i carevu haznu zatomiše,
i nadnicu laku ostaviše,
a nadnicu po jednu aspricu,
napojnicu po jednu čašicu.
Ne svetkuju Petku ni Negjelju,
ni Iliju, koji gromom bije,
ni Mariju, koja ognjem pali²".

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 36, str. 205.

² Id., *ib.*, v. 105—21.

Radi toga prikraćivanja, car nakan bio vješati Juga i nevjerne Jugoviće, no ih Miloš spasava, pak ih dade u tamnicu Relje krilatoga, "da ih rani medom i šećerom, — a da poji vinom i rakijom³". I pokraj sve nevjere, Jug i Jugovići ipak "zgodno načinili crkvu⁴", načinili u dvanaest godina. Brojevi

isti izlaze i ovdje, kao i kod neimenovanih devetoraca; izlazi i vješanje, pa je i majka slična kod jednih i kod drugih U devetoraca sinovi su tvrda srca i otjeraju mater u planinu u Jugovića tvrda je srca sama mati⁵. Jednako uz sinove zaglaviše obje majke:

"Nadula se Jugovića majka,
nadula se, pa se i raspade,
za svojijeh devet sinova
i desetim star-Jugom Bogdanom⁶".

³ V. 227—8.

⁴ V. 232.

⁵ Id., ib., 48.

⁶ V. 82—5.

Držeći se mita o Suncu godišnjem, olako sve shvaćamo u ovoj historiji Jugovića. Shvaćamo i ono, što nije bilježeno kod prejašnjih devetoraca. Jugovići posjeduju vinograde i pivo, a hranitelji su za to, što ljetina i devet ljetnih Sunaca odista hrane rod ljudski. Harani su im pak vinogradi, božji su nesretnici, zadužuju se, zatomljuju carevu haznu onda, kad nestaje rodnog ljeta i nastupa gladna zima. Ne svetkuju Iliju, koji gromom bije, ni Mariju, koja ognjem pali, jer su Gromovnik i Munja preko zime ušutkani. Sa zime polomljeni su svi bogovi, te i Jugovići, ili propadaju, ili stoje u tamnici. Ali su u tamnici Hrelje krilatoga, gdje se hrane medom i šećerom, a poje se vinom. U krilatome Hrelji mi drugdje nagagjasmu lik jedan sunčani. U sunčanoj dakle uzi oni se hrane svjetlošću, s kojom će opet bahnuti pri novoj godini, u prirodi odmrznutoj, uz jake proljetne vjetrove.

Jugu i Jugovićima ime je od juga, što znači dvoje: topla strana svijeta i topao vjetar. Naći je, u našim pjesmama, potpunu personifikaciju Juga vjetra:

"Jug počera po nebu oblake,
doćera ih Sjeveru na dvore.
U Sjevera lijepa gjevojka,
Jug je prosi, Sjever se ponosi,
dva se silna vjetra zavadiše,
zavadi se Juže sa Sjeverom,
svim' vodama oni zanjijaše,
zanjijaše carevim bunarom¹".

"Vijer prosi u Juga gjevojku,
Vijer prosi, a Jug se ponosi;

tu su mi se vjetri zavadili,
a studene vode pomutile²".

"Jug počera po nebu oblake,
i doćera Sjeveru na vrata.
U Sjevera lijepa gjevojka,
Jug je prosi, Sjever se ponosi:
"Od' otalen, jedan mutivodo
sve mi jesi vode zamutio,
do lijepa Gjurgjeva bunara³".

¹ Petranovića **pjes**, knj. I, 9, v. 1—8.

² Id., ib., 8, v. 1—4.

³ Kralića **pjes.**, knj. I, 59, v. 1—7.

Ovi vjetrni Jug kao da je jedno s Jug-Bogdanom. Kaže se u staroj pjesmi: "Ako moreš vetar uhvatiti, — to i tvoga Ljuticu Bogdana⁴". Opet u pjesmici starinskoj, neko momče mlado čezne za sejom Jugovića, a ovi oko nje sazidali kulu, pa seja moli Boga ovako:

"Daj mi, Bože, vjetra jesenskoga,
da obori kulu Jugovića⁵".

Sa jesenskim vjetrom, koji naviješta zimu, oboreni su Jugovići; topli Jug ustupa mjesto mrzloze sjeveru. U istom obličju vjetrova izvire iz pjesama i ono devet braće, imenom nenaznačene. U jednoj svatovskoj pjesmici, mladoženja, izmegju devet brata, ide na vojsku, pa mladu tješi, veleći joj, da će ona ostati u svekra i svekrve, kod osam svojih djevera i osam jetrva. Mlada odgovara:

"Što mi je svekar s svekrvom,
to mi je staro nejako;

što su mi osam djevera,
to su mi vjetri po gori;
što su mi osam jetrva,
to su mi zv'jezde po nebu⁶ⁿ.

⁴ Vuk. **pjes.**, knj. I, 724, v. 94—5.

⁵ Krasića **pjes.**, knj. I, 43, v. 16—7.

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. I, 125, v. 21—6.

Po svemu ovome je suditi, da Jug i Jugovići bijahu shvaćani, ne samo kao sunačna, nego još i kao vjetrna bića. U prirodnoj mitologiji nas nizašto ne iznenagjuje srašćenje dviju naravi, sunačne i vjetrne. Od proljeća do jeseni, uz topla Sunca kreću se i topli pogodni vjetrovi, kojima je začetnik Jug.

Po krajevima sjevernim dah jugovine ne vere se, kao što u zemljama oko Sredozemnog mora, teškim olovnim krilom; na sjeveru, pod Jugom kopni snijeg i oživljuju vode slegjene. U našem je jeziku čuti izraz: odjugovi se snijeg⁷. Jug donosio ljetnu toplinu zakarpatskim našim ocima, pa i u samoj Iliriji donosi je zagorskim stanovnicima. Jug bio uvijek dobro došao, uz blagovijest proljeća i zemaljskog novog roda. Označuje Jug čitavo ljeto, kao što je protivni Sjever oznaka zime, a za to i naša pjesma veli:

"Progovara od Dečana kralje:
O čobani, moja gjeco draga!
Bog vam dao i Bogorodica
ljeto južno, a zimu sjevernu.
Kad vam bila ljeti jugovina,
od neba vam rosa porosila,
a od zemlje rogja poplodila,
te vam svaka sjemena rodila^{2!}"

Poljaci, u pogansko svoje doba, obožavali Vjetra boga, i čuli ga ljeti u lahoru, što lijeće povrh žitnoga klasja, gibajući ga, ili njega čuli, gdje kroz lišće u šumi zviždi³. O pričama kajkavskim, Jug je "najstrahoviteši od svih vetrova", i duha nad čarobnim Molin-gradom⁴. Najstrašniji Jug biće za to, što je jakost njegova veća od jakosti protivnog Sjevera. Na strašnog živog Vjetra, bio to Jug ili Sjever, pokazuje i plastična forma ovih naših pučkih kletava: "Tako u mahniti vjetar ne udrio !" — "Tako od mene vjetar meso ne nosio^{5!}"

¹ Stojadinovića **pjes.**, knj. I, 5, v. 121: "Snijeg pada, pa se odjugovi". Isporedi i drugi izraz: "Jugov snijeg".

² Petranovića **pjes.**, knj. III, 10, v. 200—7.

³ Orbini, **Il regno degli Slavi**, p. 53.

⁴ Valjavca **prip.**, 4. — U priči Krauszove zbirke, I B., 83, kada vila platno bijeli, Jug ono platno suši.

⁵ Vuk. **posl.**

Na umu imajući strahotu božjeg vjetra, razumijevamo valjda navadni nadimak "Ljutica" u Jug-Bogdana, pa i narodnu epsku prikazu toga ljutoga borca. Jug Bogdan veliki je pršljivac i svi su Jugovići plahi. Jugovići su sjajni i zlatom obasuti, ali su silni, bijesni, a od sebe ljuti i uporni. Gnjevljiva Ljutice Bogdana, i vinograda njegova, čuvaju se i najhrabriji junaci⁶. U pjesmama, kao da vjetrna huka prati Juga i Jugoviće:

"Staće jeka polja širokoga,
hoće nalječ' stari Jug-Bogdane,
a za njime devet Jugovića.
"Jugovići, silni i bijesni,
sve uz polje konje priječaju⁷".

"Stade tutanj poljem širokijem,
dok evo ti starca Jug-Bogdana⁸".

"Kad uz polje naćera (Bogdan) paripa, —
izvija ga nebu pod oblake¹".

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. II, 39.

⁷ Petranovica **pjes.**, knj. II, 15, v. 97-101.

⁸ Id., ib., v. 269—70.

¹ Id., knj. II, 39, v. 175-6.

U svima zbirkama narodnih pjesama, Jug i Jugovići, kao što plamte srdžbom s malenkosti svake, tako i na svakoga udaraju ršumom. Zar nam je i to pripaziti, da Jug, kad druge gona, rado se razmeće "na krstatim putima²", kako se ono i vjetrovi, po pučkoj izreci, "zakrštavaju", te se valja čuvati od "smućenih vjetrova". Može biti, da vjetrnoj mu naravi pripada još i to, što se Jug, i svi njegovi, opisuju kao ćudi prevrtljive³.

² Vuk. **pjes.**, knj. I, 724, v. 134 i 157.

³ Id., knj. II, 44.

Nego je jedno u Jug-Bogdana, što bez sumnje pristaje božanskome Vjetru, kako ga mišljahu svi Arijci. Jug drži do sebe knjige, koje su nazvane "starostavne⁴", pa proriče. Mi znamo, da vjetrovi, osobito vjetar vijorni uz dugi tutanj groma, Arijcima bijahu glasi proročki. Vjetrni glas ječi žalosno i muklo glas taj ljudsku dušu potresa. Iz vjetra razabirahu Arijci vrijeme, koje će nastanuti. U našim pjesmama, stari Jug Bogdan "kazuje posljednje vrijeme". Obično proroštvo starog Juga ovo je: "Nastanuće posljednje vrijeme, — nestanuće ovce i pšenice, — i u polju pčele i cvijeta⁵". Svake godine to se proroštvo vrši na samom Jugu i na Jugovićima. U polja nestaje i pčele i cvijeta, kad je leglo ljeto s posljednjim jesenskim vjetrom i gromom. Sa zimom, koja nastupa, propašće sjajno kolo Jugovića. Pučka historija uze od mita u naruč ovu božju pogibiju, pak Jugoviće prenese na Kosovo, gdje su oni svi redom poraženi.

⁴ Ili "Starostavne", ili "carostavne".

⁵ Vuk. **pjes.**, knj. II, 32, v. 107—9.

Prepustajući Jugoviće godišnjemu mitu sunčanom i vjeternom, shvaćamo i drugu verziju pjesama o tek djelomičnoj pogibiji djece Jugove. Ljutica Bogdan jednom ukrao krila vili brodarici i onda je vjenčao sebi. Od nje Bogdan dobio dva sina, Straila i Nenada Vila najposlije Bogdana odbježe, koji strijelja za njom "od zlata strijelom⁶", što nosi u desnoj ruci. Ali, mjesto odbjeglice, ustrijeli on nehotice svoga Nenada. Preminu Nenad, a od žalosti preminu i vila. Ovim kazivanjem Bogdan upada u potpuni mit. Krila oteta nekoj božanskoj ženi, koja se kupa, pa prisilno vjenčanje, pa konačni bijeg, kad žena opet do svojih krila dogje, to je, kako više puta vidjesmo, mitska priča ne samo slavenska, nego i germanska, a poglavito anglosaska. Što Bogdanu nemilo propada najmlagji Nenad, a pri tom umire i majka, to je motiv, koji mi već čusmo U pričanju o devet po imenu nenaznačene braće.

⁶ Petranovića **pjes.**, knj. II, 30, v. 40.

Pošto govorimo o mitičnom biću Juga i Jugovića, treba da uočimo još okolnost jednu. Bistra historija ne zna kazati, otkle su i koji su ono vitezi ili gospodari. Historija nema nikakvih čistih vijesti o toj srpskoj, po glasu pjesama presjajnoj porodici. A ni sama pučka tradicija ne može da njih priveže kakvoj pokrajini, stanovitome mjestu na narodnoj zemlji. Jugovići su svuda i nikuda. Raznosi ih tradicija od sjevernih krajeva do najjužnijih, što je opet neki znak, da oni svagdje vole boraviti, nego li u historiji. Tako, na primjer, potomci posljednjih pokrštenika, na zemljištu neretvanske Poganije, pritežu ih k sebi. U okolini makarskoj pjeva se:

"Grad gradilo devetero braće,
devet braće, devet Jugovića,
na Viteru, više manastira.

Što bi braća obdan sagradila,
to bi vila obnoć razvalila¹.

Mi nagjosmo Viter i na glasovitom ostrvu Rujani, što bijaše glavno sjedište Svantevidove religije, kod sjevero-zapadnih Slavena².

¹ Iz rukopisa g. prof. M. Alačevića. Viter je brdo više Bočulje u Zaostrogu.

² Vidi u **Dijelu 1.**, na str. 79.

Neko kolo od devetorice bogova nije sasvim nepoznato niti u mitologiji drugih Arijaca. Itali imadu svoje **Dii Novensides** ili **Novensiles**, koji se, u davnim rimskim molitvama, prizivlju ujedno sa **Lares**. Pošto su starodrevni, tamna im je značenja ime i svojstvo; ali je prilika najveća, da u **Novensides** stoji riječ **novem**, devet, a možda se mislilo, da im Jupiter prepusti trijesak³. U svome odnosu sa svjetlošću dana, Jupiter bijaše Latinima **Diespiter**, dan-otac, to biva bog dnevne jasnoće. Ovom komparacijom s latinskim mi bi dobili pravo zaačenje još jednome Jugovu imenu. Zašto je Jug, i zašto je Ljutica, to već kazasmo, no ne rekosmo, otkud mu treće ime Bogdan. **Bog-dan** kao da znači naprosto baš ono, što ove dvije riječi nose: Dan smatran kao bog. Bogdan onda ne bi bio drugo, već lice jedno vrhovnoga Vida, t.j. Vid u dnevnoj svojoj pojavi. Pažnje je vrijedno, da sličnog nekog boga poznaje takogjer mitologija sjevernih Germana. Sasima to je **Bel-deg**, jasni dan⁴.

³ Preller, **Röm. Mythol.**, I B., s. 101—3.

⁴ Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 183.

1. Kaica Radonja

Mi dovle pregledasmo, a po mogućnosti i pročistismo, naše pučko pričanje o dvanaestorici čudnih božjih likova. Pri tome, mi se pjesama jedva dotakosmo. Mogu li nas pjesme obavijestiti bolje? Složi li narod u svečani ep dvanaestoricu, o kojoj dugo i milo u pričama kazuje? Složi, a to u pjesmi starostavnoj, dotjeranoj. Naslov joj je, u Vukovoj zbirci: "Smrt vojvode Kaice".¹

"Podiže se gospodine kralju",
začinje pjesma s kraljem bezimenim,
"od prekrasne od Maćedonije....
od svojega dvora čestitoga,
s' sobom vodi dvanaest vojvoda;
podiže se itar lov loviti".²

Nedaća bje kralja i vojvode: ništa ne uloviše,

"ni jelena, ni košute brze,
niti kakva od sitna zverinja".³

Ipak,

"dobar kralja kobak sukobio,
sukobi ga vojvoda Sibinjska,
s' sobom vodi tri stotin' Madžara
i šezdeset dece Karavlaa".⁴
Nazvanoj božjoj pomoći vojvoda odaziva:
"Zdravo, kralju od Maćedonije!
Zlatna kruno pod nebom na zemlji,
jasna zvezdo na Maćedoniji!"⁵

¹ Knj. II, 81.

² V. 1—6.

³ V. 14—5.

⁴ V. 16—9.

Vojvoda sibirski, Janko, zametnuo igru sa svojom djecom, pa bi se hotio s kraljem poigrati: ali ovaj gospoduje, te sjedi mirno, a pušta igru dvanaestorici svojih vojvoda, poimence zadnjemu, krasnome sinu Kaici Radonji. Pjesma opisuje šator kraljevski i izbraja dvanaest vojvoda:

"Raspe kralju svilena šatora,
zelen šator od zelene svile,
na njem' zlatni dvanaest krstova,
trinaesta jabuka od zlata,
u njoj sjaji besćen kamen dragi;
pod šatorom sede piti vino,
posagjuje do desna kolena:
elči-bašu Dojčetića Vuka,
pa do Vuka Boška Rajčevića,
pa Stojana Stepojeva sina,
pa do njega Jovicu Resavca,
Kučajinska bojna kopljenika

od Resave lepe vode ladne,
pa do njega Golemović Gjuru,
pa do Gjure Orlovića Pavla,
pa do Pavla Rado-beg Mijajla,
do Mijajla Grčića Manojla,
do Manojla Šajnović-Damnjana,
do Damnjana Oblačića Rada,
a do Rada Kaicu Radonju.⁶
Kaicom je sofru začelio
sproć čestitoga lica kraljevskoga.
Kakva j' krasna Kaica vojvodo!"⁷

⁶ Pobrojeno ih je jedanaest, te je pjevač, ili može biti Vuk, nehotice ispustio ovdje jedno ime.

⁷ V 42-64.

Na dolami je Kaičinoj trideset putaca zlatnih, a "po dolami kolasta azdija", pa će on "kroz krajinu voditi vojvode."¹ Ali divnog dvanaestog junaka sudba goni:

"Kad se triput obrediše vinom,
Kaica ti na noge ustade,
pa se svome on poklanja kralju:
Kralju Gjurgju, roditelju krasni!
Pusti mene megj' Madžare, babo,
da se malo poigram s Madžari.
A kralj Gjuraraj začu besediti:
O Kaica. moje čedo drago,
moj pernati od sunašca šтите,
diko moja svugda na divanu,

sabljo britka svagda na mejdanu,
a kreposti megju vojvodama!
Pustiću te megj' Madžare, sine!
Al', tako ti uljeve od kralja,
i tako ti leba carevoga,
nemoj, sine, zametati kavge;
nas je malo, a mlogo Madžara.
Što nas ima? Dvanaest vojvoda.
Nije šala tri stotin' Madžara
i šezdeset dece Karavlaa!"²

¹ V. 69, 77 i 85

² V. 95-114

Kralj, ili car, otpravi š njim na junačku igru i drugara mu, Oblačića Rada, "obe ljute zmije od krajine".³ Igra bijaše trk, kolo i skok, pa onda i kamen. Suparnika svojih trista, i šezdeset nadjačala dva druga, dva imenjaka, Oblačić Rado trkom i skokom, Kaica Radonja kolom i kamenom.

"Al besedi vojvoda Sibirjska:
Mili Bože, da luda kaura!
Što bi snage, kamenu predade!"⁴

Upro i po drugi put Kaica u igru s kamenom, te nadmaši jednako. Sibirjanin ljut ište promjenu:

"Odi, kralju, da se promenimo:
daj ti meni dvanaest vojvoda,
gole, bose, u košulji tankoj,
ja ću tebi tri stotin' Madžara,
sve na konjma pod oružjem svetlim,
i daću ti šeset Karavlahi,

i daću ti na svaku godinu
za života tri tovara blaga."⁵

³ V. 122.

⁴ V. 149—51.

⁵ V. 161-8.

Ne da kralj ni samoga Kaice "za četiri na krajini bana"⁶ u Sibirjanina. Rasrdio se ovaj, te izazvao Kaicu:

"Od', junače, da s' nadstreljujemo,
da bijemo nišan za oblakom!"⁷

Kaica gleda nišan za oblakom, a ne gleda strijele od Janka: Janko ga ustrijeli. Junaka pribranog, sina svoga, što zemlji pade, kralj uzima na krilo, grli, ljubi, a viknu:

"Moj pernati od sunašca štite! . . .
Možeš li mi preboleti, sine?"⁸

Rana nije od prebola: Jankove su

"strele puste otrovane,
na zmijinu jedu nakaljene".⁹

Kralj tuži:

"J'o Kaica, moj sokole sivi!
Al' ti babi krila odlomiše
i obadva oka izvadiše!
Kako će te preboleti baba?
na Beljacu ostaviti sama,
da mi čuvaš bez promene stražu?"¹
U to, kralj "pogleda okom na vojvode".²

Pojuriše ovi i pognaše po polju Beljacu suigrače, protivnike svoje, koji svi, na broju trista i šezdeset, pogiboše, osim Janka izmaknutog. Od padnutih Madžara i Karavlahi načinjena je humka i obgragjen je grob Kaicin, grob veličanstven, što mu napraviše "braća milostiva",³ preostalih jedanaestoro tužnih vojvoda. Nad grobom, kralj još oplakuje čedo drago, diku svoju; žali izgubljene "ključe suva zlata";⁴ žali začelnog junaka, koji, samac, čuvaše na Beljacu stražu, bez promjene dokle je krajine.

⁶ V. 176.

⁷ V. 188-9.

⁸ V. 208—12

⁹ V 217 - 8.

¹ V. 222—7.

² V. 228.

³ V. 243.

⁴ V. 259

Svak uvigja karakter skroz i skroz mitični ove pjesme, koja koliko lijepa, toliko je i davna, sadržinom i besjedom. Navuče se na pjesmu koprena riječi novih i tugjih, a i tugjih pogdjekojih imena; ali, i pored toga, u njoj nalazimo vjekovno nasljejge naših djedova, Srba i Hrvata prvašnjih. Jačim zvukom epa progovara nam iz pjesme ono isto, što nam pripovjediše priče o dvanaestorcima, koji se goste u trpezariji oca gospodina, pa o dvanaestero ili trinaestero grabancijaša. Ima dvanaest vojvoda, poregjanih, okupljenih oko stola jednog; pače je njih trinaest, uz vrhovnika, kralja ili cara, čiji su sinovi, jer za Kaicu izrično se kaže, da je kralju sin, dok su svi ostali Kaici "braća milostiva", porednici mu uzvisiti.⁵ Tako je i "na zelenu šatoru od zelene svile zlatni dvanaest krstova, trinaesta jabuka od zlata".⁶ Gdje pjesma začinje, ona ne imenuje kralja, jal cara: car, iz prva, jamačno bijaše car nebesni, a ime Gjorgje pridjenu se poslije.⁷

⁵ Kralju sjede svi do desna koljena (v. 48 . Desno je mjesto svijetlo i čestito, po shvaćanju Arijaca.

⁶ Uzgred opažam, da je u Vedi naći za nebo baš sliku razapetog šatora, "izatkani šator neba" u himni **Rigv.** X, 129, v-. 1, po prevodu M. Müllera — **Beitr. zur vergl. Rel.**, s. 77, "nebo", naprosto, po

prevodu H. Grassmanna, II Th, s. 406. Boja "zelenog šatora od zelene svile" nekako podsjeća na poznati nam "zeleni mač staroga Voina".

⁷ Kako se, tokom vremena, pjesma, u nekim joj čestim, raspadala od prvobitne osnove, dokaza imamo u pjesmi 74 Čojkovićeve zbirke, s ovom porednoj. Kralja maćedenskoga Gjorgja tu odmijenio Despot Gjuro, a Kaicu Radonju Rade Oblačina. Pjesma crnogorska predočuje nam još veće raspadnuće.

Skandinavska jedna **saga** govori upravo onako, kao što naša pjesma. Vrhovni Odin ima oko sebe svoje subogove, a ti subogovi jesu dvanaest njegovih kneževa. Visokome zboru tome postavljeno je dvanaest stolova; pa je zbor i trinaestori, gdje mu se pribroji gospodar Odin.¹ U našoj pjesmi lasno se shvaćaju i pojedinosti. Kao što propada dvanaesti grabancijaš, propada i dvanaesti Kaica, kojim kralj "sofru začelio". Trideset zlatnih putaca Kaičinih mogu biti dani decembarskog završnog Sunca; svakako, na Sunce odnosi se izreka: "moj pernati od sunašca štite", i kolasti plašt, hazdija, što Kaici pristoji. Kolasto odijelo jeste nebesnikâ, pa baš za "Sunčevo odijelo" znadu naše priče.²

¹ Grimm, **Deutsche Myth.**, II, Vorr s. 39.

² N. pr. kajkavska, iz Petrijanaca, zbirke Valjavčeve (Krausz, **Sagen**, I, 46).

Grabancijaši hvataju se u vrzino kolo, a kolo vojvoda "vodi kroz krajinu" Kaica; grabancijaši su odrpani, pa eto i pjesma spominje "dvanaest vojvoda, gole, bose, u košulji tankoj", to, dašto, na blijedom izmaku godine, hrleće neizbježnoj propasti. Kaica, veli pjeama, "što bi snage kamenu predade": zimno okamenjenje bogova dovoljno nam je poznato iz cijele ove studije. Eto, biva opća bogovska pogibija, bogovi se svi naoblače, pa "se bije nišan za oblakom". Suigrač je vojvoda sibirski Janko, u koju historičnu osobu ovdje se preliči davni bog Janj (Oganj) naših otaca.³ Zmija, simbol ognja, to grabancijaški zmaj, javlja se kod Janka: njegove su "strele puste otrovane, na zmijinu jedu nakaljene". Janko vodi k igri i polomu tri stotine Madžara i šesdeset djece Karavlaha, što su dani godišnji, postali od vječitoga ognja. Vidismo oličene božje dane, a mitu istočnih Arijaca.⁴ Oliči ih, jednako, mit grčki, pridavši Helija, Suncu, sedam stada, a u stadu svakom po pedeset volova, to svega trista i pedeset dana; oliči ih rimski, gdje bog Jano upravlja mijenom godine, mjeseci i dana, te ima, prema mjesecima, dvanaest oltara, a, prema danima, pokazuje prstima broj tri stotine šezdeset i pet,⁵ oliči ih germanski, po svjedočanstvu Edde;⁶ pa evo to čini i naš mit, slikom trista i šezdeset djece Jankove.

³ O njemu drugdje.

⁴ Gore na str 101

⁵ To u jednoga Janova kipa.

⁶ Grimm, **Deutsche Myth.**, Nachtr. zur s. 615,

Nakaradnu sliku dana godišnjili, izraženih sa trista i šezdeset gnijezda u brku junaka Brka, već pripomenusmo.¹ Što Janko ima i "četiri na krajini bana", to su, možda, četiri godišnja doba, koja on, kao i dane, vodi.² U sveopćem pokolju svojih, Janko osta čitav, jer je Oganj vječit; a zametnu se čudna igra i borba na "Beljacu", t.j. na bijelom polju božje godine. Ovi Beljac³ veoma slični bijelome, južnome i ognjevitome Asaheimru germanske mitologije. Na krajnome Beljacu, po ponavljanom bolnom vapaju pjesme, zadnji Kaica, osamljen, "čuva bez promene stražu". Kako Beljac, onako je i **Ka-ica** riječ od starine; valjda znači: onaj koji se smiruje,⁴ smireno, pokojno Sunce, po milujućem izrazu naših otaca. I što je **Radonja** taj Kaica, kao i drug mu **Rado** Oblačić,⁵ biti će isto tako od Sunca, koje je, po pučkom epitetu, veselo, radosno. U kobnoj igri, uz Kaicu Radonju pridesio se pouzdani mu drug, Rado Oblak; pa eto bijaše običaj u Germana i u Slavena, da se dva mjeseca susljedna katkad nazivlju jednim te istim imenom.⁶ Spjevan je polom Sunca u decembru i dodirnome novembru, a cio mit, u pjesmi, zamišljen je ovako: godišnji Oganj dočinje, te vodi u propast živu povorku svojih dneva i četiriju zemana; slabi se onda, u toj konačnoj igri godine, i nebesno vidilo, vidovni Car; natmurilo se je, ogolilo je, divno kolo dvanaest Sunaca, pa izmegju ovih najzadnje pada, neumolnim a veličanstvenim udesom.

¹ Gore na str. 108

² Ne ću ni postojati da tvrdim, no mi se čini moguće i to, da na četiri doba u godini pokazuje i alegorija Svantevidove slike u Arkoni (Sax. Gram. **H. Dan.**, p. 287): "simulacrum quatuor capitibus totidemque cervicibus mirandum perstabat, a quibus duo pectus totidemque tergum respicere videbantur". Kao što skoro svi stanovnici Europe, i Slaveni, od pamtivijeka, znadu za četiri godišnja zemana, premda im je glavno ljeto i zima, a uzgredna jesen pa još uzgrednije, osobito najsjevernijim, proljeće. U Eddi ljeto i zima živa su lica. U indijskoj mitologiji, Sunce za četiri zemana polazi četiri kraja zemaljska, istočni, zapadni, južni i sjeverni.

³ Možu biti isti sa stajaćim "Davor-poljem", drugdje u pučkom pjevanju.

⁴ Miklošić, **Slav. Personenn.**, s. 67.

⁵ Pošto "se nišan bije za oblakom", niti pridjev Oblačić, Oblak, nije po samom slučaju.

⁶ Grimm **Deutsche Myth.**, s. 658.

Staru ovu pjesmu evo razglobismo u čestice joj mitične. Dok pjesma kazuje nedaću dvaju u kolu zadnjih vojvoda, Kaice Radonje i Rada Oblaka, ona pominje imenom i vojvode ostale. Sve ove vojvode jednako pripadaju u božanstvenu historiju. Od njih nijednog ne pamte ljudski spomenici, a sve njih mota silna vrtača gatnje božje. To su zgojlni sunčani bogovi, koji postepeno grade godinu. Svakome ne ćemo moći davno ime na čisto iznijeti: baci na njih gusti prevjes sve to krući antropomorfizam, u veliko pripomagan netrpljivošću nove vjere. Pomučno će takogje biti oko tih bogova prikupljati, i bistrirati, pjesme, priče i pučke običaje. Ali će nam ipak, mislim, veliki porednici izići, kad jače, kad slabije, na svijet godišnjega neba.

2. Dojčetić Vuk

Prvi je u redu elči-baša Dojčetić Vuk. Svi se ovi denominativi lasno tumače prema tu skoro izloženom mitu. Nada Sunčeve sve slike, nad dvanaest Božica, glasi se onaj, koji počinje godinu, dovodeći na novo sunčani sjaj, "noseći suva zlata od vrata do vrata" ljudima.¹ Čelovogja u kolu, pravi Božić, on je najveseliji blagovijesnik, najprvi poklisar (elči-baša). Nego, radosno Sunce mlade godine, koliko je milo i dragocjeno, toliko je i nejačko: ono se tek doji novom svjetlošću, te je Dojčetić, Dojčim. Što je i Vuk, to spada u najglavnije, nama već poznate, arijske nazore. Mi razabramo iz Rig-Vede, da ješnu tminu noći i zime oličuje mrk proždrljiv Vuk, i od toga Vuka pokazasmo svejednako živu zebnju, u praznovjerju našeg naroda.² Na bolje objašnjenje, ovdje pridajemo još slijedeće.

¹ **Dio III**, str. 61(205), pa i dalje.

² **Dio II**, str. 92-3 (190—1) i 100 (198).

Noć i zima, to je pravi mitični Vuk Arijaca; ali vučje ruho, red je, gdješto, i bogovima na se navući. Kad je noć, a poglavito kad je velika noć godine, u pritisnutoj prirodi pritiskuju se i bogovi, živući u njoj. Zimni mrak oklopio sve, pa tamne i svijetla lica božja, koja, ako i ne postaju vučje naravi, opet su nalična stravičnome Vuku, ili potpadaju pod vlast njegovu. Ovo se nigdje čistije ne izražava, koliko u mitu edičnom, gdje i samog vrhovnog Odina noćni Vuk proždire.³ Slično s ovim, naši ljudi još vele, kad sunce pomrči: "izjelo se sunce!"⁴ a izjede ga ala, aždaja, šta li, te ponegdje i pucaju iz pušaka, ne bi li ga od nemani obranili. Znatno je što, pri pomrčini, kažu u krajini Negotinskoj, da "neka aždaja Vrkolak hoće da proguta sunce".⁵

³ Grimm, **Deutsche Myth.**, Nachtr. zur s. 266.

⁴ Vuk. **rječ.**, pod **Pomrčati**.

⁵ Milićevića **živ. Srba**, s. 194.

Vrkolak je vukodlak, ili noćni Vuk,¹ pa naše kazivanje ponavlja, ovako, tu prije pomenuto edično o bićima božjim, što ih proždire taj Vuk noćni. Nego tamom proždrti bogovi pričinjaju se i sami Vukom, nose vučinu, te su i nazvani Vukovi, u mrklo doba noći i godine. Nose oni i medvjedinu, lisičinu, ili drugu što, jer se promeću što kojom životinjom, njima omrknutim prikladnom,² ali su opet, u zimnoj nevidilici, ponajviše Vukovi, na lik onda vladajućega Vuka³ Što od ovoga Vuka, a što od bogova, njemu naličnih, dogje našim ljudima primirno ime Vuk, kao jaka obrana od bijede nevidovne,

od svakoga naleta noćnog; dogje Nijemcima jednako ime Wolfgang, a Grcima ime Λυκισκος. Našim pučkim ženama jak je lijek i tako zvano "izmeče", što je jagnje u utrobi ovce, zaklane od vuka; izmeče se ostavlja i suši, pa njim se kadi "vukojedina", nekakva rana na djetetu, kad mu mati, noseća, po slučaju okusi od ovce, ili koze, koju je vuk jeo.⁴ Božji poklisar Dojčin zove se Vuk za to, što još boravi u ljutoj zimi. Sunce je, dašto, na novo oživilo, ono se rodilo u prvom mjesecu godine; ali je i studen najljuća u mrzlom januaru. Od božića do uoči bogojavljenja su "nekršteni dni", veli. narod.⁵

¹ O vukodlaku vidi unaprijed.

² Teriomorfoze bogova. mislim, da nam je više tražiti u ovoj njihovoj skučenosti zimnoj, nego li u prvotnom nekom feticizmu davnih Arijata.

³ Od strašnoga zimskoga zvijera ostade poslovice: "Ako zima ustima ne ujede, ona repom ošine". Da ovo nije puka metafora, nego da se uz zimu jednoć mislilo na Vuka, vidi se na drugoj poslovice: "Kurjak nije zime izio", ili "vuk nije još zimu pojio".

⁴ Vuk. rječ., pod **Vukojedina** i **Izmeče**.

⁵ Kroz ovo polumjesečno vrijeme "nečista sila" najviše mah otimlje, te će svakome nauditi, "koga u nedoba desi van kuće" (Miličevića **živ. Srba**, s. 128).

Božjega Vuka davnih Hrvata i Srba dosvjedočuje nam još postojeći običaj vučarâ. Ovi se zovu **čarojci** u kotarima zadarskim, gdje je običaj, valjda, najmanje istrošen. U zimno doba, uz bijele poklade,⁶ idu čarojci okolo, njih šest muškića, svi s licem očagjenim, ili kakogod ukrivenim. Imaju načinjena vuka, pa ga jedan drži na legjima, a do vuka blizu stoji "baka", opet muškarac jedan, obučen u ženske haljine. Zalazeći po selu od kuće do kuće, čarojci pjevaju, "nek se pamti stari vuk" (kažu u pjesmi), i prose za vuka i baku ovako:

"Domaćine, dome moj,
evo vuje pred tvoj dvor,
darujte ga, dragi moj,
častite ga, dome moj, ...
jer je vujo sileni,
ima kvasac masleni
Dajte vuji slanine,
da ne sagje s planine,

da jarad ne javi,
magarad ne davi.
Dajte baki glagjenoj,
pruž'te baki sledenoj
jere baka, kuća naša,
drugi vuče ne smi baša(?),
čuva vuju hranitelja.¹

⁶ Pred bijele poklade, među Posavcima srijemskim i brodskim, takogjer "se provode" takozvane **kurjače**, koje su ženske i muške (Vuk. rječ. pod **Kurjače**).

¹ Ova je pjesma meni dostavljena iz Benkovca.

Pjesma, ako i držana još uvijek u himničnom sedmercu, očevidno se raspala, kako joj to pokazuje i poznija česta rima; pa o dva Vuka nešto samo natuca. Nego, "vujo hranitelj", koji "ima kvasac masleni", te ga "čuva baba slegjena", prizivlje nam u pamet već vigjene slike u Božića i njegove majke.² Da li što pjevaju, ne znam, ali u vrijeme od Kolede idu okolo, u Poljskoj, isti naši vučari, noseći vuka nadjevena i proseći.

Običaj vučara jest i rimski. Njihovo je zalaženje po selu "discursus lupercorum" po Rimu gradu. Po novijoj etimologiji, **lup-er-cus** znači ono što i vučar, u vuka premetnuto biće kakvo.³ **Lupercalia** bijahu zimni god, o polovici februara; a slavljahu ga Rimljani još od sinje davnine svoga palatinskog grada, gdje je bila pećina Lupercal, i u njoj vučja boginja, Lupa, ili Luperca, ili Acca Larentia, dojilja dvaju glasovitih blizanaca Romula i Rema.⁴

² **Dio III.**

³ Preller, **Röm. Myth.**, I, s. 126 i 380.

⁴ Za božju jednu vučicu znadu i kajkavci, koji u okolici varaždinskoj ovako pričaju (Krausz, **Sagen**, II, 54): U nekoj mlinici, ljudi noću ginu od vučice proždrličine sve dotle, dok se nagje srčen mladić, koji će tu prenoćiti. Naložio on vatru u mlinici, kad eto zvijeri, što sve okolo njuška, al njega ne nagje, jer se bijaše ispeo na neke daske poviše vatre. Kraj iste vatre, na posljetku, sjela i vučica, položila vučinu, i u tom času prometnula se prekrasnom ženom, i zaspala. Na to, sigje dolje mladić, pa pod mlinom sa tri čavla prikova vučinu. Gdje se djevojka oda sna prenu i ne vidi kožuha, zaklinjaše momka, da ga joj povрати, no on odbi svaku molbu. Iza toga, mlinica bude njegova, njegova i djevojka. Od ovog braka nagje se čedo, ali, kad mlada jednom otkri skrivenu vučinu, uze je, zaogrmu se njome, pretvori se nanovo u vučicu, i bjež. Dijete je u plaču; pa, gdje otac od njega dozna žalost, išao odmah za tragom vučjoj majci. Na raskršću nekakvom zastao vučjega čobanina, koji, zatrubivši u rog, prikupi mu sve vukove, uz prijetnju, da će mahom zaglaviti, ako u njima vučicu ženu ne raspozna. "Eno tamo, moja je žena zadnja zvijer!" uzviknu mlinar. Čobanin vučici skide vučinu, te od onda mlinar i žena živiše sretno — Rekao bi, da je mlinica, u ovoj priči, ljetno bogatstvo, koga nestade u noći zimnoj, a mlinar veliki davalac nebesni. Vatra u mlinici, Oganj, čuva, kroz zimu, bogatstvo buduće toplote. U zimnoj nevolji, žena nebesnog mlinara, a mati nejakog Sunca, postaje vučica, kao što je lupa, ili luperca, i Acca Larentia (po značenju: mati Lara, mati vladalačka (?), Sunaca mjesečnih ?).

Na ova dva božja mladića, kojima je dosugjeno minuće, propast neizbježna, pokazuje i obred lupercalski: izvode se do oltara dva momka otmjenog roda patricijskog, pa krvavim nožem žrtvitelji dotiču im čelo. Ipak god je veseo, jer je Sunčev, a namijenjen čišćenju puka i plogjenju ljudskom i skotskom. Ide naokolo po gradu dvanaest mladih golih luperca, podvostručen to broj naših šest vučara, a taman broj golih nagih naših dvanaest momaka, kada od kuge selo oboravaju.¹ Drugim imenom. luperci nazivahu se **creppi** (capri), jarci: oni žrtvovali jarce, jarećom se kožom pripasivali i jarećom oputom tukli mlade žene, koje bi od udaraca očekivale plod utrobni. Čudno je, da naša vučarska pjesma spominje, premda niječnim i mutnim načinom, samo jarad i rodnu magarad: "da jarad ne javi, magarad ne davi". Na plodnost poljsku i žensku jasno pak slutiti, u čarojskoj pjesmi, strofa zaključna, što ju evo sad navodimo:

"Ostaj s Bogom, dome moj,
koji si nas darova!
Od Boga se radova',
i pšenicu uzora',
svoje kćeri pouda',
i konjic ti zaigra!"²

¹ Vidi na str. 106—7.

² Vuk. **Život i ob.**, str. 213-4.

Ja sam mnenja, da na mitične ove vukove tvrdo se privezuje i pusto praznovjerje vukodlaka. Praznovjerje je europsko općenito; ali nije, valjda, nigdje življe i bujnije, što u istočnim i južnim krajevima našeg naroda. Vukodlacima pučko maštanje priši svakojake dronjke nove; to uvijek budno maštanje rastroji, smiješa i pobrka im prvašnje biće; no, i uza sve to, čini mi se, da je još moguće u njih razlučiti dvije sastavine starog vjerovanja. Što vukodlak javlja se noću, a osobito zimi, od božića do Spasova dne, te davi čeljad po kućama; što ga nestaje toplotom i vidilom dnevnim, netom kokoti zapoju; što on ljude davi i glagju, jer se u gladno doba muklo vere oko vodenica i oko žitnica; što se boji glogova trnja: "na putu mu broć i glogovo trnje!" a i glogovim kocem njega bodu, da lipše, pa nakaza ta nepodnosi vrana ždrijepca bez biljege, ako mu se ovaj primakne: u tome je viditi zimskog Vuka satritelja, koga Vid tjera sa svojim konjem i glogom sebi posvećenim.³ Da je to glavom baš stari Vuk, kažu izrječito jekavci. Kad se jednom u nekoj kući, u Banjanama hercegovačkim, pojavi vukodlak, zgroženi kućani nekoliko puta prekrstiše se i da ga otklone, svi rekoše: "Mini, vuče, vijećamo ti prvo mokro kumstvo, što bude u kući!"¹ Vukodlak je ovdje ravno ono, što i Vuk, od koga sujma uzimaše naše oce.

³ To već kazasmo, kod Vidove religije. Glede **gloga** primjetiti nam je, da on bijaše moćan i kod Rimljana, te i kod njih pridijeljen bogu početniku godine, Janu. Od Jana glogovu šipku Latini nazvaše **janalis**. Ovu šipku ima i Carna, boginja takogje početnica, koja se štovala na kalende. Carna čuva neko božje dijete u kolijevci, za babina; vodom škropi sve ulaze k njemu: a oda zla ga brani glogovom šipkom, stavljenom na prozor ložnice (Ovid. Fasti, VI, v. 101—68).

¹ Vrčevića **niz prip.**, str. 60, u pripovijeci: "Seoska osuda na smrt novoga vukodlaka", koju je uharo po cijelo čitati.

Posve je druga sastavina praznovjerju, gdje se misli, da i pošten te i mlad čovjek biva vukodlakom, ako preko njega, dok je u kući ležao mrtav, preleti tica, ili pregje četveronožno živinče nečisto, ili ako se čovjek nesrećom rodio u krvavoj košuljici;² pa i gdje se misli, da se vukodlaku i ženi mu može, nastave li oni bračno življenje naći dijete bez kostiju, ali neudoga roda. U ovu stranu praznovjerja zbjegli se, mislim, bogovi, koji postaju vučji u vučjoj noći. Što će se sad ljudi da povampire, moću nečiste tice ili živine, to negda bijaše zimska zoomorfoza bogova. Za "vučju košulju" (wolfhemd), jal "vučji pas" (wolfgürtel), koje, jedno i drugo, preobraća u vukove, znadu čisto takogje i Germani, a to već od vijeka svoga poganskog: ko na se stavi vučju košulju, taj je vuk za devet dana, ili, po drugim verzijama, za tri, ili sedam, ili devet godina.³ Davni Germani privigjali toliko svoje **werewolfe**, koliko naši sadanji ljudi vukodlake. Privigjali jednake **versipelles** Rimljani, a jednake $\lambda\upsilon\kappa\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\iota$ Grci, pa je praznovjerje vlastito i Keltima.⁴ Pogagja li Šafařík, kao što je prilika, da su bili Slaveni Herodotovi Neuri,⁵ tad imademo svjedočanstvo o slavenskim vukodlacima već iz V vijeka pr. Hr. Herodot čuo od grčkih naseonika na Pontu, da Neuri, veliki čarobnici, svake godine, na neko vrijeme, promeću se vukovima; pa čuo i to, da zmiye Neurima jednom prekriše zemlju. Vučji čudni Neuri biti će neurski vučari i neurski zimski bogovi, kao što će one zmiye valjda biti oličjenj ognjenih bogova u zimi. Vukodlaci uzlazili bi, ovako, u neslućenu davninu.

² Vuk. **Život i ob.**, str. 213—4 — Vrčevića **niz. prip.**, str. 61. Nije od Karadžića, niti od Vrčevića, razabrati, a opet bi korisno bilo doznati, koje su to živine, što imaju pretvornu onu moć,

³ Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 915—6.

⁴ Id. ib.

⁵ **Slav. Alterth.**, I, B. 194—9.

Riječ "vukodlak" zajednička je svima Slavenima, a, u vidu mitičnom, jasna joj je i druga čestica "dlak": naime, bogovi, zaodjenuti vučinom, prokazuju vučju dlaku. Po slavenskom općenitom vjerovanju, uz vukodlake biva pomrčina sunca i mjeseca; pače "vęrkolač", koje Rumunji uzajmiše u Slavenâ, znači pomrčanje mjeseca.¹ Po svemu ovome, u jednoj strani vukodlaka mi nazrijevamo pomrknute vučje bogove. Otle nam i pučka imena, kojima inače ne ugjosmo u čisti smisao: Dobrovuk, Milovuk. S punom torbom vučjega praznovjerja Slaveni sigjoše na jug, pa svoju riječ "vukodlak" nametnuše i onim narodirna, kojima već od arijske davnine ta mitična metamorfoza poznata bijaše. Rumunji, po našu, kažu "vęlkolak", Arbanasi "vurvolak", noviji Grci $\beta\omicron\upsilon\lambda\kappa\omicron\lambda\alpha\kappa\alpha$.²

¹ Miklošić, **Etym. Wört.**, pod **velkū**.

² Id. ib.

Božju metamorfozu, u početku godine, pominju mnogi starinski običaji. Od ovih običaja, koji su razlomljeni, vlače se u puku sami ostanci; ali im se glas vjere poganske čuje jednako, ako i muklo. U početno doba godine padaju "bijeke poklade", uz "bijelu" nedjelju i "bijelu" subotu. "Bijeke poklade" meni izgleda kao izraz prethristjanski, kao bijelo vrijeme nakon klada, nakon zauza božjih.³ Bogovi su još privezani, sapeti tamom; oni su zbog zime metamorfozirani, ali već nastao okret s godišnje mračnosti na svijetlu bjeloću, pa će naskoro sve božje iz tame iskočiti zdravo i čitavo, kao i prije zimskog poloma. Uz ovo vrijeme negdašnjih bijelih poklada, a današnjih mesojegja, naši se ljudi vesele, igraju se igara svakojakih, zbijaju šalu, meću na se obrazina koža i repova životinjskih. Čine to, jer su onda dokoni, a obiluje i kućna hrana; čine zar nešto i po primjeru europskih općih mesojegja, ali, pri veselju tome, ostaje ipak koješta, naslijegjeno od starine. I u Europi se mesojegje, nekom stranom, odnose na običaje poganske. Nego, u izglagjenih Europljana, što je u tom bilo stare vjere, ono se otrlo sasvim, dok pučke naše buše, čarojice, čuvide, još izrazuju nešto božansko. Takav je naprijed pomenuti mimični prizor s "Gjedovom Babom", ili s "Babom Korizmom".⁴ Ljudska imitacija božjeg čina biti će i "nevjesta sa svatovima", koji u Risnu, na bijeke poklade, zalaze od kuće do kuće.⁵

³ **Dio III**, na str. 58 (202).

⁴ Na str. 119—20.

⁵ Vuk. **život i ob.**, str. 19.

A nije sumnje, da je taka imitacija dubrovački "Čoroje, Vila i Turica". Sad nestalo ovog običaja, ali se držao sve do posljednjeg vremena republike. Svakim svecem, od početka februara do časnog posta, išao bi po grada čuvidni provod Čoroja, Vile i Turice,¹ a prikazivaše prelaz maskiranih bogova iz sumorne zime u cvatno mlado ljeto.

O čupavu Čoroju visili repovi lisičji, dok je u ruci nosio zelenu grančicu i cvijeće: u Arijata kovarna lisica oličuje večer; večernja lisica napastuje Suncu, no je jutrenji vid smiče.² Od cvijeća vijenac imala i Vila na glavi, pa obilno cvijeće kitilo joj i luk na tri ugla, koga nošaše u ruci; Vilu skrivalo bijelo ruho, i komad sure svite, preko lica. Sav prekriven, i čupav, bio Turica, s konjskom glavurinom, što se otvarala i velikim zubima klocala. Ovakom "klocalicom", taman u vrijeme mesojegja, igralo se i u Srbiji, to još u početku ovoga vijeka, te plašilo njome žene i djecu.³ Čudotvornu konjsku glavuču, znamen zakopanog vidila, pod imenom **dadhyanc** poznaje vedična religija,⁴ a čusmo ono više puta, da nju iznosi i naša.⁵ Konjska je dakle klocalica uzeta iz blaga vjerskog. Da su pak s vjerom Čoroje, Vila i Turica bili u tijesnom spoju, stoji tvrdo po tome, što te čuvide, u prvi dan svog provoda, prolažahu, drskom i nehristjanskom preuzetnošću, kroz dubrovačku sabornu crkvu.⁶ Imena: **Čoroje, Vila i Turica** bez sumnje su prenačinjena, iz svog poganskog sklopa izvitoperena, dakako od zazora hristjanskog.⁷

¹ Id., str. 19—20.

² Gubernatis, **Myth. zool.**, II, p. 128—31.

³ Vuk. **Život i ob.**, str. 20.

⁴ Gubernatis, **Myth. zool.**, I, p. 324—6.

⁵ Gledaj osobito u **Dijelu I**, na str. 51 (91).

⁶ Vuk. **život i ob.**, str. 20.

⁷ "Prosti ljudi", veli Vuk (l. c.) "po Dubrovniku pripovijedaju, da je takova životinja kao turica zaista negda bila, pa je uhvatili i ubili. Književnici pak njihovi kažu, da se to činilo za uspomenu negdašnjemu ratnome bogu **Turu**". Vukovi književnici zar mišljahu na germanskoga Thôrra, ili Donara (Gromovnika), što je ovdje izvan prilike i mitične i jezične. Prije bi bilo misliti na skandinavskoga Tyra (Davora); no je ime Turica tek po slučaju suglasno s Tyrom. Vrijedi, ipak, mnenje dubrovačko, da je u maskaradi Turice, Vile i Čoroja ležala uspomena poganska.

Ali ostaje to, da u dubrovačkom običaju nalazimo kao oca, majku i sina. Djeda, babu i dijete u povoju nagjosmo, jednako, i u običaju rišnjanskom, glede "Gjedove Babe". Promatramo li ova lica, ovako ponavljana na različitim mjestima, i prebiramo li godišnje vrijeme njihova pojava, te i njihove simbole, onda nam se nameće indukcija, da je ovdje igru svoju zavrgao mit sunčani: iz cijele prestave kao da nam iskače mlado Sunce,¹ što ga vode ostarjeli car i carica nebesna. K ovome tumačenju prilazi i to, da u ovo isto vrijeme pada i mutna uspomena, koja nam se sačuva o ratnome Strahoru.² Uz častni post, u negdašnjoj Granici i u Srijemu, stihovima davnašnjim djeca bude zamrlog Strahora: "Oj Straore, Straore! — Oj javore³ Straore! — Umre, umre, Straore! — Ustaj, ustaj, Straore! — Čujem, čujem, nebore!"⁴ Strahor je Vid, pa i Vidovo ime, ili moć, ponavlja se iz praznovjerja ovoga doba. U Šumadiji, ko "vidi" zmiju prije blagovijesti (25 marta), ubija je i u njezinu glavu sije bijelog luka. Ode li crkvi, na uskrš, s tim lukom pod jezikom. biti će **vidovit**, te će "viditi" svaku. ženu koja je vještica.⁵ Ovaki luk, iz zmijine glave (valja ubiti zmiju "prvu vigjenu od godine") meću i u djetinju hamajliju protiv vještica, činilica i noćnica.⁶ Pažnja nam se od sebe svraća na sve ovo "vigjenje", na "vidovitost", koja nam odmah izazivlje Vida.⁷

¹ Moguće, da se na Sunce, skriveno pa izmoljeno, odnosi ponešto i u samoj igri "prstena", koja je, uz mesojegje, najobičnija po Srbiji i Bosni, pri noćnim zabavama. U igri terminologija: "pogorelica", "požegalica", "pogore konji", mogla bi spadati amo (Vuk. **rječ.**, pod **Prsten**).

² Uporedi **Dio I**, str. 62(92).

³ Ovaj inače tamni javor rekao bih, da je drvo od svjetlosti, koje već vidismo u religiji Vidovoj.

⁴ Vuk. **život i ob.**, str. 21.

⁵ Milićevića **živ. Srba**, str. 82 — U Vuk. rječniku (pod **Blagovijest**), od prilike kaže se ovo isto, no da to biva na blagovijest, mjesto na uskrš, a da se luk zadijeva za kapu.

⁶ Id, str. 158—9.

⁷ Gdje budemo, na drugom mjestu, dokazali, da je zmija oganj, biti će jasna i zmija u ovom pučkom praznovjerju. Kroz zimu ljudstvo je pod okriljem boga Ognja, kome propada moć, kad na proljetno nebo nastupi ojačani Vid, s povorkom sunčanih bogova.

A glede bijelog luka, posvuda se drži u narodu, da je vrlo zdrava biljka, kao biljka od pomoći. U Srbiji, u šabačkom okrugu, kad se svršuju bijele poklade, ljudi njom taru sebi, od vještica, dlanove, sise i tabane.⁸ Iz svega je razabrati, da bijeli luk pristajao Vidu, kao i bosioak.⁹ U početno ovo vrijeme godine, Strahor-Vid ustao na život, da satre zimnoga dušmanina. U Srijemu pali se, uz mesojegje "bukara", ili "vatrište", i to na bugjenje očajalih bogova. "Bukara" je u savezu s ognjem i s plodom,¹ i zove se tako vatra, što ju lože od svakoga smeća, te oko nje hvataju se u kolo djevojke i mlade:² smeće druga je slika zimskom prljužom zatrpanih bogova, koji se ipak kreću uz zapaljenu godinu. Valja da nekako se kreću onda i svi pokojnici, svi mrtvi. Hristjanska crkva ne pominje mrtve u ovo doba uskrsnute godine, ali njih, više nego u druga doba godišnja, miluje pučki običaj. Uz poklade prije bijele nedjelje, a poslije sebične, ima "zadušna nedjelja".³ Kroz ovu svaki domaćin iznosi čitulju i prizivlje k pameti kućne miljenike, pretke i svojte upokojene. Svakome od njih namijenije po jednu svijeću; onda se svijeće sve zažde, te izgore "mrtvima za dušu". Ponegdje nose na grobove i jela i pića, da ih vinom preljevaju⁴ Nova godina obradovala i mrtve. Iskra jedna njima se iskresa onim istim plamenom, kojim se zapališe bogovi.⁵

⁸ Milićevića **živ. Srba**, str. 140.

⁹ U Italiji, bijeli luk daje obilje, a porodiljama lasni porogjaj, pa ga, n.pr. u Bologni, niži svijet na jagmu kupuje o Ivanju dne. Jednako, naziru u njemu otajnu moć Skandinavci i sjeverni Nijemci. Nazirahu isto i Grci, i Maloazijati, i Indi, kojima posljednjim bijeli luk bijaše **tamanitelj nemanî** (Gubernatis, **Myth. des Plantes**, pod **Ail**). Što se tiče starih Slavena, Rusi pogani X vijeka, uz bosioak i pijeveca, zakopavahu ga s mrtvacem (Krek, **Slav. Liter.**, s. 123—30), zar kao simbol Vidova i čovječjega uskrnuća. u nas, sada bijeli je luk predmet zagonetkama, te se kaže: "ciciban, što je u zemlju strmoglavce ukopan" (Novakovića **zagon.**, s. 119—20). Pa je još važnije ovo, da prosti naši ljudi i žene možda ničim toliko ne baju, kao što česnom bijela luka i strukom bosiljka. Kako u Italiji, i na našoj zemlji bijeli luk vrlo je koristan porodiljama poslije porogjaja: ušiju ga njima u kapu, da ih brani od zlih očiju (Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 136).

¹ "Buknula" vatra, "buknula" djevojka.

² Vuk. **život i ob.**, str. 21.

³ Ovog vremena nedjelje regjaju se ovako: **šarena, urša** (drukčije **sebična**, ili **redovna**, ili **trapava**), **zadušna** i **bijela s bijelim** pokladama. Nazivi nisu hristjanski.

⁴ Vuk. **život i ob.**, str. 23 — Milićevića **život Srba**, str. 138—9.

⁵ Okolo ovoga vremena. u mjesecu februaru, salaze k zemlji, i kod Eranaca, božanstveni duhovi pokojnika, takozvani Fravashis ("vithibis bagaibis" u natpisima Akumenidâ). Fravashis ištu onda od svojati meso i odijelo, te borave kod njih za deset noći. Ovo je salaženje znameniti eranski god.

Kad ih tmina opkoli i pritisne, bogovi ne samo da na se navuku vučinu, ili kožu druge koje mrke životinje, nego, kako su tada stari, tako mogu postajati i mali. "Starmali", ova riječ što se sad rabi za svakoga kepeca, maljenicu, iz početka može biti da pripadaše jedino bogovima ostaralim i umaljenim. Od zapadnutih i začamalih bogova stvoriše se nejake maljenice. U sitne ovake duhove (πυγμαιοι, δακτυλοι) vjerovahu Heleni; ali njima nije nigdje širi spomen, što ono u germanskoj mitologiji. Tu je čitava gomila **Dvergarâ**, ili **Zwergâ**; koji se kriju u pećine, u zakutke, pod zemlju, a koliko crnjkasti, toliko i dobroćudni, hrane se kravljim mlijekom, namiču blago i kuju dragocjeno oružje. Ne veći od pedlja, od malog prstića, Dvergari su poništeni, bojažljivi; ipak, nastavaju do divljih Jötuna, pa će i njih zadesiti ista nesreća okamenjenja, koja i divove. Zagjoše oni, i povukoše se u pećine na neko mrtvilo. Gdjekoja imena Dvergarâ znače: "mrtac", te i tužni uzvik: "kralj je mrtav"! ječi

iz gdjekojih **saga** o njima. Po ovome opisu, isporegijenu s mnogim eto nama već poznatim crtama iz naših mitova, skoro je čisto, da germanski patuljci skrivaju svijetle bogove, koji su kržljavi za to, što u tminu ogreznuše.¹ Sa čudesnim maljenicama bave se i naše pripovijetke, ako i nešto manje od **saga** germanskih. Radi primjera, spominjemo pričanje o "Biber-agi",² i o "Aršin-brade-pedalj-čovjeku".³ u imenu svome, ovaj "Aršin-brade-pedalj-čovjek" iznosi taman značenje: "starmali". Prevučeni vučinom, ostarali, umaljeni, bogovi se izmiču svijetu i borave u drugom carstvu do divova, s kojima se nadmeću, pa od njih odnose blago.⁴ Zar nam je time objašnjen i germanski razglašeni "Götteruntergang" i "Götterdämmerung": bogovi propadaju u tminu, najskoli zimsku, pa zòre, iza propasti, u cik od nove godine.

¹ Ne mogavši se na mitičnu našu tradiciju poduprijeti, Grimm ostavlja pod sumnjoin, što bi upravo bili ti božji manji (**Deutsche Myth.**, s. 375—7).

² **Bosan. prip.**, 5.

³ **Kojanova prip.**, 9.

⁴ Gledaj priču: "Ćoso i džinovi", u **Vili Beogr.**, g. 1867, br. 45. ⁵ Berchte, Perchta, Peratha, znači sjajna; ali o etimu imena Hulda, Huldra, Hulla, dvoumi Grimm, a posve mu je neizvjesno ime Werre, Werra (**Deutsche Myth.**, s. 220—7). Pošto germanština ne tumači dovoljno Huldu i Werru, nisu li dva imena primljena sa strane? nisu li to u nas Slavena uzajmljene boginje, Hulda, naša Koleda, Werra, naša Vara? Ja ne mogu da ovo rasudim; no u slučaju, da bi to tako bilo, valjalo bi smatrati Koledu prije kao Božićevu majku, nego li sestru (gledaj **Dio III**, str. 67—70 (211—4)).

Ako se ne varam, isto je objašnjena i skandinavska baba Hulda, Odinova ljubica, koja je, kakokad, ili stara i ružna, ili mlada i lijepa. Skandinavska baba Hulda Nijemcima je gospa Holda, ili Werra, ili Berchta.⁵ Ta se boginja javlja mladom godinom, uz velike snjegove, kroz božićnih dvanaest noći, a donosi obilje. Nju prati kolo nejake plačne djece, pa sebi i djeci, u jednoj od onih noći, ište prevoz na drugu stranu vode. Sva su djeca obličjem jednaka i jednake čudi, no majušni su kao popci, te je i boginja radi njili prozvana "kraljica popaca" (die königin der heimchen). Djeca vuku ralo potrtro; ali opet, na kraljičinu zapovijed, zaljevaju ljudima njive, dok kraljica, nekako, ore ispod zemlje.¹ Sva ova gatnja germanska sličična do čuda priziranju puka našeg o Božićevoj majci i o malom Božiću, koji se prevozi s jedne na drugu stranu svijeta,² kao što i ono kolo dvanaestonoćnih jadovitih popaca³ s ralom nas odmah sjeća na dvanaestoro kolo naših momaka, koje vidismo gdje oru uz kužno doba, i na istobrojno kolo božjih, ali snuždenih, grabancijaša. U gatnji germanskoj, tipični broj dvanaest dolazi, ne samo u broju noći, nego i u dvanaest "praznih vretena", što ih do sebe ima Berchta, a hoće da ih proturi "kroz prozor",⁴ koji je jamačno, "božji prozor godine". Sjeverni Germani vretena i preslicu boginje, žene Odineve, vidiše i na nebu u konstelaciji Orionu, kome zvjezdani pojas nazvaše Friggjarockr (Friggæ colus).⁵

¹ Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 220—37.

² **Dio III**, str. 57-73(201—17).

³ *Gryllus domesticus* nama je popak, popac, popić, a to zar potječe iz stare vjere. Popci, dok traje ljetna toplota, u noćima tajnovito štire, te izrazuju nešto božje. Barem to stoji, da cvrčak, naličan popcu, prikazuje, u mitičnoj zoologiji Arijaca, Sunčevo biće, što pjeva ljeti, pa s ljetom i dokončava (Gubernatis, **Myth. zool.**, II, p. 235—6).

⁴ Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 229 i 234.

⁵ *Id.*, B. 606.

Po svoj prilici ovo isto vidiše i naši oci, jer je i naše ime Orionu: "Babini štapi", "Babina štapka". A mnogo koješta, u nas, "Babino" je; strana svijeta: Babin kut⁶; vrijeme: Bablja zima, Babino ljeto⁷; bilje: Babina dušica, Babina žila, Babini zubi, Babino uho, Babin tobolac, Babina kosa, Babina svila, Babino sito, Babino dračje, Babino zelje, visibaba; živo: Babini jarci,⁸ Babin kokot, Babe.⁹ Ova je Babe (*coccinella septempunctata*) u Srbiji nazivana Mara, a u Kranjskoj Božji volak. Uzimajući je na prst, djevojke po njoj slute udaju: "Vjeri me, babe!" — "Babe, babarice, kaži mi, ne laži mi, da ću se

ja oženiti!" — "Kaži Maro, otkuda će doći svatovi!"¹ Ta Baba svugdje prisutna, u zviježđu, pa u kutu neba, u godišnjim vremenima, u bilju, u životinjstvu, ne može drugo da bude, mislim, do velika boginja, ostarjela žena Vidova.

⁶ S koje strane se razvedri, kad je oblačno. U Čeha "Babi kout" sjeverozapadna strana (**akad. rječ.**).

⁷ Kad je toplo u nevrijeme, osobito u jesen (Vuk. **rječ.**).

⁸ Glede "Babinih jaraca", isporodi ono rečeno na str. 120—1.

⁹ Preko svake mjere učestala, u narodu, i mjesta, koja sva, mislim, ne postadoše od ljudske kakve babe: Babino jezero, Babino polje, Babin dub, Babin lug, itd.

Pomenusno "Babine štape". Može biti, da je još jedno zviježđe u vjerskoj vezi s Babom, s mužem joj i s djecom. Rusima Plejade su Baby, Slovencima Vlastovci ili Vlastovice, nama Vlašići. Nekako s našim, a još bolje sa slovenskim nazivom, sudaraju se, u prvoj riječi, staroslovenske ove složenice za Vlašiće: Vlaseželišti, Vlasoželišti, Vlasožilišti, Vlasoželci.² Jesu li to neki Vlasi, Vlašići, ili Latini, što ih stari Slaveni nazirahu u konstelaciji? Ne mislim, jer tome nazoru ne uvigjam povoda nikakva. Moguće, da nas na pravo značenje teškog naziva upućuju Rusi. Osim što Baby, oni Vlašiće kažu Volosožari. Ovdje kao da nam čisto zvuči ime boga Volosa-Vida: **Voloso-žari** mogu biti, naprosto, Volosovi žari, Volosova žarka Sunca. Time, Vlasoželci bili bi **Volosoželci**, koji Volosa žele, za njim čeznu, a naše Vlašići riječ pomagljena dahom hristjanskim, mjesto **Volosići, Velešići**, djeca Veleševa. Plejade, sedam njih, pomaljavu se s proljeća i s ljetom ih nestaje, te su zvijezde, u kojima se našim starima mogla najlaglje utvarati slika sedam naspornih mjesečnih Sunaca.³ Čudno je, da kajkavska priča, koju već čusmo,⁴ zna i za dvanaest Lastara,⁵ dakle za ukupno kolo božjih dvanaestoraca. Još čudnije je pak, da u Vlašića i nešto drugo, po pučkom kazivanju, glasi kao Volos. Vlašići, u Srbiji kod seljačke djece, imaju posebna imena. Zovu se: "Mika i Mioka, Raka i Raoka, Orisav i Borisav i sedmi Milisav",⁶ ili "Vole i Voleta, Rale i Raleta, Mile i Mileta, i mali Pržožak".⁷

¹ Vuk. i **ak. rječ.**, pod **Babe**. Uz slične riječi, coccinellu među na prst i mlade Engleskinje.

² Što Stulli, u svom rječniku, ima vlasoželac — arcturus, ta riječ nije naša pučka, već je uzeta iz starih brevijara.

³ Vjerojatno je, da u ovaj isti mit pripada i "Zlatna kvočka s pilićima" (Vuk. **prip.**, 10). Priča o kvočki sa zlatnim pilićima, više puta sedam njih, raznosi se posvuda u Europi, to od davnih vremena. Sjećam li se dobro, u crkvi u Monzi, među spomenicima langobardske kraljice Teodolinde, pokazuju putnicima i takove zlatne piliće.

⁴ Na str. 113.

⁵ Riječ kajkavska Lastari jest ono što i Vlastari. Vlašiće zovu Hlastarice u varaždinskoj, a Lastarice u senjskoj okolini. Hrvatskim Zagorcima oni su "stražari", ili "straženjčići" (Kukuljević, **Vile**, s. 88).

⁶ Milićevića **živ. Srba**, op. na str. 80.

⁷ Novakovića **zag.**, str. 21.

Regjanje ovo po dva i dva, kao što već opazismo,¹ biva upravo kod mjesečnih božjih imena, a dvojci, Vole i Voleta, mahom nas potsjećaju na Volosa.²

O elči-baši Vuku Dojčetiću, o prvome poredniku i vlastelju oko sjajnog stola velikog kralja Gjorgja od Mačedonije, naši stari usitnili epsku pjesmu, koja nam se sačuva.³ Što je liepa, to je i mitična ova pjesma, čemu mi se ne ćemo nipošto čuditi iza doslije izloženog. Pjesma opjevala tragični udes Dojčina, junaka takogjer iz Mačedonije. Dešava se tragedija, jer arijski bogovi neprestano zamiru. Nošeni hrlom strujom prirode, oni uz prirodu, u kolu vječnom, dižu se, napreduju i zalaze: s dovršenim svojim mjesecom, zagje i Dojčin. "Bolani Dojčin" skapava u bijelom gradu Solunu; a, na prevarni glas njegove smrti, bahnuo, na vranome konju iz daleke Arabije, da Solun tišti, poznati nam crni Arapin. Siledžija "od Soluna ište zatočnika . . . Dojčin bio, pa se razboljeo; — bio Duka, pa ga

boli ruka; — jest Ilija luda adžamija, — ono boja nije ni vidjelo."⁴ Upoznasmo Duku, ili Duku Leku, ili Leku kapetana, kao vrhovnika nebesnog, koji se utaja pod imenom velikoga Aleksandra.⁵ Ludi i nevješti Ilija dašto je Gromovnik, mučaljiv i nemoćan u januaru; te ćemo i njega promatrati slijedom radnje. Razmeće se, pri još ne dotjeranoj moći godine, crni dušmanin na crnome konju, crni i šturi bog ustrajne zimne tame. Od Arapina tlaka je na grad, pa u jadu i metežu zebe od straha sestra Dojčinova, a i samoj Dojčinovoj ljubi visi čast o tankoj dlaci.⁶

U vitežkoj onoj nevolji, Dojčin uzeo koplje, pripasao sablju alamanku, i teškom mukom jedva posio svoga dora od megdana. Ipak samo otime, što se ukazao, prepade crnoga dušmanina. Arapinu junak "preturio na koplju šator", kad "pod šatorom triest gjevojaka",⁷ t.j. trijest zarobljenih, navršenih dana mjeseca januara. Zatočnik "bijelog" Soluna posjekao zatočnika "crne" Arabije; nego istom se prodičio, eto i on dušu ispusti. Svršio januar.

¹ Na str. 133.

² Sravni **Pučko vjerovanje** Maretićevo (Rad 60, a. 171—2), koji, u ostalom, misli, da su Vlašići u savezu s **vlasima**, s kosom. ³ Vuk. **pjes.**, knj. II, 78.

⁴ V. 14—22.

⁵ **Dio I**, str. 70—71(110-1).

⁶ Svetoduha Janja kao da je ovdje udvojena u sestru i u ljubiu.

⁷ V. 224—6.

Nema epske pjesme o drugom porednika, Bošku Rajčeviću, koja bi mitična bila, a ovo ime iznijela. Ali još su živi običaji, što daju slutiti nekoga maloga boga, štovana negda u februaru mjesecu, pa se običajima pripieću ženske pjesme kova najdavnijeg, makar bili tu imenovani hristijanski sadašnji sveci. Pri početku velikoga posta sad se pjeva ova pjesmica:

"Časne poste zapostismo,
novu gragju iznesosmo,
u njoj poju svetitelji,
sveti Petar i Nikola;
dve im seje otpjevaju,
Angjelija svetom Petru,

a Marija Nikolaju.
Tud se dala tanka staza,
po njoj šeće Božja majka,
vodi Boga za ručicu,
u svilenu kavadiću,
i u žuti cipelica".¹

Što ekavci, ono pjevaju i jekavci, skoro jednako:

"Oj na djelu na golemu
mloga gragja savezena,
sveta crkva sagragjena,
u njoj poju do dva sveca,
sveti Petar i Nikola;
sestrice im otpjevale,
Angjelija i Marija.
Slušala ih Božja majka,
svako čedo umučkava

i po gori svako drvce,
a jasike ne umučka,
već jasika trepetala.
Ljuto kune Božja majka:
"Svako drvo urodilo,
a jasika ne rodila,
već jasika trepetala,
usred ljeta i bez vjetra!"²

Kako je viditi, jekavci pjesmi o časnome postu privezuju trepetanje jasike; no je ovo i ekavcima sasvim dobro poznato.

"Sva se gora pokloni,
i svoj listak položi,
pred Prečistom devicom;
al' ne htela jasika
i prokleta topola,
što im listak trepeće,
usred leta bez vetra",³

kaže pobožna neka pjesma o Mariji, koja "bježi od ljudâ". Pače, ovaka prestava ulazi i u samo kozmogonično pričanje. Gospod Bog reče (u priči iz Srbije o stvorenju svijeta):⁴ "Topola da je prokleta, tresla se i na lepom vremenu!"

¹ Vuk. **Pjes.**, I, 196.

² Id., I, 197.

³ **Vila Beogr.**, g. 1866, br. 20.

⁴ Id., g. 1867, br. 41.

Čudnovato ćutanje naše "Božje majke", koja, "vodeći Boga za ručicu u svilenu kavadiću i u žuti cipelica, svako čedo umučkava i po gori svako drvce", naše "Marije, koja bježi od ljudâ", za njom naklopljenih; to ćutanje i taj bijeg, što sad slabo razumijevamo i mi i pjevači, bistriće nam Ovid. U svojim Fastima, na žalost prekinutim s mjesecom julom, Ovid izložio, uz nešto omučina iz grčkog mita, svu historiju božje godine rimske. Ova historija, kasno sastavljena, pruža nam samih otkidaka od stare religije Latina; ali i to, onako ulomljeno, važno je za uspoređivanje davnih vjera. Evo nam ovdje primjer jedan neprisiljene komparacije. U isto ovo naše doba godine, o drugoj polovini februara, uz Lupercalia (15 febr.) i uz "dies parentales" (13—21 febr.), slavila se rogajna Junona Lucina, a pri toj slavi pjeva i priča Ovid, rekao bih glasom naših pjesama. Bio negda pod esquilskim brijegom, kazuje on, Lucinin gusti lug, gdje dogjoše pobožnici i klekoše, kad "najednom zatrepotali vrhovi zanjihane šume, te boginja preko lugova svojih čudno progovori".¹ Odmah iza toga bude, pa i sad još biva, šest dana tišine: te tišine "gdje je prvi dan", nastavlja Ovid, "ti se ne uzdaj u vjetrove; lahor ovog vremena vjeru izgubio, nema vjetra ni ćuha, i za šest dana vrata ūzê Eolove stoje širom rastvorena".²

¹ Fasti, II, v. 440—1: "quum subito motae tremuere cacumina silvae, — et Dea per lucos mira loquuta suos".

² Id., v. 453—6: "Orta dies fuerit: tu desine credere ventis. — Perdidit illius temporis aura fidem. — Flamina non constant: et sex reserata diebus — carceris aeolii janua laxa patet".

Slavila se u Rimu onda i Tacita, boginja Cutalica, koja će biti ista s Lucinom. U kolu djevojaka, stara žena činjaše čini Taciti na čast, držeći sedam crnih bobova u ustima, a, pri svršetku obreda, viknula bi: "Svezasmo dušmanska usta i jezike!"³ A o kome se dušmaninu misli, kaže nam istom prilikom Ovid, pripovijedajući ovu priču iz grčko-latinske mitologije: "U vrijeme, gdje Jupiter na obranu neba uze oružje, od stravičnoga Tifona bježala Dione, pa, zajedno s malim Kupidom, dogje do Eufrata, i sjede do žala, vode palestinske. Povrh obala rasla topola i trstika; a i vrbjak da će ih skrivati, nadali se bjegunci. Gdje se ono boginja utaji, vjetrom zatutnji lug; od straha ona probljedi, misleći na dušmanski nalet. Čedo držaše u naručju, te vapila: Ninfe, pohitajte u pomoć dvojici bogova!"⁴ Mali bogo i majka mu, pa majka ćutalica koja ušutkava vjetrove, da drveće ne trepti, pa, iza tihoće, topola nemirna, ili vihor u lugu, pa bijeg majke, uz sina svoga, ispred dušmanina koji goni, pa, najposlije, i vrijeme isto godine, ludo vrijeme februarsko: sve je jednako, u mitu latinskom i našem.

³ Id., v. 571—82: "Ecce amis in mediis residens annosa puellis, — sacra facit Tacitae: vix tamen ipsa tacet et septem nigras versat in ore fabas . . . Hostiles linguas inimicaciu vinximus ora, — dicit discedens, ebriaque exit anus".

⁴ Id., v. 461—70: "Terribilem quondam fugiens Typhona Dione, — tunc quum pro coelo Jupiter arma tulit; — venit ad Euphratem comitata Cupidine parvo, — inque palaestinae margine sedit aquae. — Populus et cannae riparum summa tenebant; — spemque dabant salices, hos quoque posse tegi. — Dum latet, intonuit vento nemus: illa timore pallet, et hostiles credit adesse manus. — Utque sinu natum tenuit, Succurrite, Nymphae, — et Diis anxilium ferte duobus, ait".

Samo da nam grčko-latinski mit čisto kaže, koji su to "ljudi", od kojih "bježi" Marija Gonitelj *Τυφών* riječju odaje i narav svoju: on je zimska strahota, zimni još neušutkani vihor. Dok šumu umučkava, te proklinje topolu i jasiku, što između ostaloga drveća najlašnje šušte lišćem nestašnim, naša majka umučka i prokle zimu. Sunčanom novom godinom, zima, dašto, nazaduje. Latini, u svome februaru,¹ već se čiste od mrlje zimske; već je "iznesena nova gragja" godine i "u njoj poju svetitelji",

po našoj pjesmi; već na divove "uzeo oružje Jupiter", po pjesmi latinskoj. Ali je spor i mučan izlazak mladog ljeta: niti se snijeg svud raskravi, niti studeni vjetar posve utoli. U drugom mjesecu godine, Sunce je još ne jako dijete, i tanka je nebesna staza, kojom ide: "tad se dala tanka staza, po njoj šeće božja majka, vodi boga za ručicu". Majka dijete drži u tihom zaklonu, u potaji; a bježi š njim svaki put, gdje nanovo zauji zimni vihor.

¹ Od februare — čistiti.

Majčin muk, uz vučju cijelu historija, pripovijeda, na osobiti način, priča čakavska iz Krasice: "Mat zakljela devet sini va vuki".² Jednoj nevoljnoj udovici bilo devet sinova i kći jedna, još u zipci. Hrane malo, a sinovi ješni, pa otimlju jelo sestrici. Mati ih prokle: "Kao vukovi navaliste; eda postali vukovi!" Postadoše, i pogjoše u goru. Nebogoj sestri, kad joj bilo deset godina, ražali se za izgubljenom braćom, te ode u svijet, da ih traži. Našla ih u gori u jedne starice; oni svukli vučju kožu, i učinili se prelijepim mladićima. "Na koji bih način vas mogla osloboditi?" pita sestra braću. — "Teško to, sestro! već ako mučiš za cijeli devet ljeta bez prestanka, a da ni riječi jedne ne progovoriš". Namah umukne ona. Muči pred majkom, kad se vrati kući; muči pred kraljevim sinom; koji bijaše na lov izišao, te se zaljubio u prekrasnu ćutalicu. Njom se oženi kraljev sin, pa, gdje mu prvo, drugo i treće muško dijete rodi, a zlovarna svekrva, miesto djece, podmeće kujicu,³ da tako sinu zamrazi ženu, žena uvijek ćuti. Kad se ovo zgagjalo, muž bio na vojsci. Nego tri lijepa čeda spasavaju se: svaki put, gdje je jedno od njih bačeno preko kućnog prozora u jaz, došao bi vuk jedan, zgrabio dijete i pobjegao s njim. Kad se, trećom, muž vrati s vojske, pa vidi, da mu žena doji malu kaju, naiposlje i sam napusti vječitu ćutalicu. Svi hoće, da je objese. Briznula u plač nevoljnica, a mučala; uporni muk objuči nju i pod vješalima. Iznebuha udare tada devet mladića na devet konja, skoče k sestri, i pruže joj tri sina, "koji su bili lijepi kao sunce žarko".¹ Braća reku sestri: Ti nas oslobodi, progovaraj!"²

² Fran Mikuličić, **Narodne pripovietke i pjesme iz hrvatskoga primorja**, u Kraljevici 1876.

³ Za ovakovo podmetanje znadu i priče štokavske.

¹ O toj trojici pobačene i spasene djece govori i priča: "Žena kraljeva rodila tri sini zlatnemi vlasi", u istoj zbirei; pa i tu njima "zasvijetle zlatne vlasi, kao sunce".

² Dalje priča kaže, da su objesili mrsku staru.

Čudnovato ćutanje neke boginje, ili neke vile šumske, pominje takogjer mitična tradicija sjevernih Germana. U Eddi, kao na prestolu sjedi boginja Idhun na jasenu Yggdrasilu, a mukom muči, kad s jasena silazi k svojoj ćeri, Nörvis (Noć). I Ragnarova saga ima boginju ćutalicu. A Anglosasi pričahu, da divlji Edric, vrebajući na kolo šumskih vila, ugrabi jednu od njih, pa se ugrabljen za tri dana ućutila, a najzad i odbjegne otmičara, kad zaviče na nju.³ Napomenu mitičnog ćutanja iznosi i grčka niitologija sa $\alpha\phi\theta\omicron\gamma\omicron\iota\ \gamma\alpha\mu\omicron\iota$ Peleja i Tetide.⁴

³ Schwartz, **Indogerm. Volksglaube**, s. 45—7.

⁴ Id., a. 44.

Nekoliko puta desila nam se dosad prilika, da pažnju čitaoca časom svratimo na neke niti, koje jednu stranu vjerovanja Slavena vezuju s religijom davnih Friga, što ju djelomice poprimiše Grci i Rimljani. Frizi štovahu boginju ćutalicu, a to im bijaše velika mati bogova (magna deûm mater). Svečani god njezin, i ludoga joj sina Attis, slavio se u Rimu svršetkom marta, megju dnevima 22—7. U posljednji dan praznika, vrvio svijet gomilama k živoj vodi Almonu, k pritoku Tibere, da tamo okupa boginju i malog boga (lavatio matris deûm). Kad bi prošla litija, obasipali ružama boginjin kip. "Ćutalica mučke dijeli zdravlje smrtnicima", liturgičnom besjedom kaže Lukrecij⁵ za ovu frigijsku veliku majku bogova.

⁵ L. 11, v. 625:.... "manificat tacita mortalis muta salute"

3. Boško Rajčević

Epska pjesma o "Smrti vojvode Kaice" reče drugome poredniku ime: Boško Rajčević, ili Rajko. Moguće, da je ovo ime od starine, te da će reći: bogo koji se hrani, koji napreduje.⁶ Bilo ime Boško Rajko starog ili novog kroja; bilo pomenuto tumačenje ispravno ili pogrješno, malo mari. Veću pažnju zaslužuje nešto drugo. Čini se, da mlagjano Sunce februarsko oci naši, u novu vjeru obraćeni, krstiše imenom Lazara; pa da ovamo spada pučki običaj Lazarica

⁶ Rajko od **ra**, uživati ? Ili je Rajko = Rado, Radosav? Ako je Rajko onaj koji se hrani, onda bi značio od prilike što i Dojko, onaj koji se doji; te bi dva prva porednika, Vuk Dojko i Boško Rajko, bila skoro suznačna, kao što su istoimena i dva zadnja, Oblak Rado i Kaica Radonja. Vidismo (str. 133), da već Grimm opazi, kod nas i kod Germana, homonimiju dvaju i dvaju susljednih mjeseca. Reći je ipak, da ime Dojko moglo bi biti skraćeno od Dobrosava i sličnih imena.

Subota prije cvijeti, na svršetku časnoga posta jest Lazarev dan, a čeljad naša iz ekavskoga dijela naroda, po Srbiji i po Srijemu, na taj dan pjeva i obavlja koješta pogansko. Ima stanovitih pjesama za Lazarevu subotu. Uoči nje, djevojke "Lazarice", stavši u kolo, jedna drugoj dodaju muško dijete, i pjevaju, dok dijete ide preko ruku:

"Lazi, lazi, Lazare!
Te dolazi do mene,
prihvataj se za mene,
za svilene rukave,
za svileme marame,
za klečane kecelje".¹

Ovo dijete, što se za ženske skute prihvata, nije nipošto od Hrista uskrsnuti Lazar, već prije naliči malome bogu, koga tu skoro vidismo, u našem i u latinskom mitu, gdje je u strahu i pogibelji velikoj, bježeći s majkom.² Ljupki mali Lale, ili Lazo, ide sa cvijećem i blagom:

"Da j' u mene, Lale! Lazo.! što je u cara blago,
ja bi znala, Lale! Lazo! što bi kupovala.
Kupila bi, Lale! Lazo! ukraj Save bašču.
Ja bi znala, Lale! Lazo! šta b' u nju sadila.
Sadila bi, Lale! Lazo! zumbul i karanfil . . .
Kupila bi, Lale! Lazo! neženjena Lazu,
da mi bude, Lale! Lazo! baščovan u bašči".³

A druge pjesme od Lazara prati starovjerski pripjev **Le**:

"Oj travice sitnice, Jelo Le!
Jelo, dobra devojko, oj Jelo!⁴
što si tako sićana?
Sve si polje pokrila,
samo malo ostalo,
i tu niko cvet božur,
kod božura ružica.
Božur ruži govori:

Ao, ružo, lep ti sam,
još da mi je tvoj miris,
bio bih se previo,
kao svila predena
oko zlatna vretena,
kao mlada nevesta
oko ručna devera."¹

¹ Vuk. **život i ob.**, str. 25.

² U marljivoj raspravi: **Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba** (Rad jugosl. akad. knj. 60, s. 136), g. T. Maretić cijeni, da u običaju Lazarica "velik je upliv paronomazije", te opaža, kako od imena **Lazara** postadoše stihovi: "**Lazi, lazi, Lazare!** — te **dolazi** do mene". Da Lazar daje povoda rabljenju dviju mu suzvučnih riječi: laziti i dolaziti, koje zar zamijeniše slične druge, to je sasvim vjerojatno; ali vjerojatno nije, da je običaj od onog imena, ili da se na ime čitav naslonio. I u opće je reći, da, pučki običaji, osobito ako su u naroda svestrani i drevni, ne mogu biti jezična igra, zgoljna

aluzija k stanovitoj riječi. Što puk postojano i tvrdo slavi, ili obreguje, ono, po mom mišljenju, ima težega nzroka, nego li je lagana paronomazija.

³ Vuk. **pjes.**, I, 490.

⁴ Ovi dugi usklik pripijevaju iza svakog sedmerca pjesme.

¹ B. M. **pjes.**, 34.

Čuvši ovaj doista davni a ponavljani uzvik: Le! misao nam odmah leti k poznatoj Lelji, carici nebesnoj, to tim više što nam je cijela mitična prikaza, u pjesmicama sadržana, takogje poznata: trojna obična prikaza nekog oca, neke majke i nekog djeteta. Uz dijete malo i uz Lelju, car, "u koga je blago", biti će podatljiv Vid. Što je ludo dijete Lazo "baščovan u bašči", i što se pominje cvijet božur, valjda i to imade znamenovanje vjersko. Božur, *paeonia officinalis*, etimologično dolazi od kakva boga; pa je i zbilja u Italo-helena biljka ljekovita i sveta. Brani i liječi osobito djecu, a čuva je tica ranog proljeća, martana žunja.² Pa ima u nas i druga biljka. koja taman od Lazara dobi ime, te se zove "lazarkinja", i ona ljekovita: liječi ranjava usta i desni.³ Osim ovih biljka, nas potsjećaju i običaji na poganskog boga. U jutru Lazareve subote, mladi ljudi idu na živu vodu, da se njom umiju, te onda i naberu vrbovih grančica, kojima, na povratku, okitiće prozore djevojkama.⁴ Takove vrbice i svećenici, dan poslije, na cvijeti u jutru, sad pobožnicima razdaju.⁵ Sve se ovo na hristjanskog Lazara, koji iz mrtvih ustade na život, prenese od ustalog Sunca mlade godine. Mi već gledasmo Božića, gdje se prevozi iz ude zime u svijetlo ljeto.⁶ Taman "vozar" jest i ovi Lazar, u gdjekojoj pjesmi narodnoj; vozi se "na orahovoj lagji", i ide na izbavu djevojke čudne i čudna momčeta, n.pr. Vlahović-Stojana u pjesmi jednoj.⁷ Kako Božić januara, tako i Božić februara, vozi se iz stare u novu godinu. Pa i stan Lazaru nalazi se do vode. Lazarova bašča, po pjesmi, rascvjetala se ukraj rijeke, "ukraj Save".⁸

² Gubernatis, **Myth. des plan.**, pod **Pivoine**.

³ Vuk. **rječ.**, pod **Lazarkinja**. Vuk kaže: "Ova trava ponajviše raste u hladu, lozica joj je tanka i mekana gotovo kao u broća, a cvijet sitan bio kao u zmiije oko"; ali joj ne zna tehničnog imena, koje bi opet bilo vrijedno doznati.

⁴ B. M. **pes.**, str. 38.

⁵ Vuk. **rječ.**, pod **Vrbica**.

⁶ **Dio III**, str. 60—1(204—5).

⁷ **Vila Beogr.**, g. 1866, br. 28.

⁸ Kad drugoga oslona nema, može i samo vrijeme pjevanja nekih pjesama služiti mitologičnom iztraživanju. Kao mitičnu ja bilježim ovdje i ovu vrlo raznošenu pjesmicu, što ju pjevaju na cvijeti, a i na blagovijest:

"Poranile devojke,
Jelo Le, Jelu,
dobra devojko!
poranile na vodu,
al' na vodi jelenče,
rogom vodu mućaše,
a ocima bistraše"

(Vuk. **život i ob.**, s. 25 —6). Pripjev : "Jelo Le" itd. slijedi uza svaki stih. Jelen je simbol Sunca, kao što više puta rekosmo. Kolo djevojačko pjeva ovu pjesmu, a djevojke "prije sunca idu na **ranilo** na vodu" (Vuk. **živ.**, ib.).

Ovako, ženske pjesme od Lazara promijenile ruho ustalome Suncu rane godine. Isti Lazar, božji a djetinji, pregje za tim i u pričanje epsko. Bosanska pjesma "Prenejaki Lazo"¹ očito se bavi s onim Lazarom, koga opijevaju djevojke lazarice. Sin jedinak Banovića Stevana, oženio se Lazo jedinicom ćerju cara gospodina, Marom. Lazi je istom sedam godina,³ pa čudnog mladoženju baciše Mari u krioc: "tad se Mara suncu okrenula, — ljubi Lazu u čelo junačko".³ Mladjoj nešto je mučno pri tome djetetu; ipak dijete junačko ide na vojsku, dapače je vodi na neprijatelja. Ban otac, Banović Stevan, svjetovao sina:

"Vi ukrš'te po jelovu granu,
zadijte je konjma za kolane,
kad idete da se zelenite,
kad stanete, da se ne vidite".⁴

Lazina vojska sretno "u prvi bojak udarila":⁵ a u to Lazo narastao za još drugih "devet godina".⁶

¹ Krasića **pjes.**, knj. I, 14.

² V. 108.

³ V. 64—6.

⁴ V. 153—6. ⁵ V. 167—8.

⁶ V. 179.

Jelove grane ukršene, te nošene od vojske koja se pod njima skriva, sjećaju nas odmah na jednaki prizor u Shakespeare-ovu Macbethu, uzet zacijelo iz škotske mitične tradicije. Nego, šta to može biti, mi razaznajemo iz potpunijeg našeg mita: dobitno, al prenejako Sunce, još se krije po umučkanoj šumi. Ban, otac Lazi, Banović Stefan, kao što i car gospodin, otac Mari, po svoj je prilici mitični Banović Strahina, vrhovni gospodar i roditelj sviju bogova, roditelj Laze Sunca i ognjene Marije, svetoduhe Janje. Uza sve drugo, sunčani mit u ovoj pjesmi zasnjeđuju riječi: "tad se Mara suncu okrenula, ljubi Lazu u čelo junačko".

U epu gdje gdje, uskrsnuto Sunce Lazar sljubi se, pruniče se, s historičkim licem Lazara Smederevca, sina despota Gjurgju. S ovoga vida, valjda je najznatnija pjesma jedna iz Crne Gore.⁷ U Gjura i u Gjurove Jerine ima nejak sin Lazar, oženjen ćerju kralja budimskog. Dijete nije prema nevjesti: ludo je, tek od devet godina, i ona "ijetko ga šakom udarila, — dok dijete krvca obasula, — načini mu ranu na obrazu".⁸

⁷ Čojkovića **pjev.**, 71.

⁸ V. 31—3.

No je dijete junak, a junaka ima i do sebe, slugu Milutina. Boj ljuti zavrgao se na polju Kijevu, kamo i Smederevce i kralja budimskog izazvao car turski. "Biše boja za devet godinah, — jedan drugom nadoljet nemože".¹ Tamo "Lazar bješe vitez ispanuo";² Lazareva vojska sve to veće jačala, dok slabljaše savezna vojska budimska, te se i budimski kralj osuđnio. Oprosti ga Lazar od Turaka, koje polomi. "Počinuvši na polju Kijevu",³ vratio se zatim slavodobitnik u Budim. Zetu svome kraljica budimska "dodade pletenu kandžiju", uz riječi:

"To ponesi mojoj miloj ćerci;
to je majka njojzi opravila".⁴

U Smederevcu nevjesta umiljavala se oko već čilog muža,

"al je Lazar kandžijom udari,
te se složi po zemljici crnoj".⁵

Na ovoj pjesmi, kad se uporedi s pregjašnjom epskom, gdje o Smederevcu nema govora, odmah je viditi, da je pjevači prečiniše: mitični je motiv istovjetan, ali se docnije upletoše Gjuro, Gjurova Jerina i Smederevac Lazo. Ovo je treći stupanj tvorbe: prije Sunce, pa Lazo, pa onda Lazo Smederevac. Ipak, i u toj pjesmi crnogorskoj može biti da nam ostade pogdjekoje zrno pogansko, kojeg nema u pjesmi iz Bosne. Ono "polje Kijevo", gdje Lazar "počinu", teško da bude zemaljsko kakovo mjesto: Kijevo, i po tumačenju same pjesme i po etimologiji, biti će mjesto božjeg pokoja, od korena **ki**, otkle kojiti (tiškati i gojiti), pokoj, pokojište.⁶ U cijelome ovom mitu glavna je crta, kao što već vidismo, umučkavanje, tiškanje.⁷ Kandžija pak, uručena Lazaru, te njom bije mladu, donekad pripominje "lorum", kojim rimski "Iupercus" bije nevjestu, eda bi zanjela.

¹ V. 91-2.

² V. 93.

³ V. 114.

⁴ V. 142—4.

⁵ V. 175—6.

⁶ Miklošić, *Etym. Wört.*, pod **ki**.

⁷ Možda je s ovim uporediti i ono, u pjesmi božićnoj: "Kijaveto, moje mjesto sveto!" (**Dio III**, s. 71—72 (215—6)).

4. Stojan Stepojev

Oko carskog stola treći je u redu Stojan, Stepojev sin. O jednome Stojanu, koji je od zlata, ili je sav u zlato odjeven, ili odapinje od zlata strijelu i siječe mačem zelenim, zna pučko pjevanje iz svakog kraja naroda. Taj Stojan ima i ljubav zlatnog imena, Zlatu. U zlatnog je Stojana tipično, da mu se često drijema, a u Zlate, čas vjerne te od neke nemani izbavljene, čas nevjerne te posječene, tipično je to, da ona čudno pjeva mužu mladencu. Prezimenom, zlatni Stojan najviše se zove Popović. Što o njemu znamo i o Zlati, sve se kreće u najlaganijem zraku mita.

Ovoga Stojana, u Vukovoj zbirci, ep dovodi samo jedan put, u pjesmi: "Ženitba Popovića Stojana".¹ Vuk pri toj pjesmi opaža, da "O Popoviću Stojanu, niti je što više čuo, niti zna, osim onoga, što se tu pjeva".² Pjesma nije baš mnogo označna, ali je ženitba najsvečanija. Popoviću Stojanu idu u svatove kralj budimski, Mandušić Vuk, vojvoda od Sibirja Janko, Relja Krilatica, Miloš Obilić i Kraljević Marko. Ženik zaprosio

"na daleko lijepu gjevojku,
u mletačkog kralja Mijaila,
u latinskom Mletku pletenome".³

Vara kralj, te svatovska pratnja, na povratku, naišla na strašilo jedno, na džina latinskoga, koji joj put prekrči. Neodoljivi div svakome svatu oteo darove, al ne mogao djeveru Marku oteti djevojku. Marko, nekako, "zavarao oči Latininu",⁴ pogubio diva i oprostio zaručnicu Stojanovu. Ovo kazivanje nema potankosti, vrijednih pažnje; ipak je put svatovski, u glavnome, ocrtan kao što i put k Legjanu, u glasovitoj pjesmi o "ženitbi Dušanovoj".

¹ Knj. II, 87.

² *Ib.*, str. 514.

³ V. 2, 4 i 22.

⁴ V. 170.

U drugim zbirkama, mit prevjesio cijela Popovića Stojana. U zbirci Petranovićevoj, djevojka pjeva:

"Kujundžija! tako ti zanata,
sakuj meni od zlata junaka,
nemoj plava, tako ti zanata,
već prilikom Popović-Stojana,
a ljepotom vladčina gjaka.
Kujundžija za Boga ajaše,
sakova joj od zlata junaka,
na priliku Popović-Stojana".⁵

Od toga junaka od zlata djevojka zatim ne zna šta da uradi. Opet djevojka jedna kliče, u istoj zbirci:

"Što sam mlada, da sam voda ladna,
ja bi znala gje bi izvirala,
niže dvora Popović-Stojana".⁶

Ovo su kao ulomci od pjesama, kratke ženske pjesmice, što djevojke u drugo pjevanje upleću, ili onako razbacuju na časovitu svoju zabavu. Nego, kao što iz osamljenih, inokosnih pripjeva, tako iz tih okrajaka pjesničkih, izmalaju se često božanstvane davne slike.

⁵ Knj. I, 147, V. 1—8.

⁶ Ib., 142, v. 1—3.

Zlatnog Stojana Popovića iznijeti će i prava epska pjesma.

"Podranio Popović Stojane,
s Angjelijom, svojom vjernom ljubom,
i s djetetom nejakim Stjepanom;
evo ide u punice Stojko,
i on goni čitav tovar blaga,
da daruje svasti i punice",

započinje pjesma bosanska,¹ bez sumnje drevna u nekim joj čestima. Putujući kroz planinu, "Stojanu se vrlo zadr'jemalo",² pa hotio, da ga svojom pjesmom "jasnom glasovitom" ljuba "razdrema",³ Rado bi ona znpjevala, al se boji ljute guje, Maleša harambaše. Malešu, koji sad vodi "svojih trideset hajduka",⁴ Angjelija bila nekad zaručena, pa je preprosio i isprosio Stojan. Od ljutice Maleša nije Stojana strah,

"dok je njemu od zlata strijele,
oko pasa trideset šipaka,
na ramenu štita od čelika";⁵

pak Angjelija zapjevala, "ne bi tako ni bijela vila".⁶ Ali je ta žena nevjerna, te u pjesmi, grčki pjevajući, prokaza muža i prizva Maleša. Od hajdučkih "trideset strijela" Stojana zakloni tvrdi štit, a, pod junakovom zlatnom strijelom, pogibe trideset hajduka".⁷ Prsimice, bili se Stojan i Maleš "mačevima zelenim".⁸ Žena preljubna, u onome teškom boju, pripomagala Stojanovu naletniku, pa je muž dobitnik sad lišio očiju. U ovoj pjesmi, silnik Maleš isporogjuje se s latinskim džinom, u pjesmi Vukovoj. A značajno je ovdje, što je Stojanu pridala strijela od zlata i božanstveni poznati mač zeleni.⁹ Tovar blaga, koji goni Stojan, valjda je blago Sunčevo. Triest hajduka, trijest njihovih strijela, trijest šipaka Stojanovih, naznačuje, mislim, mjesečne svijetle dane i crne im suprotnike. Pjevanje ovo bosansko o Popoviću Stojanu odjekuje i iz srijemske jedne pjesme, samo što je pjesma iz Srijema kraća.¹⁰ Angjelija je ovdje čisto vrhunaravno biće, po jačini svog pjevanja: "Kad zapjeva, čarna gora ječi, — sa gorice opadalo lišće".¹¹

¹ Petranovica **pjes.**, knj II, 38.

² V. 8.

³ V. 12—3.

⁴ V. 18.

⁵ V. 29—31.

⁶ V. 36.

⁷ V. 70 i 83.

⁸ V. 104 i 108.

⁹ Što se i Maleš, u pjesmi, prihvati mača zelenoga, a i strijele zlatne (v. 51), to suprotniku Stojanovu, po svoj prilici, darova istom kasnija verzija guslara.

¹⁰ B. M. **pes.**, 59.

¹¹ V. 31—2.

Drukčije, no uvijek vrlo čudno, za Stojana povijeda pjesma crnogorska: "Nerogjen Delija".¹² Stojan Popović, "iz grada Kotara", ima ljubav Angjušu, koju na prevaru oteo silni Turčin. Otmičara u mah dostiže hrli muž, poletivši za njim, "ka svijetlica kroz večernje mrake".¹ Dva suparnika uhvatila se u koštac, gonila se i najposlije davila u vodi Koruni. Dijete jedno Nikola, i on Popović, hoće da pomogne svojemu; gagja kamnom, ama ne pogodi Turčina, već Stojana, što onda pogibe od sablje

dušmanove. Kad Angjuša ne htjede š njim, Turčin posječe i nju. Nego, Nikola iz mrtve Angjuše prihvati čedo, a to je "Nerogjen delija". Raste ono u jedne babe svoje, na čudesni način: "bolje je od petnaes ljetah, — nego drugo od vijeka svoga".³ Pozva onda na boj ubilca oca i matere, i smače ga. Za Nerodjena deliju "i sad vele, ako se ne šale, — i sad kažu, ako ne prilažu, — ono čedo još je u životu, — a sve traži sa Turcima kavgu",³ pjeva guslar crnogorski, kozarče jedno. Ovaj nevigjeni, kao i nerogjeni junak, što duhom lebdi megju Crnogorcima, pa ih tajnovito brani od kletog dušmanina, drugo nije, već mladi neki bog koji se od davnih vremena još krili u zavičaju svome.

¹² Čojkovića pjev., 65.

¹ V. 49.

² V. 118—9.

³ V. 187—90.

Niti je manje božanska pjesma o Stojanu, koja se obnosi po Srbiji.⁴ Griješkom guslara, Popović Stojan u toj je pjesmi Vlahović Stojan. Kralj u Legjanu ima kćer, Petrušu djevojku, što ju prosci svakojaki obletili, ali ona drugog ne će do Stojana iz Stojnog Biograda, junaka boljeg i ljepšeg od najboljih i hajljepših. Kralja legjanskog djevojka umolila, da se načini lagja Orahova, gdje je trideset vesala, a i trideset neimara; pa na njoj, za tri dana, preveze se do Stojnog Biograda. Stojanova sestra, namjerivši se do vode, spazi lagju, i mahom je bratu prijavi. Dogje junak, da pregleda divnu lagju i na lagji još divniji trg. Nego, tu opojiše Stojana i odvezoše, te ga sebi privjenča kći kralja iz Legjana. Pjesma, iza mnogo puta rečenog, ne treba tumača.

⁴ Vila Beogr., g. 1866.

Po onome, što već znamo, razumijeva se lasno i posebita jedna pjesma, gdje se uz Legjan pominje, u besjedi skroz mitičnoj, "lug-Popovića". Pjesma je iz Bosne.⁵ Glase se dva junaka, dva dizdara, jedan od Ploče, a drugi od Stijene, kojima je neprijatelj Legjanin ban. Taj Legjanin "dvanaest puta na mejdan izašo, — pogubio dvanaest kapetana", pa i "trinestoga Zdrinića".⁶ Oni leže zakopani do Šadrvana, vode studene.

⁵ U zbirci Jukića i Martića, 19, svez. I.

⁶ V. 23—5.

Od tada ban Legjanin jaše Zdrinićeva dorata, ali je već omatorio: "o dva štapa po sunašcu hoda",¹ te njega junak od Ploče zazivlje na mejdan. I otprije Pločni junak bijaše protiv Legjanina bana "sedam puta na mejdan izašo, — sve na njemu mejdan ostanuo".² Nego, u ovome lomu, bana "legjanskih crnih Laćmana" izmijenio mladi sin, "vučić od vuka",³ uz koga je sestra Angjelija, kako uz junaka od Ploče stoji sestra mu Zlatija. "Vučić od vuka" uzeo koplje ubojito, "na komu je od medvjeda glava, — sama ziva kao da je živa",⁴ pa usjednuo na Zdrinićeva konja, a sestra mu na konja gadora. Boj biva na "Vratniku planini", otkud se silazi k "Lugu Popovića".⁵ Može se "s Vratnika u Legjan" pogledati; a na onoj planiini "gori trideset vatar".⁶ Bilješku mejdana postavili na "Kunari".⁷ Zatočniku grada Legjana treba se čuvati od "dva mača zelena, — od jednoga skovana kovača",⁸ što će ih iznijeti dizdar od Ploče. Ispred dva mača, pobježe od razboja sin Legjanina bana, "vučić od vuka".⁹

¹ V. 90.

² V. 87—8.

³ V. 112 i 121.

⁴ V. 101—2.

⁵ V. 192 i 201.

⁶ V. 330 i 338.

⁷ V. 267.

⁸ V. 207—8.

⁹ Što ipak, pri koncu pjesme, on ostaje dobitnik, to će biti pozniji nadometak.

Sa čista ogleдалa ove pjesme odrazuje se čitav niz nama poznatih božjih zgoda. U dva junaka od Ploče i Stijene, su "dva mača zelena, od jednoga skovana kovača", ja barem vidim dva skamenjena

Jakšića, sa zelenim mačem grebeštakom oca im Vida.¹⁰ Ja mislim i to, da Vidu ovdje prevrnu se ime u **Zdrinić**,¹¹ pa da je pogibija "dvanaest kapetana i trinestoga Zdrinića" godišnja propast vidila i sunčanih bogova. Propadaju od bana Legjanina, od Vuka, što je zima. Nego, na izmienu, ostario i Legjanin, kad s mladom godinom ponovno rudi zora bogovska. Dva kamena junaka, naš Kastor i Poluks, oživljuju; "sedam puta oni izlaze na mejdan", koliko je mjeseca naprednih i blagodatnih kroz godinu; utaman im se opire vrijeme nepodobno, potrajna sila mutne crne zime, Vučić od Vuka. Što je boj na Vratniku planini, gdje "gori trideset vatar", a pogledati je "s Vratnika u Legjan", tu, po mojem mišljenju, ne može biti govora o kakvu Vratniku, ili na Velebitu, ili drugdje na zemlji hrvatskoj ili srpskoj. To je posve mitični **Vratnik**, božje **uvratine** zimskog suncovrata: uz sjajnu pratnju svojih trijest dana januarskih, vrnulo se Sunce iz stare u mladu godinu, tamnome Legjanu na dogledu. S Vratnika put vodi k "lugu Popovića" (Stojana), t.j. čudesnome lugu, gdje je još popritajana Božićeva majka sa sinom.

¹⁰ Isporedi **Dio II**.

¹¹ Od **zrėti**, sjati, viditi.

Od mitičnog Popovića Stojana valja strogo lučiti, u narodnim pjesmama, historijskog Stojana Jankovića, junačkog serdara vijeka XVII u Kotarima zadarskim. Pravim zanosom ovoga opjevaše mnoge lijepe hajdučke pjesme, premda ih ne označuje čisto i sabrano povijedanje, uz strogu riječ prvašnjih vremena. Ali, kroz nove pjesme o Stojanu Jankoviću krade se, otkad dokad, stara slika Popovića Stojana. A u tome nije čuda. Uobičajene neke davne motive guslari, što radi ukrasa, a što radi lagodnosti, premetnuše s jednog na drugog Stojana. Barem je ženidba Stojana Jankovića, u dvije pjesme hajdučke,¹ ona ista, koja i Popovića Stojana. Četovogja kotarski Stojan Janković, vjenčava za se djevojku neiskazane ljepote, po imenu, u prvoj pjesmi, Hajkuna, a u drugoj Zlatija ili Zlatka. Djevojka je pod zaptom neprijatelja Latina u priči o Popoviću, a Latina, jal Turaka, u priči o Jankoviću; tamo, ona sjedi u pletenom Mletku, amo u Zadru, jal u Udbinji. Jednako u oba pričanja, u sve tri pjesme, djevojka se izbavlja najmučnijim pregnućem. Pa prva od dviju pjesama hajdučkih pozlatila Stojana Jankovića onako, kao što zlatna vidismo Popovića Stojana: "pjan katana pod jelikom spava, sav u srmi i u čistom zlatu",² katana, na kome je "više zlata, nego čista gvoždja",³ te se zbog toga "od jele razas'ale grane".⁴ Ovdje pjan mrtav spava Janković; a i pri ženitbi Popovića čusmo, da ma se teško drijemlje. Na bijegu s djevojkom, opet Janković "zaspava, kako jagnje ludo",⁵ na Kunoru planini,⁶ pa nam se taman Kunor planina oglasi i u priči o Popoviću.¹

¹ Vuk. **pjes.**, knj. III, 21 i 22.

² 21, v. 17—8.

³ V. 49. I po čitavom dugom opisu, što je megju stihovima 17—49, katana Janković žuti se sav u zlatu. Što ja znam, onoliko zlata ne blista na nijednome drugome junaku u pjesmama.

⁴ V. 15.

⁵ V. 259.

⁶ V. 284—7.

¹ Što može biti taj Kunor, naskoro ćemo viditi.

U obe priče začestio označni broj trideset: iza sna prenuti Janković posjekao sam trideset dušmanskih Udbinjana.² Povijedanju o ženitbi jednoga i drugoga Stojana jezgra je ovako jedna. To je sve kao grana, očenuta od stabla stare vjere. U ostalome, Stojan Janković, gdje se ženi, bićem svojim prevršuje i običnu epsku mjeru junaka ljudskih: "kada junak iz travice dine, — uz jelu se uzvijaju grane".³ A kao da je prevršuje i ljuba njegova: "od kako je svijet postanuo, — nije ljepši cvijet procvatio"⁴ od te Stojanom zaželjene mome. "Bila Zlatka, pake Angjelija, rišćanskim krstom pokrštena",⁵ veli pjesma.

² Napomenuti je ovdje, barem uzgredno, pjesmu 20, knj. I, Jukićeve zbirke, gdje i "Nerogjen — deliju", čedo Nikolicu (vidi poprijed na str. 156—7), guslari uzeše Popoviću i dadoše Jankoviću Stojanu. Nevjerna žena Angjelija natjera Stojana Jankovića na boj s Nukićem od Udbine, s kime ona ašikovaše.

Kad zaspi Stojan, "ukrade mu moći od pomoći" (v. 111). Na Kunari planini, gdje "Stojana glava osvojila" (v. 229), njega posiječe dušmanin iz Udbine. Ali Jankoviću osta čedo Nikolica: "odnese ga u pećinu vila, — hranila Niku dvanest godin' dana" (v. 243—4). I dorata mu "vila tovi — b'jelim ml'jekom i ječmom jarnikom" (v. 246—7). U to, mati Angjelija vjerom se prevjerila, te sjedi u Udbini. Kad dogje rok, vila na osvetnika sina "odjelo sv'jetlo udarila" (v. 286), i opremila na boj, te i na povratak u očevinu, i njega i konja mu. Gdje su "dva drva jablana" (v. 380), tu je Stojanova kula, još viša od njih. Mlagjani junak sobom doveo "trideset majstora, — pak ponavlja opuščenu kulu" (v. 471—2). Opet je boj na Kunari: a, pred neodoljivim djetetom, pao Udbar. Po zapovijedi vile, dijete osveti strašno na majci svoga babu, i privjenča glavitu djevojku iz Udbine, čer Nukićevu, što ju zadobi u onom boju.

³ 21, v. 50—1.

⁴ 22, v. 1—2.

⁵ V. 390—3.

Do istine, u naših otaca negda bila Zlata, Zlatka, Zlatija, Zlatana, neva nadzemna, koju poslije zatomiše, ili "riščanskim krstom pokrstiše". Božanstvu, pomišljenu kao da je od zlata, već uhvatismo trag jedan u "Babi Zlati", "Babi od zlata", mutno spominjanoj kod dubrovačkih pisaca XVI i XVII vijeka. ⁶ Rekosmo, da bi ta Baba od zlata mogla biti ostarala carica, nebesna Vida. Ali sa zlatom, čak od vedičnih doba, naosob izražava se Sunce. A što zlatnije od Sunca proljetnoga?⁷

⁶ Na str. 120.

⁷ Na tako Sunce, koje se iskopava iz blata i iz oskudice zimske, držim, da se odnosi pogdjekoja pučka priča o "Zlatunu", jal "Zlatunbegu". Ali se posmjeh prevuče preko usta kazivača: Zlatunova je slika nakaradna.

Kako se ojačano Sunce marta mjeseca cijelo zlatni, tako je i Stojan sav u zlatu; kako Sunce, s udaljenim danom i skraćenom noću, **stoji** u proljetnom istonoću, tako je ono nazvano **Stojan**. Što se od Stojanova daha uzvijaju grane jelovih šuma naših praotaca, i pod Stojanovom zlatnom strijelom ginu neprijatelji, to je porast, koja već buja i kreće se iz zimskog mrtvila, u prvom varu godine, pod toplom zrakom proljetnoga Sunca. Zlatni Stojan ima prema sebi i ljubiu Zlatu,¹ koja mu pjeva divnu pjesmu godišnjeg uranka. Od jakog glasa svetotajstvene visoke himne sve se na zemlji ganjiva; ječi gora, i s gore opada lišće. Nego, pri nastupu ranoga ljeta, priroda je kao trapovijesna, bunovna: Stojanu se drijemlje. Priroda je još omražena zimskom studeni: Zlata radi o nevjeri, preljubljuje Maleša otmičara. Na ovu Zlatinu mrzovolju mislim da se odnose još dvije pjesme, u I knjizi Vukove zbirke.² "Postidna Stojana"³ odbija djevojka, "materino zlato".⁴ Mladoj oholici Stojan "čini čini",⁵ te mu ona, gola i bosa, hrli u naručje. Stidljivca tad "sunce ogrijalo", pa ljubiu oporitu Stojan "prigrnu ćurkom zelenim".⁶ Pod činima sunca, Stojan i Zlata sljubiše se u proljetnom zelenilu.

¹ Valjda navadna Sunčeva zaručnica, svetoduha Janja, u martanoj prilici. "Svetoduha Janja", ili "krčmarica Janja", ili "krčmarica Mara", ili "Ognjena Marija", to je, u našim pjesmama, jednako biće; pa, u hajdučkoj gore pomenutoj pjesmi 22, Stojan ima tetku pomagaticu, "po imenu krčmaricu Maru, — isto sestru svoga oca Janka" (v. 56—7). Ovako, uz Stojana dolazi Janja, i ako ne kao žena, a to barem kao mila tetka od pomoći. Da bi kod sjevernih Slavena utvrđena bila proljetna boginja Vesna, onda bi naša Zlata vrlo njoj prilikovala.

² 646 i 647.

³ 646, v. 3.

⁴ 647, v. 14.

⁵ 646, v. 21.

⁶ 647, v. 174—5.

Svakojake ove sijeri pred martanim suncem, obilno ovo maštanje naših otaca, ne će da nas začudi, kad pazimo na skoro potpuni sklad megju prikazama religije njihove i pojavima prirode. O božiću, pri zimskom okretu sunca, gdje bi, najposlije, zastalo turovno, muklo, preopako napredovanje godišnje tmine, ovaj jedva dočekani zastoj, božju ovu činjenicu pozdravljaše usklik ljudske radosti; u marta, pri proljetnom istonoću, jednaki vapaj iz smiljenih prsiju hitaše k Suncu, koje stavši odlučno te

nadbivši mrznu noć, hoće dan da produlji. Sunce izišlo na visinu neba; ljeto počinje. Srcem razdraganim i ostrim okom, ljudi pažljivo motrili i prebirali razne znakove te divne mijene u godini. Okolo sebe gledajući, oči im zapinjale za nove pojave u životu prirodnom. Vidili, kako tica neselica, martana crna žunja, prva se razmeće po drveću, s grane na granu poskakuje, koru bije kljunom, i ponovljenoj ljubavi gnjezdo priprema. Kliktanje žunje bješe im kao kliktanje vile.¹ Vidili još, da k istoj ljubavi, izmegju prvih životinja četveronožnih, odmah početkom februara, odazivlje se hitra kuna. U mlakoći početnog ljeta, po svoj zemlji, a poglavito u muti šumskoj, stoji zuka nejasna, tajnovita. I ti potuljeni glasovi, kao nešto božje, zvrčaše u srcu čovječjem. Osobito kad bi zeleni gundelj gundorio, naši stari čuli od njega proljetnu dugo očekivanu blagovijest.

Uz pripomoć ovih kratkih crta o osjećanju ljudi nekadašnjih, gdje im se javljala proljetna božja milost, mi još bolje prodiremo u duh pučkih starovjekih pjesama o Popoviću Stojanu. Njegov je boj uvijek na mitičnoj Kunari ili Kunoru planini. A u hajdučkoj pjesmi 22, Zlatki "gaće oko noge kunom su postavljene",² pa u Bosni još danas kuna zove se "zlatka".³ Po ovome mislim, da je skoro izvan sumnje odnošaj životinje sa zlatnim Stojanom i sa Zlatom⁴.

¹ Glagol "klikatati", strogo govoreći, pristaje samoj vili i žunji (Vuk. **rječ.**, pod **Klikatati**). Pristaje i kljuvanju žunjinu posebni glagol: totrkati. Gdje ona u proljeće tottrče, misli se, da tica kaže prelji koja oteže: "Ototoli debelo, — kao moje koljeno; — ako li ćeš i deblje, — kao moje i bedre" (Vuk. **rječ.**, pod **Ototoliti**).

² V. 261—2.

³ Vuk. **rječ.**, pod **Zlatka**.

⁴ Ima, u Srijemu, i neka trava "kunica", što ju djeca metnu u nos, da puste iz nosa krv, veleći: "Pusti baba konju krv i teletu mleka!" (Vuk. **rječ.**, pod **Kunica**). Je li što starinsko i u ovoj igrariji, ja ne bih znao kazati.

Za Popovića Stojana isto tako prijanja i gundelj. Proljetnu ovu bubu Dubrovčani zovu "pop zlatar", Crnogorci "zlatni pop", ili "pop zuk". Prostome motriocu rezavci, s proljeća, izbijaju na svijet iznenada, nevigjeno; te mnogi narodi. i arijski i nearijski, spaziše, u nekim njihovim vrstama, tvornu moć božju i znamenje božje. Takova buba čudesna biti će u nas, kao što je u zapadnih Indo-europljana, "jelen" (*cervus volans*), valjda to druga prilika sunčanog jelena; a jeste, bez pogovora, oni "zlatni pop" (*scarabaeus melolonta*) naših jekavaca. Da je taj pop simbol nebesnog bića, pa da negda našim ocima prizirao se i neki pop na nebu, očito je iz zakletve, osobito jekavske: "Tako mi popa nebeskoga!"⁵

⁵ Passim, u Vrčevićevu **Nizu prip.**

U zakletvi imademo boga. Čudno je i to, da do Velebita gdje je vrzino kolo grabancijaša, stoje i neke "Popine". Dvoje su Popine, mala i velika; a priča se, da u stara doba bio u cijeloj Dalmaciji jedan pop, a pop drugi u cijeloj Hrvatskoj. Ta dva popa dušmanina nisu mogla jedan od drugoga da žive, te se sretoše i pobiše na velikoj Popini; poginu hrvatski, dok dalmatinski umrije zatim na maloj Popini.¹ Urnebesnu buku toga okrša pominje mimogred i ep: "Jali grmi, jal' se zemlja trese? — Ja se bije more o mramorje? — Ja se biju na Popina vile?"³ Popović Stojan uz proljetne oblake, vile, gromotno nadbio zimskog suprotnika.³

¹ Vuk. **rječ.**, pod **Popina** (mala i velika).

² Vuk. **pjes.**, knj. III, 51, v. 2—4.

³ Mučno bi bilo kazati, je li s ovim protivnikom jednak takozvani Zlota Protopopa, o kome Vuk Karadžić čuo, ali ne iznio pjesmu, kako Zmajognjeni Vuk njega pogubi na mejdanu pod Spljetom (**rječ.**, pod **Zlota Protopopa**). A je li s tim Zlotom u kakvoj svezi **slôta** (u Srbiji), grdosija, i **slôta** (u Banatu), susnježica alauža, još je manje reći.

Velika je prilika po svemu tome, da je Stojanu njegovo drugo ime Popović pridjenuto već od starog vremena. Što je s riječju **pop**, je li slavenska izvorna, poput latinske riječi, iz davnog bogoštovja, **pōpa**, neki žrtac, ili je ona došla k Slavenima, putem Panonije, od njemačkoga **pfaffo**,⁴ ja

ne odlučujem. Samo znam, da je Pop Stojan, Pop Stojko, davno legendarno lice u našem narodu. Starostavni Dubrovnik upleo ga, mislim, u zamršenu povjest svog postanka. Drugom prigodom spomenusmo svetoga Vlaha dubrovačkog, u kome posumnjasma hristjanskog zamjenika bogu Velesu-Vidu.⁶ Pri čudnoj noćnoj pobjedi, rasvijetljenoj zubljam stariša Vlaha, kojom Dubrovnik 971 g. spasi se od tobožnjih Mlečana zasjednika, sa svetim Vlahom djeluje i "pop Stojko".⁶

⁴ Ovak o Miklošić (**Etym. Wört.**, pod **popū**). **Popъ** bio bi od ahd. **pfaffo**, a ovo od **παπας**, clericus minor.

⁵ **Dio I**, str. 49—51 (89—91).

⁶ Ann. rag., p. 16: "prete Stoicho",

Kralj bosanski Stjepan, muž kraljice Mare ili Margarete, bijaše postavio popa Stojka nad ondašnjom crkvom svetoga Stjepana. Ta stolna crkva Stjepanova kasnije biti će Vlahova, a bila nekad, prvim postanjem svojim, Vidova, kako to kaže bezimeni pisac ljetopisa dubrovačkih. Meni se sve čini, pod svima ovim prividno različnim imenima davnih crkava dubrovačkih, da plazi jedna sama uspomena, ugnječena uspomena boga Vida. Ako u mučnoj stvari pogagjam, kralj bosanski Stjepan, koji se s kraljicom Marom ili Margaretom vuče po legendarnoj povjesti Dubrovnika sve dolje do historičnih Stjepanâ Nemanića, stao ovdje u stope nebesnoga cara s caricom, kao što sveti Vlasije isturio Velesa, a sveti Vito Vida. Barem je pop Stojko u svezi s kraljem Stjepanom, s Vlasijem i s Vitom ujedno: Stojka postavi kralj Stjepan, Stojko služi svetoga Vlasija, a "svoja je", vele ljetopisi, nekome drugome "popu Srgju, koji prebivaše u crkvi svetoga Vita".¹

Kao što u svetačke legende, Stojanov mit pustio vriježe i u proste pučke pripovijetke. Stanko² čobanin, kazuje slavonska priča iz Šamca,³ "svirao u sviralu i dvojnice tako lijepo, da mu nije u blizu bilo druga".

¹ Id., p. 15: "(Dum Sargi) stava in Gjexia de Santo Vido, dove al presente e Arzivescovado". P. 16: "Et pose (Re Stiepan in Bosna) in dita Giexia (di Santo Stefano) uno prete suo, parente de dum Sargi, Stoicho"

² Pučka imena: Stojan, Stojko, Stojak, Stoin, Stoić, Stojša, Stojadin, Stojko, Stoko, Stojilko, Ostoja, Osto, pa: Stojana, Stojna, Stojka, Stojanka, Stoja, i druga ovaka, da su od stajanja, nije sumnje. Već sama epska pjesma, kako Miklošić to opazi (**Bild. der slav. Personenu.**, s. 102), imenima "Stoja" i "Stojan" navodi razlog, što se kroz njih "temelj obdrži". Isti je izvor i pučkim imenima: Stanko, Staniša, Stanoje, Stamenko, Stanivuk, Stanisav (?), Stanimir (?), Stojimir (?), te Stamenka, Stamena, Stakna, Stāna, Stāna, Stanava, Stanka, Stanača, Stanojka, Stanojla, Stanisava (?). Vrlo razgranana taka imena djeci se davala, eda bi se po božjem primjeru održala i ne bi umirala. Gdje "se ne drže djeca", i danas, u prostim kućama, pomaže ovakovo ime, premda je Sunčevo stameno božanstvo odavna zaboravljeno. O propalim bogovima sačuvaše, ipak, bajalice mutnog spomena, kad ono "sastavljaju biljege od devet Stana i sedam Marija, te daju bolesnome čovjeku, da ih nosi ušivene u što uza se" (Vuk. **rječ.**, pod **Stana**). A grozničavome naregjuju bajati: "od tri žene, kojima je ime Stana, da uzme soli, hljeba i bela luka, pa to da pojede" (Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 143). Krepka Stoja, ili Stana, hoće da krijepi nemoćnoga čovjeka.

³ Stojanovića **prip.**, 45.

Jedne večeri, dok vraćaše ovce kući, "prebirao je i priželjkovao na svirali, kao lastavica na proljetnom suncu", a kad zazvoni u selu, "mjesto da pozdravi Gospu, odsvira cijelo Gospino pozdravljenje". Svirača i prebirača snagje čudo. Kad "stigne na prelaz blizu sela", eto bijele vile. Kliknu vila i skoknu u visinu, dok Stanka "obuhvati vruć vjetar", povali ga, te "pukne i daska na prelazu". Svagda i posvuda, za Stanka od onda vile prianjaju, a on ne može to da snosi, jer "nije bio nikakvi glavit čovjek, nego patuljak". Najposlije "sluči mu se i ovo. "Jedno jutro osvanuo je na vrhuncu jedne visoke topole, svezan ličinom uz grane". Velikom mukom njega razvezali, i spustili dolje niz drvo na užetu; ali mu bijaše dosugjeno skončanje. Nakon petnaest godina gonjanja s vilama, nagjoše ga kod kolibe njegove, gdje leži zadušen u blatnoj jami.

Ova priča, iznesena od M. Stojanovića, nije najsavršenija, što se tiče oblika; ali, za pojedine izreke, ja je mećem u najstarije. U njoj sve je izrazito. Stanko patuljak, visoka topola, gdje sjedi privezan, daska na prelazu, vila koja se izvija, topao lahor što Stanka obuzimlje iznenada, a, nada sve, divna svirala, "na kojoj prebira i priželjkuje, kao lastavica na proljetnom suncu": sve nam iznosi priliku taman proljeća i Sunca, kome mladome puče mučni prelaz u toplo doba godine. Sunčevu sviralu, i uzoritog svirača, već vidismo.¹ Sunce, najskoli ojačano, našim ocima sviraše neiskazanu pjesmu. Ustreba li tomu potvrde, eno je u živom jeziku, koji još kaže, kad je silna žega: "sunce zasvirilo!" U priči, potonje su vile čobaninu Stanku mrzovoljaste, usovne, dok će, na posljertku, od njih on i poginuti. Sličnim načinom, i pjesme kazaše nam za Stojanovu pogibiju od žene. To je još vrijeme prevrtljivo i olujno trećega mjeseca kroz koje propada sunačni martani bog. Pod ovim vidom, značajna je takogje jedna priča bugarska, u kojoj čudna mati sjedi pod topolom, a jadikuje nad kratkim žićem sina Stojana, koga niti je još rodila, ni začela.² Na Popu Stojanu prebirasmo, dovde, sjajna obilježja sunačnog boga u martu mjesecu. A da se mart negda slavio u narodu kao veliki svetitelj, kao bog, kaže preznatna jedna priča iz srpske Mačve.³

¹ **Dio III**, str. 51-2(195—6).

² Krausz, **Sagen**, II, 110.

³ **Srpski Ljetopis** za. god. 1861, čast H, s. 131—3, u Budimu 1862. Priču tu: "Ne brani Bog, samo da hoće čovek da radi" priopći St. Novakoviću učitelj Ž. Radonjić.

"Jedan čovjek se zaglubi s kolima, a slavio je sv. Nikolu, pa mu se stane moliti, da mu pomogne da se iz blata iščupa. Molio se, molio i molio, pa se već i naljuti. Onda mu pristupi Marat, pa mu rekne: Uzalud se moliš sv. Nikoli, on ti nema kad jako pomoći, jer pomaže nekim morskim trgovcima na moru. Nego nemoj ti više slaviti sv. Nikolu, nego slavi mene, pa ću ti ja pomoći i još ću te učiniti srećnim". Siromah čovjek prista na to, te Martovom pomoću istegnu kola, zapadnuta u glib. Uvijek pod okriljem Marta, taj čovjek prkosi i Bogu i Usudu i Sreći, pa redom sebi pribavlja sijeno, za prodano sijeno goveda, za goveda vinograde. Usudom i Srećom upravlja Bog, koji čini te se Sreća stvori zec, a Usud mnoštvo hajkača: umrijeti će čovjek, kad mu zec protrči izmegju nogu, a i hajkači će mu tad potrti vinograd. Ali, po nagovoru Martovu, šticećenik njegov uhvati zeca u vreću, dobije od njega dva oraha, i poslije ga ubije. Zečja su sreća ona dva oraha; pa ih čovjek promijeni za jedan kamenčić, što nagjoše djeca čobani. To je dragi kamen, a siromah njim postade bogat čovjek. Iz cijele ove priče progovara poganstvo najljuće. Odolijeva Sunce u proljeće, u martu; pa, dok ljude oprašta teškog pritiska zime, donosi im preugodni dar nada takvih, što mogu prkositi i Usudu i Sreći. Ako Boga prate Usud i Sreća, to nije nipošto Bog hristjanski.¹ Prije će biti Sutvid, koga mi već, u početku ovoga rada, vidismo u toj pratnji.² Dragi je kamen proljetno razgaljeno nebo, po simbolici arijskoj.³

¹ Mislim, da je veoma, starinsko i ono: "dobra vi sreća!" što Crnogorci odgovaraju, kad im se nazove Boga.

² **Dio I**, str. 31—5 (71—5)

³ Nisu zar bez neke, u ovoj priči, niti orasi, pa niti zec. Poskakujući zec više puta je slika promjenljiva mjeseca, što je blagi, ali noćni bog, te vlada i noću i zimom (Gubernatis **Myth. zool.**, II, p. 80). Orasi, kao što i "orahova lagja", pominju se prečesto u sunčanim mitovima Arijata. Što se pak tiče sv. Nikole, koji je obično naslikan kao starac dugobrad, valjda on ovdje, a i u pjesmicama, gore na str. 147, prikazuje staroga Vida. S proljeća, mimo Nikolu, mimo Vida, ljudi odavabu osobitu poštu martanom Suncu.

U martu mjesecu, u prodolima Štajerske, na zapadnoj megji našeg naroda, još se slavi velika pobjeda ljeta nad zimom; a taj je običaj onamo ostao, valjda, od Slavena. Mladi seljaci, u prve dana marta, obuku se u lagane ljetne odjeće, prihvate srpove i motike, stanu u kolo, pa idu na kolo protivničko drugih momaka, koji imaju na sebi zimске svoje haljine, a u rukama drže grablje. Megju proljetnim i zimskim kolom bije se boj, u taktičnom kretanju. Zimski pobornici bacaju se grudama snijega; ali ih, na posljertku, nadbiju junaci ljetni. Pobjeda je Sunca martanog.⁴

⁴ Štajerska ova borba razglašena je, pa je naslikala i u raznim Ilustracijama. Da je germanska, moglo bi se reći tome, što je manje ili više poznata po svoj sjevernoj Njemačkoj, te i u Engleskoj, a osobito u krajevima skandinavskim, gdje, radi zimnijeg podneblja, biva na prvi dan maja. Ali baš po ovome, što se običaj drži, i drži, u germanskom tješnjem području Vodanova ili Odinova bogoštovja (isporedi **Dio I.** str. 79—86 [119—26]), može biti pod sumnjom, da li je običaj, prvim postanjem svojim, čisto germanski.

Drugome običaju, obavljenu takogjer u martu, ne će niko da poreče izvornu slavenštinu. Spominje se za Slavene, da oni u staro doba, premda već kršteni, s proljeća iznošahu iz sela i u kakvu vodu svaljahu Moranu, ili Smrt, da se tu udavi. Morana bijaše načinjena kao lutka. Ta lutka prikazivaše češće jednu staru babu, to i kod naših Slovenaca; pa nju piljahu, te govorahu, da "režu babu". Čin gušenja i rezanja vršio bi se svečano, megju zapadnim i jugo-zapadnim Slavenima, o polovini kršćanske korizme, dakle malne uvijek u martu mjesecu.¹

¹ U Poljskoj, prevrnuše običaj na uspomenu srušenih idola. Uz Marzanu (Marênu, Moru?), što bi je utopili dne sedmoga marta, iznijeli bi na isto osugjenje i Zievoniu, u kojoj je viditi neku **divnu** boginju. U ostalom, protjerivala se, jal se rezala baba, i drugdje po Europi; dakle će ovo sve, u neku ruku, biti i arijsko. Otuda, možda i općenito iznošenje karnovala, koji se utapa ili spaljuje.

Od starog bogoštovja prilijepilo se mjesecu martu mnogo praznovjernih nazora i navika, koje još traju u narodu. Megju jekavcima misli se, da martani kokot nešto sluti, i da on utaman ne pjeva.² Drugih puta rekosmo, da pijevac oličuje Sunce, koje je živo u noći, pa se iz noći izvija. Megju istim jekavcima, u Boci, ako se rodi dijete "u marčanoj svijeći", pa, prije nego je kršteno, preko njega pregje pogana životinja, osobito mačka, ono će dijete biti "čaratan". Takome čaratanu sugjeno je, da bude nestašan, te da se smuca kojekuda.³ Isteče ovo mišljenje iz starog vjerovanja u mučni napor, kojim božji Stojan dolazi do postojanosti svoje u martu. A s istog uzroka, čeljad domaća, te i gosti prispjevši, "čuvaju" dijete, na babinama. Po običaju, što malne posvuda postoji u narodu, babine su za sedam dana; a, preko cijelih sedam noći, valja kod porodilje istrajati, a da nitko ne zaspi. Osobito "treće" i "sedme" noći, svima je "čuvati babine", najvećom pomnjom. Nije li onda dijete dočuvano, ono će biti suludasto.⁴

² Vrčevića **Tri glav. sveč.**, str. 27: "... njegov marčani i crni bez biljega kokot poče krilima lupati, pa triput zaosob zapjeva. Znao je, da marčani kokot utomah ne pjeva". Crni kokot pripada u praslavensko praznovjerje (vidi primjedbu, na dnu str. 141—2).

³ Vuk. **rječ.**, pod **Čaratan**.

⁴ Vuk. **život i ob.**, str. 91.

Ova skema života čovječjega uzeta je iz života visokih sunačnih bogova, kojima, u dvanaestorici, razabramo izboritu heptalogiju. Babine privezuju se, bez sumnje, za davnu religiju Srbâ i Hrvatâ. To dosvjedočuje, osim kazanoga, i glavna pjesma, što se tada pjeva:

"Oj na delu na golemu bob se zeleni.
A ko ga je posejao, te se zeleni? —
N..... ga posejao te se zeleni, —
N..... ga se nazobala, srce je boli
Kolalom Lalom! ko mu otac beše?
Kolalom Lalom! taj mu otac beše"¹.

Pripjev: Kolalom Lalom! premučno je raščistiti: može biti, da se tu skriva ime Lazar,² no može i ne biti to.

¹ Id. ib.

² Udvojeno ovako: Ko Lalom Lalom (Lazarom, Lazarom). Vidismo mitičnog Lалу na str. 151.

Ali je nesporno ovo drugo, da je, naime, bob, u vjeri europskih Arijaca, a poglavito Italo Helena, radi svog obličja, eminentno rogjajni simbol. U bobu leži neka duša i srce; od boba moći jake su. Crni bob prikazuje cara, ili muškarca, a bijeli caricu, ili ženu; pa sve to odnosi se najviše na uskrsnuće i rogjaj Sunca, i na početak godine.³ U Rusiji, na bogojavljenje, još sada jedu pogaču, u koju umetnuše jedan crni i jedan bijeli bob.⁴ A u nas vraćanje s bobom bijaše zaista jedno od najjačih i najpouzdanijih, ako prosti narod, kad ko što pogodi, ili učini što zgodno, još uvijek u poslovcici kaže: "kao da je u bob vraćao"⁵. Kao što je starinska, u pjesmi, prikaza boba koji se zeleni, tu je, doista, od davnog vremena takogjer izraz: "Oj na delu na golemu". Ovo je kao sakralni uzvik, koji već jednom nama jeknu. U pjesmici jekavskoj o gragji godine, mi čusmo jednako: "oj na djelu na golemu, — mnoga gragja savezena, — sveta crkva sagrađena, — u njoj poju do dva sveca".⁶ Vjerska, iz prva, možda bijaše i sama riječ "babine". Poznato je, da latinska Juno Lucina i helenska Hera štíćahu porodilje; ona bijaše **natalis**, a ova ειλειθυια. I naše babine zar pripadahu Babi Zlati, t.j. Vidi nebesnoj.

³ Za vjersko znamenovanje boba vrijedi da se čita sav članak **Fève**, u Gubernatisovoj **Myth. des Plantes**, II, p. 132—7.

⁴ Id. ib.

⁵ Vuk. **posl.**

⁶ Na str. 147.

Kroz ovi četvrti dio našeg rada često puta pade riječ o gradnji mlade godine. Po mitičnoj takoj zamisli spjevana je glasovita epska pjesma o "Zidanju Skadra", u Vukovoj zbirci.⁷ U sadanjem joj obliku, pjesma se dohvatila triju Mrnjavčevića, Vukašina, Uglješe i Gojka; ali zidanje Skadra na Bojani nije no zidanje božanstvene zgrade nove tople godine. Svu pjesmu prože mit; a grozna tragedija, historično nikako neistumačena, rasvjetljuje se samo prikučenom luči stare vjere.

"Grad gradila tri brata rogjena,
grad gradili tri godine dana,
tri godine sa trista majstora.
Ne mogoše temelj podignuti,
a kamoli sagrađiti grada:
što majstori za dan ga sagrađe,
to sve vila za noć obaljuje".¹

⁷ Knj. II, 26.

¹ v. 1 i 7—12.

Tri brata graditelja, to bijahu, po svoj prilici, u prvoj osnovi pjesme, tri prva porednika, Vuk Dojko, Boško Rajko i Pop Stojan: nebesna braća započínju godinu, no božju zgradu svejednako rastura zimno vrijeme. Mitični Stojan evo odmah izlazi na vidilo:

"Kad nastala godina četvrta
tada viče sa planine vila:
Ne muči se, Vukašine kralje,
ne muči se i ne harči hljeba;
ne mo'š, kralje, temelj podignuti,
a kamo li sagrađiti grada,
dok ne nagješ dva slična imena,
dok ne nagješ Stoju i Stojana,
a oboje brata i sestricu,
da zazigješ kuli u temelja,
tako će se temelj obdržati,
i tako ćeš sagrađiti grada".²

Ovo će reći: sto-prvo u četvrtom mjesecu, u mlakome aprilu, podignut je grad, ali uz neizbježnu žrtvu, uz preminule prednje bogove, imenito martanog Stojana i drugu mu Stojku. Minuće njihovo dati će prave temelje i čvrstoću sjajnoj gragjevini nastalog ljeta. Pjesma veli dalje, da Stojana i Stojku nije bilo naći;³ no da su oni zbilja nagjeni, ili da su bogovima barem nagjeni žrtvovni ljudski zamjenici, viditi je po ljutom udesu mlade Gojkovice, koja zastupa Stojku. Sve što je milja u pučkoj besjedi, i što je suza u pučkom oku, izasu pjesma oko divnoga kipa ove "tanane nevjestice". Nego, to ne spada amo. U mitični naš predmet ulazi jedino bolni vapaj Gojkov: "Zlo je, moja vjerenice ljubo ! -- Imao sam od zlata jabuku, — pa mi danas pade u Bojanu!"⁴

² v. 13—24.

³ v. 56.

⁴ v. 164—6.

Zapade, naime, Sunce, čiji je simbol zlatna jabuka. Gojkovicu mladu "povedoše u grad da ugrade, — podviknuše Rada neimara, — Rade viknu do trista majstora".⁵ U Radu, koji sad zigje i dovršuje grad Skadar, upoznaćemo sunčanog boga julijskoga, našega Radosava, kod sjeverozapadnih Slavenâ Radogosta.⁶ Sva grozna drama u pjesmi vrši se, ovako, izmegju zgojnih božanstvenih lica. I u sami svršetak pjesme uvrzeni su konci iz najdeblje poganske abe. Gojkovica ostavlja nakon sebe "čedo u kolijevci od mjeseca dana", kome je ime Jovan.⁷ Premda uzidana u gradske temelje, ona će ga jednako, izmoljenim dojkama, dojiti za godinu dana. Mlijeko teče i danas "zarad' čuda i zarad' lijeka, — koja žena ne ima mlijeka".¹

⁵ v. 178—80.

⁶ U **Dijelu V.**

⁷ v. 155—6 i 215.

¹ v. 241—2,

U pjesmi muklo zvuči, a vrlo važno je, i nešto drugo. Gojkovica, gdje vidi, šta je čeka, priviknu svome Gojku:

"Ne daj mene, dobri gospodaru!
da me mladu u grad uzidaju;
no ti prati mojoj staroj majci,
moja majka ima dosta blaga,
nek ti kupi roba il' robinju,
te zidajte kuli u temelja".²

Dakle, da koja zgrada bude postojana, do prigode uzigjivalo se u nju robova i robinja. Ovaj zaključak, što izvodimo iz pjesme, pritrvgjuje, s druge strane, još uvijek u puku našem živa misao, da je ovakovo zidanje najtrajnije. Pače, kad se zigje zamašna kakva gragjevina, ljudi joj se uklanjaju, da se ne bi, po čem, sjen njihov u nju uhvatio, i s toga oni poslije umri.³ Osobito zidari gragjevine mogu smrt da prouzroče, ako čovjeku, koji tuda prolazi i ostavlja stopu, tu stopu oni izmjere, pa mjeru uzidaju. Od take opasnosti najviše treba čuvati ludu djecu⁴. Običaj uzigjivanja, bez sumnje, bijaše slavenski. Kad Slaveni, jednom, na Dunavu gragjahu grad, opremiše četnike prije sunca, e bi prvo dijete, što sreću, ugrabili, da ga u nove temelje zazigju; a otuda i onome gradu ime Detinec.⁵ Isto ovako zazigjivanje ljudi i životinja u bedeme od grada spominje, otkad dokad, ovjerovljena historija sjevernih Germanâ.⁶

² v. 202—7.

³ Vukova primjedba ispod pjesme, na str. 124. Da nešto duhato, nešto živo, mora biti pod temeljima, valjda kaže i ovo praznovjerje, u Srbiji u šabačkom okrugu (Milićevića **živ, Srba**, s. 192): Da se gradi na sretnom mjestu, uzmu četiri kamena i metnu ih na četiri ugla buduće kuće. Ako se sutradan nagje pod kamenima i najmanja životinja, udesno je; ne nagje li se, idu tražiti sretnije mjesto.

⁴ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 175—6.

⁵ Popov, **Slav. Myth.**, p. 25 (navod Grimmov, **Deutsche Myth.**, a. 956).

⁶ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 956—7. Grimm drži, da je to bila žrtva prinesena boginji Zemlji, što na sebi trpi težu gragjevine; ali naš mit razjašnjuje stvar kao sunčanu žrtvu radi utvrgjenja godine. Po primjeru grada božjeg, utvrgjuje se i grad ljudski.

A spominje ga mutno i izborita jedna pučka pjesma novih Grka, pa i njihovo praznovjerje, skoro jednako s našim, da ko prvi progje mimo temeljni kamen nove zgrade, vene kroz godinu, ako se prije zidanja na onom kamenu ne zakolje crno jagnje, ili crni pijevac. Pošto stari Grci za to ne znaju, mišljenje je ovo jamačno primljeno od useljenih sredoviječnih Slavena. Po božjem izgledu žrtvovanih Stojana i Stoje, Slaveni žrtvovaše ljude; a time je, kaogod na visokom nebu, tako i dolje na zemlji, svaka svečana zgrada postajala čvrsta.¹ Pri bogoštvju slavenskom padahu ljudske žrtve. Barem ih hroničar Helmold pominje, kao nešto navadno, u baltičkih Slavena.² Na zakarpatskoj zemlji Srbi i Hrvati, doista, koljahu ljude bogovima. Činiše li oni to i u burno doba doseljavanja u ilirsku domovinu? Šuti historija.

¹ Obržanje zgrade usljed žrtve nagovješćuje, mislim, i ova priča iz srpske Mačve (*Srpski Ljet.*, g. 1861, č. II, s. 125—6). Čovjeku čudotvorcu s bijelom bradom do pojasa, i sa zlatnom štakom u ruci, bilo dijete jedno, te sjedilo na kladi i brčkalo se u vodi. Kradom primiče se kurjak i hoće dijete da ujede, al neki čovjek, koji je čuvao ovce do djeteta, upozori ga na zvijer, pa se dijete svali s klade u vodu. Jadan čovjek s one nesreće, dok ga umiri starac čudotvorni: starcu nije se nipošto udavilo dijete, a nudi nagradu onome čovjeku. "Ima samo jedno", reče mu, "što ti fali; na rgjavom ti je mjestu kuća; nego hajde, da ti pokažem, gdje je dobro, pa ćeš srećan biti do veka i ti i tvoji mlagji". Odoše zajedno do u avliju čudnoga starca, koji udari zlatnom štakom u zemlju, te pita: "Saibija, koliko išteš kirije za godinu, da ovde kuću načinim?" A nešto mu iz zemlje odgovori: "Sve živo u kući!" Starac ne htje ono dati, pa upita i drugom i trećom i četvrtom, a dobi redom ove odgovore: "Gazdu i gazdaricu!" — "Kokoš i pile!" — "Jednu glavicu bela luka!" Najposlije, glas iz zemlje progovara: "Ne ištem ti ništa, nego ti još dajem svake godine po jedno od svake rogate marve priplotka, da načiniš kuću ovde". Onda starac rekne čovjeku: "Ovde načini kuću", i nestane ga. Načinio nju čovjek, a bio presretan. — U odgovorima ove priče, gdje nisu žrtve, tu su spominjani simboli Vidovi. Starac s bijelom bradom do pojasa, i sa zlatnom štakom u ruci, biti će stari Vid.

² *Chron.*, passim.

Nije izmjerena i prikladna kao Vukova, ali nije manje znamenita, u vidu mitičnom, podulja jedna pjesma u zbirci Petranovićevoj.³ Što je tamo zidanje grada, ono je amo gragjenje mosta; ipak, vjerski obred iste je naravi, a ista božja lica djeluju. Mjesto triju Mrnjavčevića, grade tri paše mlade; grade most na Drini. Rijeka je "vrlo valovita, — i vazda je mutna i opaka";⁴ pa tri graditelja izmoliše od kralja od Maltije neimara Rada, uz njegovih trista majstora. Po Radovu nagovoru, paše

"uzeše tri jagluka blaga,
pak baciše u sred vode hladne",⁵

no im je zla sreća:

"u svakoga potonulo blago".⁶

Neimar Rade onda

"posjede kosata gavrana,
konja vrana i nepotkovana,
spletana mu griva do strmena,
a pripasa sablju zakovanu,
pak naćera konja na obalu,
a s obale u tu vodu hladnu,
pa je tihu Drinu prebrodio,
prebrodio i tamo i amo,
ništa njega zastavilo nije".¹

I pokraj ovakoga prebroda, temelji se ozidati ne dadu. Tri paše prijete, te je Rade tada

"potkovao konja nekovana,

nekovana kosata gavrana,
kako koji klinac ugonjaše,
a klinaca i ne posvrćaše,
ni vrhove oštre otkidaše".²

Ugazio za tim opet s konjem u Drinu: ali njemu, usred vode, gavran stao kao kamen stanac, dok vila ne zaklikta da sabljom zakovanom udara vodu oko sebe, a konja da ne obreže. Trećom je Drina pregažena, i "krvlju se zamutila"³: konj osta neobrezan na nogama i na kopitima, "a vire mu klinci svikolici, — oko njihe kosa izmotana".⁴ Majstori napokon zigju, al gle čuda: "što god oni danju izidali, — kad u jutru nigje ništa nema".⁵

³ Knj. III, 52.

⁴ v. 65—6.

⁵ v. 137—8.

⁶ v. 147.

¹ v. 153—61.

² v. 192—7. Ovake klince gdje i gdje pominje i pučko pripovijedanje.

³ v. 230.

⁴ v. 241—2.

⁵ v. 256—7.

Izmače Rade u zemlju Maltiju, a poslije vratio se, kad ga napušteni majstori zapomagaše radi straha od triju paša. Zigju na novo, no opet uzalud. Tad vila, na snu, reče Radu, da u Milutina gospodara, a kralja zemlje ili grada Maltije, sebi izmoli na pomoć dvoje djece njegove. To su "brat Ostoja i sestra mu Stoja".⁶ U tri paše "nema vojne sreće, — njihovo je blago zatrovano" ; naprotiv, Milutin, Ostoja i Stoja hoće most lasno "napraviti, — radi sreće i napretka svoga".⁷ Ostoja reče pašama, da treba "ponajprije vodu darovati".⁸ Sve tri paše, po riječi Ostojinoj, sigjoše, sa svojim blagom, u rijeku, govoreći: "Zastavi se, valovita Drino, dok mi naše prevezemo blago!"⁹ ali strujom svojom Drina ih prihvatila i na dno proturila. Tek onda biti će jednom ozidan sretno dovršen most. Kliknu vila iz oblaka:

"Uzmi konja, Rade neimare,
vrana konja i nepotkovana,
potkuj njemu nove potkovice,
ne povraćaj na uzlove klince,
naćeraj ga na tu vodu Drinu,
a nasadi bradvu naopako,
pa udaraj po granama jele,
neka progju te velike skele".¹⁰

⁶ v. 417.

⁷ v. 492—4 i 516. —1.

⁸ v. 528.

⁹ v. 558—9.

¹⁰ v. 589—96.

Bradva bijaše dar triju paša, kojima "je bilo naopako".¹ Njom Rade, na kosatu gavranu nasred rijeke, udario jele po granama,

"dok je vodu krvi zamutio;
dok pukoš pod grananaa jele,
voda progje i pronese skele,
a ostade na Drini ćuprija".²
Pobacio tad u vodu
"bradvu zatrovanu,
nek je nosi valovita Drina",³

prešao vodu i izišao na most. Na mostu je natpis:

"Ćuprija Milutina kralja,
i gjece mu Stoje i Ostoje!"⁴

¹ v. 604.

² v. 608—11.

³ v. 615—6.

⁴ v. 636—7.

Pritruna triju paša još je novija od pritrune triju Mrnjavčevića. Ali u pjesmi Petranovićevoj tonj poganski odiše još jače, nego u Vukovoj. Ona je skroz ritualna, te nam pred oči iznosi komad obrednika iz stare vjere. Gradi se most na vodi, a gragju voda odnosi, dok nije, stanovitim činima, smirena krvlju, smirena ljudskom žrtvom. Ovo drevno vjersko mišljenje ponavlja i narodna priča.

U pripovijeci: "Usud",⁵ voda prenosi jedno čeljade pa mu kaže: "Molim te, brate, pitaj Usuda, za što ja nemam roda u sebi? Upitavši Usuda čeljade ono, čuje od njega odgovor:" Za to nema, što nije čoveka nikad udavila". Da vodu treba utišati dragocjenom žrtvom, to je općenita vjera arijska. Silazeći na Heladu, dogje Kserkse s vojskom do vode Strume u Makedoniji. Most bio istom prebačen preko rijeke, kad joj svećenici mazi preneseše žrtvu zaklanih bijelih konja, a povrh toga kod mosta zakopaše žive, pograbiljih ih od zemljaka tamošnjih, devetoro djece muške i devetoro ženske.⁶ Spomenit je u historiji i ovi drugi slučaj. Već za živa Hlodoveha, osvajača Galije, Franci zar svi budu malo po malo pokršteni. Pod Hlodovehovim unukom, austrazijskim kraljem Teudebertom, oni sudjelovaše u gotsko-bizantijskome ratu, utrkujući se u Italiju. Jednom u g. 539, velika vojska kraljeva prihvati most ispod Pavije, i pred što će rijeku preći, da bi im voda bila prijazna, vodi žrtvovaše Franci ženskadije i muške djece, što ih tu na mjestu oteše od Gotâ. Zgrozili se Goti nad divljim obredom tih čudnovatih hristjana.⁷

⁵ Vuk. **prip.**, 13.

⁶ Herod., VII, 113—4.

⁷ Procop. de Bello Gotth., II, 25.

Po jasnoj riječi našeg mita, sačuvana u dvije vrlo srodne, al različite epske verzije, uz Stojana i Stoju najmučnije se zigje čudna zgrada, ili uz Ostoju i Stoju najmučnije se gradi čudni most. Ta zgrada Stojanova i taj most Ostojin nisu, dašto, drugo, do zgrada ljeta i most prelaza iz zime u toplu godinu. Ovaj zaključak proizlazi iz svega doslije rečenog.

Ostojin most hoće da nam ponešto osvjetli jednu od najnejasnijih strana rimskog bogoštovja. U Rimu najviši svećenici nazvani su **pontifices**,¹ graditelji mosta, koje se na prvi mah čini vrlo čudnovato, a **ascia**, bradva, bijaše im svećeničko obilježje. Otkud to i rašta ime **pontifices**, već u doba Ciceronovo različito gatali ljudi. Nije mnogo čistije bilo ni to, zašto, po starom zakonu, a s vjerskih obzira, Tibera, valovita i mutna, ne bi premoštena, nego s jedinim, a nekako svećanim **pons sublicius**, od sama drveta bez ikakva gvođenog čavla. A kad bi se god taj drveni most popravio, bijaše red, da činu sudjeluju pontifeksi s bradvom, i da se uz neke drevne obrede žrtva kolje. Pa žrtva jedna, pri rijeci i mostu, bila godišnja, a tamna je postanja tako, da joj mitolozi ni danas ne pogagjaju značenja. Zvala se **Argei**, i vršila se ovako. Na ide maja, "malo iza proljetnog istonočja, sa svetog mosta", piše Dioniz, bacalo se u Tiberu lutaka, na lik čovječji nadjevenih sitom nakošenom na obali rijeke; lutkama bijahu svezane i ruke i noge, a u vodu svaljivahu ili vestalke, u prisuću pontifeksâ. Po rimskoj jednoj verziji, Argeji bili su Argivi, negdašnji pratioci Herkula, u mučnome putu do Tibere. Inače, po rimskom koledaru, najturobniji spomen Argejâ držao se u martu. Na 16 i 17 toga mjeseca išao obhod po gradu do njihovih grobova **Argeia loca**, **Argei**, a svećenica Jupitrova, **Flaminica Dialis**, hodaše tužno i raspletene kose. Grobova bilo dvadesetisedam, ili trideset.² Na posljetku dodajemo, da, po rimskoj legendi, prvi je pontifeks bio "Martius, Martii filius".³

¹ Isto ovako i po ostalom Laciju, a i megju Italima. Pošto u Ateni spominju se Γεφυραίοι, eupatridska i svećenička pradavna porodica, moguće je, da taj naziv pripada k zajedničkoj svojini Italo-Helena.

² Ovo drugo svjedočanstvo Dionizovo je (I, 38), dok je prvo Varonovo (V, 45). Ako je kod Varona, na još jednom mjestu (VII, 44), naveden broj od same "XXIV" lutke argejske, broj je tu iskvaren. Druga lekcija, u Varonu, ispravlja se s prvom, a ne obratno, kako se to hoće kod Prellera **Röm. Myth.**, II, s. 136. Druga lekcija ima gole rimske brojke, lasno iskvarive, dok prva piše: "septemve et XX".

³ Liv., I. 20.

Pontifeks Martius (možda to mart) i sveti most na Tiberi dosta prilikuju Ostoji i Ostojinu mostu na Drini. Što se tiče pontifikalne **asciae**, bradve, ista je na Tiberi i na Drini¹; ista i žrtva, tamo i ovamo. Dvadesetisedam, ili trideset pretamnih rimskih Argeja, zar nalazi dovoljne rasvjete u našem mitu. Može to biti dvadesetisedam, ili trideset, poginulih dana božjega marta: ono je oboje broj mjesečnih dana, po starijem lunarnom, ili novijem sunčanom računu godine. Da su grčki Argivi ti Argeji, to je, dakako, kazano po pogrješnoj etimologiji; ali da su drugovi Sunca Herkula, u tome tradicija ne griješi. Naš pop Stojan, sa zlatnom strijelom, ima uvijek do sebe trideset drugara, ili tamani trideset suprotnika. A što se, s proljeća, bacaju lutke s mosta u Rimu, i ovo dozivlje nam u pamet jednako bacanje slavensko, na razmaku zime i ljeta.

¹ Bradvi prijanja vjerska neka misao i gdje poslovice kaže: "Začudio se, kao da je vigjeo lijevu bradvu". (Vuk. **posl.**). Uporedi s ovom i drugu poslovicu, koja se govori radi uroka: "Začudio se prebijenoj golijeni" (id., ib.).

Ja bih rekao, da cijela ova religija početne godine bijaše zajednička nama i Rimljanima. Pače je neka prilika misliti, da božanstvenim slovima ovoga vjerovanja Rimljani ispuniše prve listove svoje historije, gradske historije vremenom ishlaptane. Bila riječ na kraju trećega dijela radnje,² da dvoglavi Jano vrlo priliči srpskom i hrvatskom Bogu i Božiću, i da Rim valjda nastaje na mjestu latinskoga štovanja onih lica božjih. Ja bih išao i dalje. Koliko se meni vidi, Romul i Remo, zidatelji Rima grada, svukavši bogovsku opravu, na sebe udariše laganiju odoru junačku.

² Str. 72—3 (216—7).

U Romulu i u Remu, u dva jednoimena blizanca, držim, da se izražava mit dvaju prvih između dvanaestorice sunčanih godišnjih porednika. Njihovo ime stječe se s imenom prvog našeg dvanaestorca, Dojka Vuka, a, što mnogo više vrijedi, sve starokovno, sve izvorno u životu njihovu, mi nalazimo u dosad izloženim običajima i obredima, koje naš narod vrši u početku godine **Romulus** i **Remus** imadu ime od dojke, **ruma**,¹ a, kako ih doji vučica, **lupa**,⁴ oni su vučji gojenici; po tome, ime im po našu glasi tačno: **Dojko Vuk**. Mi poznajemo Vidovo i Vidino drvo od svjetlosti; pa i rimska **lupa** pod takim drvetom, pod **ficus ruminalis**, napaja mlijekom svoje blizance. Pošto je mlijeko mitična metafora Arijaca za svjetlo, time je rečeno da vučica ih svjetlom nasićuje. Vučica dolazi iz pećine, iz Lupercala, i djeca biše bačena u rijeku da propadnu, što je opet nama poznati arijski govor za zimu. Da je Lupa sušta boginja, provučena zimskom vučinom, čisto je iz rimske tradicije, koja u njoj vidi Larentiu:¹ **Acca Larentia** jest **majka Larā**, neke dvanaestorice gospodara, ista, po svoj prilici, sa Dea Dia, ista zar i s nebesnom kraljicom bogova.²

³ **Ruma** je stajaća riječ, koja izbija iz svega, što je najdavnije u Rimu: Romulus, Remus, Ruminus (bog), Rumina ili Rumia (boginja dojlja), Rumon (rijeka Tibera), ficus Rumina, Ruminalis, ili Romula, Romularis, Remurinus ager, Remoria ili Remuria (mjesto na Aventinu), Romilia tribus.

⁴ Iz jednake je davnine Lupa, Luperca, Luperci, pa i spilja Lupercal.

¹ Livii I. I, c. 4.

² U suštini, valjda jednako je biće s dojljom blizanaca i prava im mati Rhea, ili Rhea Silvia. Po etimologiji, prvo ime kao da označuje višnju kraljicu nebesnih **voda**, a drugo njezinu zataju u zimskoj **šumi**. Što ju vestalka, te u odnosu s ognjem, od ognja postaje i Caeculus, utemeljitelj latinskoga grada Prenesta, a jednu Ognjenu boginju, kao što vidismo, pominju i naše priče.

Od iskona, štovali u Rimu dva gospodara, dva blizanca **Lara**, valjda Romula i Rema, a slična dva zavjetnika svoja imali i drugi latinski gradovi, kao Preneste i Tibur.³ Pri gojenju blizanaca, kad ovima mlijeko dostatno nije, Vučici Aki Larenciji pripomaže, hrane im donoseći, **Picus**, proljetna žunja, t.j. proljeće spori mlade sunačne bogove; pa žunja i u nas naviješta proljeće čudno **klikćući** i **totrćući**. A za poregaj s našim mitom još je vrjednije, što dalje kaže stara rimska legenda, da Romul i

Remo, uz mlade svoje drugove, zametnuše igru, te trčаше goli nagi, kao **luperci** :⁴ znano nam je kolo golih nagih naših momaka. Momačko i djevojačko kolo naše plugom vuče brazdu i oda zla **oborara** selo: po latinskom obredu, i Romul plugom **oborava** svoj grad, kome niski nasip, ili svetu brazdu, gdje preskoči Remo platiće to glavom. Bražgjenje grada i bratska tragedija zgotiše se taman kad sunce sinu. Preko noći, sunce iščekala oba brata, da uhvate **augustum augurium**. Šest jastreba, zli biljezi, priletilo Remu dok Romul, sa svoje visine, ugleda njih dvanaestoro, koje je, možda, broj godišnjih dvanaestoraca božjih. Poginuo Remo, Sunce januarsko; nevidom ide i Romul, Sunce februarsko. Prihvaća ga i na nebo uznosi Mars, martano to Sunce, koje Romula hoće da zamijeni.

³ Preller, **Röm. Myth.** II, s. 342.

⁴ To na čast rođajnome bogu **Inuus**, koga Rimljani, pri doticaju s grčkom religijom, zgodno poistovjetišе sa Παν Λυκαίος (Livii I. I, c. 5). Epitet Λυκαίος znači **vučji**, a ide samo Zeusu i Panu, t.j. Pan nije drugo, do rođajno zimsko lice Zeusovo, što je i Porevid prema Vidu, ako slavenskome Porevidu pogodismo znamenovanje, gore na str. 118—9.

Pri svome veličajnom polasku na Marsovim kolima, "veliki" Romul sav je u sjaju i "plamenu"; munje sijevaju, stoji strašna tutnjava gromova. Ovako pričaju vijesti o Romulova letu, crpane od rimskih analista iz himničkog ili epskog pjevanja, što se o njemu negda pronosilo; a ovako odlijeće, u plamenu i orljavi, naš veliki grabancijaš iz vrzina kola. Pa je Romul i pravo božje biće: Romulus **Quirinus**, Romula **Kopljanika**, Rimljani štovahu. kao boga.¹ A pod zlamenom **lupae**, i dvojakog onog imena, vučji narod rimski, "populus Romanus Quiritium", ljudskim ršom najjačim u historiji, zaleti se na osvoj svijeta.

¹ Kao što neki sada drže, ja ne cijenim, da je postanja nedavnog identifikacija Romula s bogom Quirinom, te da je noviji i prizor Romulova odleta; ali, da mnenje svoje o latinskoj izvornosti i davnini Romulova mita opravdam, nestaje mi ovdje i prostora i zgotiše. Ja sam samo pokušao pomalo objasniti rimsku legendu, u vidu mitične naše tradicije. Da li je bolje ovo moje letimično razbiranje, nego li mnogo drugo dosad na svijet izišlo, i meni samom ostaje pod sumnjom. S tumačenjem mojim o tri prva dvanaestorca, o Remu, Romulu i Marsu, sve ostalo sklapa se, ali se ne sklapa ovo dvoje važno: apoteoza Romulova, "ad Caprae paludem" (Liv. I, 18) svetkovala se u Rimu na none julijske, **Nonae Caprotinae**, a Mars, po tradiciji, nije brat ili drug, već otac Romulov.

Nego, što se vremena tiče, opažam, da ipak god još veći, **Quirinalia**, padaše na dan 17 februara, i da se onda pominjalo izloženje Romulovo i Removo na Tiberu, kao što i Romulova apoteoza (Ovid. F., II, 267—512). Ako ova, osim o polovini februara, pada i u julij, to je možda upravo za to, što je Romul sunčani lik: u juliju je sunce žarom najjače. Mučnije je dići drugu poteškoću, što je Mars, u tradiciji, otac, a nije brat, ili porednik, Romulov. Nego mi je i ovdje nešto primjetiti. U rimskoj mitologiji, naziv **Quirinus** ide Marsu, kao što i Romulu; pače je teško sasvim rastaviti Marsa Quirina od Romula Quirina (Preller **Röm. Myth.**, I, s. 369-75), a jednom zove se **Quirinus** i Remo (id., ib., s. 374): dakle, sva su trojica kao jednoliki porednici s kopljem (quiris). Pa koliko i dva blizanca, Mars je vučji, jer je njegova živina **lupus**. Marsa mnogi sadašnji iztraživalac smatra, i bez uporišta našeg mita, kao sunčanog boga, te drži Marsovih dvanaest **ancilia** kao svečane biljege, kao simbole, dvanaest mjeseci.

Uzmemo li Marsa za Sunce martano, čisto je i njegovo svojstvo proljetnoga poljskoga boga, što on bez sumnje bijaše u prvo doba, a i boga ratnoga, koji s proljeća nadbija tamnu silu zimske prirode. Kad Remo i Romul, antropomorfičnom tvorbom, od bogova spadoše na ljudske početnike grada Rima, onda Mars, **Mas-piter**, uz Romula i Rema od starine zavjetni svetitelj bojnog grada, mogao je stupiti, prema prvoj dvojici, u pretežnji odnošaj oca.

Po mome mnenju, sav mit legendarne gradnje Rima nije šta drugo, do mit božanske gradnje mlade godine, kojeg Rimljan s neba snimiše i historiji pridadoše. Osim Romula i Rema, nestašnih, bježnih i polomu sa zime jednako podvrgnutih likova sunačnih, k onome mitu još spada Mars, bog Sunčevih godišnjih uvratina, bog proljetne pobjede, naš Stojan. Što se tiče etima, ništa mučnije, nego li riješiti ime **Mars**; ali kao da je **Ma-vors** najprimitivniji oblik imenu, i drugi dio riječi kao da je od **vertere**, vratiti: rimski Mavors konačno sa zime na ljeto vraća godinu, kako Stojan u godini postojano stoji. Mavors, mjesečni bog a drugi početnik godine, mislim da nama nešto odgoneće, upogled čega mitolozi ni sada nisu sasvim na čisto. Rimska godina bijaše dvojaka, od dvanaest mjeseci i podjedno

od samih deset njih, kao što ovo potonje dokazuju mjesečni nazivi od **quintilis** do konačnoga **december**. Kako to? već pitahu i sami Rimljani. "Romul", odgovara Ovid u potpunoj neznanosti svojih starina, "bješe vješt oružju, a nevješt zvjedama",¹ pa veli, da Romulovu godinu desetmjesečnu Numa ispravi u dvanaesmjesečnu. Mi ovdje pridržajemo Ovidovu riječ, da Romul osniva godinu, i kažemo: Rimske božje godine početak slavio se i s Remom-Ronmlom i s Marsom; dva početna mjeseca, dvojci, prikazivali novorogjeno, ali zimsko Sunce, dok se Mars glasio kao Sunce na nebesnom vratniku,² kao počinjuće Sunce proljetno. Ljudma, koji očekivahu od polja hranu, ovo drugo mjesečno brojenje bijaše navadnije i milije,³ pa i slavnoj deseterici mjeseca otuda njihovi nazivi do **december**, do **desetoga**, unaprijed od Marsa. I lična imena rimskoj djeci od **Primus** do **Decimus**, dok ni jedanaestog, ni dvanaestog nema, možda jesu u savezu s onomastikom božjih jakih mjeseca. Rimska godina bila, dakle, uvijek dvanaesmjesečna: ali se u njoj, s vjerskih obzira, brojilo različito, ili počevši od januara, ili od marta.

¹ Ovid. Fasti, 1. I, v. 29: "Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras".

² Uporedi i mitični Vratnik, u pjesmama o našem Stojanu Popoviću.

³ Ovid. Fasti, 1. I, v. 118—9: "Dic, age, frigoribus quare novus incipit annus, — qui melius per ver incipiendus erat?"

Mars, smatran u kolu svojih porednika kao sunce, koje u martu staje i vraća tok godine, pruža nam, možda, ključ k otvoru svega otajnoga smisla drevne rimske himne, **carmen Fratrum Arvalium**. Arvalske svećeničke braće bilo dvanaest, kao što i Salijâ. Štovahu osobito boginju Dea Dia, a kazivalo se, da Acca Larentia, Remova i Romulova dojilja, njima dade znakove svećenstva, bijelu infulu i na glavi vijenac od klasja. Dvanaestora braća igjahu okolo po rimskom polju, te žrtvama i molitvama naslućivahu obilati plod žita i vina. Prije pomenuti carmen, jedna to od njihovih molitvica, koja je sada najdavniji spomenik latinskog jezika, glasi glasom svojim iz sinjih vremena:

Molitva prevodi se, po prilici ovako:

"Enos, Lases, juvate!
Neve lue rue, Marmar,
sins incurrere in pleores!
Satur fu, fere Mars!
limen sali! sta! berber!
Semunis alternei
advocapit conctos !
Enos, Marmar, juvato!
Triumpe!"

"Nas, gospari, pomozite!
Niti daj, Marse, Marse,
da kuga i polom zaredi po narodu!
Budi sit, ljuti Marse!
uzigji na prag! stoj! bij!
Sve Semone
izmjenice zazivajtel
Nas, Marse, Marse, pomoz!
Skoči!"

Ako Lares-Semones uzmemo kao Sunca mjesečna,¹ a Marsa kao stamena boga martanog, sve je jasno u ovoj himni. Himna je upravljena dvanaestorcima, a napose Marsu, koji, uzišav na prag nebesni i stavši, bježe zimne dušmane, te od pobožnoga naroda otklanja zlo i kugu.

¹ Kako **Semones** poslije padoše u zaborav, ne zna se pravo, što oni bijahu u mitu latinskom i italskom. Nego, Sabini imadijahu svoga velikog boga Semo Sancus, koji odgovara latinskome Dius Fidius, bogu vjere, a stječe se potpuno i s latinskim Herkulom. Pošto je Hercule nesumnjivo sunčano lice, a Sunce, u Arijaca u opće, čuva vjeru uhvaćenu, i kazni svakoga, ko je krši, svi Semoni biti će, mislim, zgoljna lica sunačna.